

T.C.

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ
VEZİRLERİNDEN SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ
(HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ)**

Yüksek Lisans Tezi

HÜSEYİN TOPAL

İZMİR-2019

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ
VEZİRLERİNDEN SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ
(HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ)

Yüksek Lisans Tezi

HÜSEYİN TOPAL

DANIŞMANI
PROF. DR. YUSUF AYÖNÜ

İZMİR-2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi Projesi kapsamında sunduğum “Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)” adlı çalışmamın şahsımca akademik kurallara uygun, etik değerler çerçevesinde yazıldığını ve çalışmamda kullandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden ibaret olduğunu, atıf yöntemi ile bahis konusu olan eserlerden yararlandığımı belirtir, bunu onurumla doğrularım.

02.04.2019

Hüseyin TOPAL

TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN :Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ Programı öğrencisi Hüseyin Topal ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :
Anabilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. Cahit Zelin
İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen Töreye Selahı ve Devleti Vecdelerinden Sâhib Ata Fakih Adı Ali (Hayatı ve İyâsî Faalîyetleri) başlıklı yüksek lisans / ~~doktora~~ tezi ile ilgili olarak jürimiz 23.05.2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi tez sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında ~~OYÇOKLUĞU~~/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Yusuf Ayönü	y.ayönü
Üye	Prof. Dr. Güneş Karat	
Üye	Doç. Dr. Fatma Akıncı Yörük	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Kutalmış oğlu Süleyman Şah tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Sultan I. Gıyaseddin Keyhusrev zamanında yükselme dönemine giren devlet, oğulları I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad'ın saltanatları zamanında en parlak devrini yaşamıştır. II. Gıyaseddin Keyhusrev'in iktidarında ise devlet güçten düşmüş ve nihayet 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı'nın ardından yıkılma sürecine girmiştir. Bu tarihten sonra Selçuklu devleti Moğol tahakkümü altında otoritesini her geçen gün kaybederken Anadolu halkı da büyük acılar çekmiştir. Moğollara karşı direnen Türkmenlerin faaliyetleri de bölgede ciddi kargaşaların yaşanmasına sebep olmuştur.

Türkiye Selçuklu Sultanları Moğollar karşısında kaybettikleri savaşın ardından zaman içerisinde siyasi açıdan da etkilerini yitirmeye başlamıştır. Sultanların güçten düşmesi ile ortaya çıkan otorite boşluğu da yönetim kademesinde güçlenen devlet adamları tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bahsettiğimiz bu buhranlı dönemde temayüz eden Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali, Moğol baskılarına boyun eğmek zorunda kalsa da şahsi çabaları ile gerek halkın gerekse Selçuklu hükümdarlarının menfaatlerini korumaya gayret etmiştir.

Biz çalışmamızda genel olarak Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin etrafında meydana gelen siyasi olaylara yer verdik ve onun hayatını biyografik olarak inceledik. Fahreddin Ali'nin uzun soluklu devlet görevi süresince vukua gelen hadiselerde ne derece söz sahibi olduğu ve sonuçlarına ne derece etki etki ettiğine değindik.

Anahtar Kelime: Vezir, Selçuklu, Moğol, Sâhib Ata, Anadolu, Memlûk, Fahreddin Ali, Alâeddin, Gıyaseddin, Rükneddin, Pervâne

ABSTRACT

Turkey Seljuq State, founded by Suleiman ibn Qutulmish, has a big importance for making Anatolia a Turkish State. The empire started its rise during the era of Kaykhusraw I, and his sons Izzeddin Keykavus and Keykubad brought its heyday. The rule of Keyhusreh II, caused the downfall of empire and at the end of Battle of Köseadağ (1243) the empire started to collapse. After that, Seljukians and Anatolian folk who were helpless against Mongols suffered greatly, thus leading to great turmoils in the area.

Turkish Seljuq sultans lost their political influence gradually after their defeats against Mongols. Strong statesmen in charge tried to compensate for the lack of authority caused by the weak sultans. A significant figure of this depression era, Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali, tried to protect the best interests of both public and sovereign, even if he had to give into Mongol pressure.

In this study, we tried to mention the political incidents involving Sâhib Ata Fahreddin Ali and examine his life biographically. Also we touched on how impactful on those events and how he affected the results.

Keywords: Vizier, Seljuq, Mongol, Sâhib Ata, Anatolia, Mameluk, Fahreddin Ali, Alâeddin, Gıyaseddin, Rükneddin, Pervâne

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ	X
EKLERİN LİSTESİ.....	XII
ÖNSÖZ.....	XIV
KAYNAKLARA DAİR	XVI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YÖNETİMİNE MOĞOL MÜDAHALELERİ VE FAHREDDİN ALİ'NİN İLK SİYASÎ FAALİYETLERİ

A) II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN İLK CÜLÛSUNDA MEYDANA GELEN HADİSELER (1246-1249).....	23
1) Vezir Şemseddin İsfahânî'nin Yönetimi Ele Geçirmesi	23
2) Göyük Han'ın Müdahalesi Neticesinde Yaşanan İç Savaş	25
a) Emir-i Dâd Fahreddin Ali'nin Rûzbe Ovası'ndaki Savaşta Yer Alması .	27
B) MÜŞTEREK HÜKÜMDARLIK DÖNEMİNDE YAŞANAN SİYASÎ GELİŞMELER	28
1) Celâleddin Karatay'ın Yönetiminde Türkiye Selçuklu Devleti	29
a) Batu Han'ın Yönetime Müdahalesi	29
2) II. İzzeddin Keykavus'un Yönetimi Tekrar Ele Geçirmesi.....	31
a) Celâleddin Karatay'ın Ölümü ve Müşterek Sultanlığın Bozulması	31
b) Ahmedhisar Savaşı ve II. İzzeddin Keykavus'un Yönetimi Ele Geçirmesi	33
C) II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN HÂKİMİYET MÜCADELESİ SIRASINDA FAHREDDİN ALİ'NİN İCRAATLARI	34
1)Fahreddin Ali'nin Batu (Sayın) Han'a Elçi Olarak Gönderilmesi	35
2) Moğolların Büyük Garp Seferinin Başlaması ve Fahreddin Ali'nin Hülâgû Han'a Elçi Olarak Gönderilmesi.....	37
3) Baycu Noyan'ın Anadolu'ya İkinci Gelişi ve Müşterek Hükümdarlığın Bir Kez Daha Kurulması.....	38
a) Fahreddin Ali'nin Saltanat Naibliği ve II. İzzeddin'in Hülâgû'nün Huzuruna Gitmesi	41
4) Fahreddin Ali'nin Vezirliğe Atanması ve II. Keykavus'un Akıbeti	42

- a) Sâhib Fahreddin Ali'nin IV. Rükneddin Kılıcarslan Tarafına Geçmesi.. 44
b) II. İzzeddin Keykavus'un Anadolu'yu Terk Etmesi ve Akıbeti 45

II. BÖLÜM

MUÎNÜDDİN PERVÂNE'NİN HÂKİMİYETİNDE SÂHİB FAHREDDİN ALİ'NİN GÖLGE VEZARETİ

- A) SÂHİB FAHREDDİN ALİ'NİN IV. KILICARSLAN'IN VEZİRLİĞİNİ YAPTIĞI SIRADA YAŞANAN HADİSELER (1262-1266) 49
- 1) Türkmen Ayaklanmalarının Bastırılması 49
- a) Denizli ve Çevresinde Yaşayan Türkmenlerin İsyanı..... 51
- b) Karaman Türkmenlerinin Konya'yı Kuşatması..... 53
- 2) Muînüddin Pervâne'nin Düzeni Sağlaması 55
- 3) IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın Sonu 56
- a) Sinop'un Alınması ve Pervâne İle Sultan Arasında Yaşanan Gerginlik.. 56
- b) IV. Kılıcarslan'ın Fahreddin Ali ve Diğer Devlet Görevlileri ile Arasının Açılması 57
- c) IV. Kılıcarslan'ın Öldürülmesi Sırasında Fahreddin Ali'nin Faaliyetleri 58
- B) III. GIYASEDDİN KEYHUSREV'İN CÜLÛSUNDAN MUÎNÜDDİN PERVÂNE'NİN ÖLDÜRÜLMESİNE KADAR YAŞANAN HADİSELER (1266-1277)..... 60
- 1) Muînüddin Pervâne'nin Sâhib Fahreddin Ali'yi Tasfiye Girişimi..... 61
- a) Fahreddin Ali'nin Vezirlikten Uzaklaştırıldığı Dönemde Yaşanan Gelişmeler 64
- b)Fahreddin Ali'nin Vezirlik Makamını Yeniden Elde Etmesi 65
- 2) Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Pervâne Muînüddin'in Yokluğunda Hatıroğlu'nun İsyana Etmesi 66
- a) Pervâne ve Fahreddin Ali'nin Selçûk Hatun'un İzdivacı İçin Abaka Han'ın Huzuruna Gitmesi 67
- b) Hatıroğlu Şerefeddin'in İsyanı..... 69
- c) Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Pervâne'nin İsyanı Bastırmak İçin Moğol Ordusu ile Anadolu'ya Dönmesi..... 70

d)Türkmenlerin Galejana Gelmesi	72
3) Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi ve Muînüddin Pervâne'nin Sonu (1277)	73
a) Elbistan Savaş	73
b) Abaka'nın Anadolu Seferi ve Muînüddin Pervâne'nin İdam Edilmesi ...	76

III. BÖLÜM

SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ'NİN YÖNETİMİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ

(1277-1288)

A) ALÂEDDİN SİYAVUŞ (CİMRİ) İSYANI VE KARAMANOĞULLARI'NIN İSTİKLAL MÜCADELESİ	79
1) Karamanoğulları'nın Konya'yı Ele Geçirmesi.....	79
a) Fahreddin Ali'nin Oğullarının Öldürülmesi	81
2) Şehzade Kongurtay, Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Sultan III. Gıyaseddin Keyhurev'in Anadolu'da Asayişini Sağlamaları	83
a) Siyavuş'un Konya'dan Kaçması.....	83
b) Kızıl Hamid Olayı ve Fahreddin Ali'nin Aksaray Halkını Kurtarması... 84	
c) Karamanoğulları ile Mücadele Edilmesi ve Mehmed Bey'in Ölümü..... 84	
d) Siyavuş'un Sükûtu ve Batı Anadolu'da Asayişin Sağlanması	86
B) TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA TAHT MÜCADELESİ	90
1) II. Gıyaseddin Mesud'un Anadolu'ya Gelmesi.....	91
2) III. Keyhusrev'in Öldürülmesinde Fahreddin Ali'nin Etkisi	92
3)Konya'da Yaşanan Taht Kavgası ve Fahreddin Ali'nin Asayişini Sağlama Çabaları.....	95
C) SÂHİB ATA'NIN SON SİYASİ FAALİYETLERİ	96
1) Geyhatu'nun Anadolu Valiliği ve Moğol Ordusunun Masraflarını Fahreddin Ali'nin Karşılması.....	97
2) Fahreddin Ali'nin Türkmenler ile Mücadelesi	99
a) Germiyoğulları Üzerine Sefere Çıkılması.....	99
b) Karamanoğullarıyla Mücadele Edilmesi	101
c) Türkmen Beylerinin İtaat Altına Alınması	102
3) Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Vefatı	103

IV. BÖLÜM
SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ’NİN ŞAHSİYETİ VE BÂNİSİ OLDUĞU
BAŞLICA MİMARİ ESERLER

A) SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ’NİN SOYU	105
B) FAHREDDİN ALİ’NİN ŞAHSİYETİ VE DEVLET YÖNETİMİNE ETKİSİ	108
1) Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Şahsiyeti.....	108
2) Fahreddin Ali’nin Selçuklu Devlet Yönetimine Etkisi	110
a) Fahreddin Ali’nin Devlet Kademesinde İfa Ettiği Görevler.....	110
b) Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Şahsi Politikasının Türkiye Selçuklularına Etkisi	112
C) SÂHİB ATA OĞULLARI BEYLİĞİ VE FAHREDDİN ALİ’NİN AİLESİ .	113
1) Sâhib Ataoğulları Beyliği	113
2) Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Ailesi.....	116
D) SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ’NİN BÂNİSİ OLDUĞU MİMARİ ESERLER	117
1) Afyon ve Konya’da Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Bâniliğinde Yapılan Eserler	118
2) Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Kayseri ve Sivas’ta Yaptırdığı Eserler.....	120
3) Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Mimari Eserlerinin Önemi	121
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA	127
EKLER.....	139
A) HARİTALAR.....	139
B) RESİMLER	144
ÖZGEÇMİŞ	157

KISALTMA LİSTESİ

a.e. : Aynı eser

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

a.y. : Aynı yer

Bkz: Bakınız

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

Eİ : The Encyclopaedia of İslam

Dp: Dipnot

DGBİT: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

İ.A. : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

M.Ü. : Marmara Üniversitesi

M.Ü.T.A.E. : Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfı

nşr. : Neşreden

S. : Sayı

s. : Sayfa

TDAV: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

TDVY : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

TKAE : Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü

TDK : Türk Dil Kurumu

Terc : Tercüme

TTK : Türk Tarih Kurumu

TVYY : Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Yay. : Yayınları

YKY : Yapı Kredi Yayınları

Vol : Volume

EKLERİN LİSTESİ

1) HARİTALAR

Harita 1 XII. yüzyılda Anadolu

Harita 2 Moğol İşgalinden Önce Anadolu

Harita 3 1240 Yılında Anadolu'nun Siyasi Yapısı

Harita 4 XIV. yüzyılda Anadolu

Harita 5 Altın Orda Devleti Siyasi Haritası

Harita 6 Cengiz Han'ın Ölümünden Sonra Moğol İmparatorluğu

Harita 7 Moğollar Zamanında İran'ın Siyasi Yapısı

Harita 8 Konya – Afyon Kervan Yol Üzerindeki Sâhib Ata Fahreddin Ali'ye Ait Yapılar

Harita 9 Ortaçağ Konya'sının Kale Kapıları ve Sâhib Ata Fahreddin Ali'ye Ait Külliye

2) RESİMLER

Resim 1 Konya İnce Minareli Medrese Taçkapı

Resim 2 Konya İnce Minareli Medrese İç Mekân

Resim 3: Konya İnce Minareli Medrese XIX. yüzyıl

Resim 4 Konya İnce Minareli Medrese Günümüz

Resim 5 Konya İnce Minareli Medrese 1885'deki Orijinal Hali

Resim 6 İshaklı Sâhib Ata Kervansarayı Avlu Portali

Resim 7 İshaklı Sâhib Ata Kervansarayı Batı Cephesi

Resim 8 İshaklı Sâhib Ata Kervansarayı Ön Cephesi

- Resim 9** Konya Sâhib Ata Türbesi Onarım Öncesi
- Resim 10** Konya Sâhib Ata Türbesi Onarım Sonrası
- Resim 11** Konya Sâhib Ata Türbe Sandukası
- Resim 12** Sivas Gökmedrese Avlusunun Kısmi Görüntüsü
- Resim 13** Sivas Gökmedrese Ön Cephe
- Resim 14** Konya Sâhib Ata Külliyesi Hankah Avlusu
- Resim 15** Konya Sahib Ata Hankahı Dış Cephe
- Resim 16** Konya Sâhib Ata Camii XIX. yüzyıl
- Resim 17** Konya Sâhib Ata Camii Günümüz
- Resim 18** Akşehir Sâhib Ata Medresesi (Taş Medrese) Portali
- Resim 19** Akşehir Sâhib Ata Medresesi ve Mescidi XIX. yüzyıl
- Resim 20** Konya Sâhib Ata Külliyesi Taçkapı
- Resim 21** Konya Tahir ve Zühre Mescidi
- Resim 22** Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Bir Müddet Tutsak Edildiği Çorum'daki Osmancık Kalesi

ÖNSÖZ

Büyük Selçuklu Hükümdarı, Sultan Alparslan'ın kazandığı Malazgirt Zaferi, gerek Türk, gerekse Anadolu tarihi açısından en önemli dönüm noktalarından biridir. 1071 yılından sonra Türkler artık askeri anlamda güçten yoksun diyebileceğimiz Bizans İmparatorluğu topraklarına süratle yerleşmiş ve çok kısa zamanda Batı Anadolu uçlarına kadar yayılmışlardır. Selçuklu hanedanına mensup Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın Anadolu'daki bu müsait ortamdan faydalanarak kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdarları Anadolu'da merkezi otoritelerini sağlamlaştırdıktan sonra sistemli bir fetih politikası gütmüşlerdir.

Cengiz Han, 1220 yılındaki Batı Türkistan Seferi ile Hârizmşahlar Devletini tarih sahnesinden silince Hârizm ve Horasan başta olmak üzere Moğol zulmünden kaçan pek çok Türk ve gayri Türk unsur Anadolu'ya sığınmıştır. Türkiye Selçukluları da güçlü oldukları dönemde bu göçmenleri Anadolu'da düzenli bir şekilde iskân ettirerek ele geçirdikleri topraklarda hâkimiyetlerini sağlamlaştırmışlardır.

1243 yılındaki Köseadağ yenilgisinin ardından Anadolu Moğol boyunduruğu altına girince Türkiye Selçukluları gerek siyasi gerekse iktisadi anlamda zayıflamaya başlamıştır. Biz konu edindiğimiz bu çalışmamızda Anadolu'nun Moğol baskısına maruz kaldığı dönemde meydana gelen sıkıntıları, Türkiye Selçuklu Devleti'nin maruz kaldığı baskıları ve Moğol egemenliğine boyun eğmeyen Anadolu'daki Türkmenlerin mücadelesini o devrin en önemli simalarından birisi olan Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali'yi temel alarak anlatmaya çalıştık.

Ele aldığımız dönem merkezi otoritenin zayıf olmasından mütevellit oluşan kargaşadan dolayı araştırılması güç bir zamana denk gelmektedir. Bu dönemi ele alan ana kaynakların genelde işgalci unsur olarak kabul ettiğimiz Moğollardan taraf olması eserlerin devrin gerçek durumu hakkında esaslı bilgi vermelerine engel olmaktadır. Ayrıca kaynaklar arasındaki çelişkili ifadeler de konunun araştırılmasını zorlaştıran bir başka unsurdur. Biz çalışmamızda kullandığımız kaynaklarda bu gibi çelişkili ifadelere rastladığımızda mevcut bilgilerin hepsini belirterek gerek görülen durumlarda kendi yorumumuzu beyan ettik. Bunun dışında alanında uzman tarihçilerimizin görüşlerine yer vererek konuyu daha anlaşılır bir hale getirmeye çalıştık.

Çalışmamızın giriş kısmında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Köseadağ yenilgisinden önceki siyasi tarihi hakkında kısaca bilgi verip I. Alâeddin Keykubad zamanında Moğollara karşı alınan önemlerden bahsettik. Sonrasında Babaî Ayaklanasından, ardından Köseadağ yenilgisinden ve onun sonuçlarından bahsederek bölümü bitirdik.

Birinci bölümde temel olarak Fahreddin Ali'nin tarih sahnesine çıkışını ve ilk siyasi faaliyetlerini konu edindik. Kaynakların verdiği kısıtlı bilgileri yorumlayarak bizce Fahreddin Ali açısından karanlık olan bu dönemi aydınlatmaya çalıştık. Ayrıca Moğolların Anadolu'yu kargaşaya sürükleyen politikalarına ve Selçuklu sultanları arasındaki taht kavgalarına da değindik.

İkinci bölümde Muînüddin Pervâne'nin gölgesinde kalan Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Pervâne ile olan münasebetini ve Muînüddin Pervâne'nin devletin geleceğini etkileyecek olan politikalarını konu edindik. Üçüncü bölümde Pervâne'nin öldürülmesi ile devlet içindeki otoritesi artan Vezir Fahreddin Ali'nin politikalarından ve onun Türkmenler ile olan mücadelesinden bahsettik. Dördüncü bölümde Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin şahsiyetinden ve ailesinden bahsettik. Onun uzun süren siyasi kariyeri boyunca gütmüş olduğu politikaların devleti ne derece etkilediğini değerlendirdik. Son olarak Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin pek çok sultana dahi nasip olmayacak sayıda Anadolu'nun pek çok yerinde yaptırdığı mimari eserlerden bahsederek çalışmamızı sonlandırdık.

Tezimin belirlenmesi ve yazımı hususunda her daim desteklerini esirgemeyen ve bize değerli zamanını ayıran tez danışmanım İzmir Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ başta olmak üzere, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme, tezimin düzenlenmesi hususunda bana çok yardımcı dokunan kâdim dostum Fahriye ARI'ya, çevirilerimde bana destek olan Atılğan YILDIRIM ve Kadir KEKEÇ'e tezimi okuyarak değerlendirmelerde bulunan Erdi EFENDİLER ve Salihcan KOCAOĞLU'na sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Hüseyin TOPAL

İZMİR-2019

KAYNAKLARA DAİR

Nasireddin Hüseyin b. Muhammed İbn Bîbî - El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l Umûri'l-Alâiyye Selçukname II

Türkiye Selçuklu Devleti hakkında bilgi veren en mühim kaynakların başında gelir. Eserin dili Farsçadır. Eser Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin isteği ile kaleme alınmıştır. Yazarı 1231 yılında Konya'ya gelmiş ve öldüğü 1282 yılına kadar devlet kademesinde görev almıştır. Eser, Sultan II. Kılıcarslan'ın vefat ettiği 1192 yılından 1281 yılına kadar ki olayları konu edinmektedir. Eserin adında iki "Alâiyye" bulunur, bunlar Alaaddin Ata Melik Cüveynî ve Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın isimlerine binaen koyulmuştur.

Eser ilk kez Adnan Sadık Erzi tarafından neşredilmiştir. Mükrimin Halil Yinanç eser üzerinde çalışmalar yapmış ve sonrasında Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Biz çalışmamızda Mürsel Öztürk'ün çevirisini yaptığı 2014 yılında TTK tarafından tek cilt halinde basılan kitabı ve Mükrimin Halil Yinanç'ın çalışmalarını derleyen Refet Yinanç ve Ömer Özkan'ın Kitapevi yayınlarından 2010 yılında çıkardığı kitabı kullandık¹

Hamdullah Müstevfî Kazvînî – Tarih-i Güzide

Yazar, Kazvin'in tanınmış ailelerinden biri olan Müstefiyanlardan gelmektedir. 1282 yılında dünyaya gelen yazar eserini Farsça kaleme almıştır. *Tarih-i Güzide* adlı çalışması Reşidüddin'in eserinin bir özeti olsa da Cami'ü't Tevârih'den sonraki olaylardan da bahsetmesi bakımından önemlidir. Eser de İran Tarihi, İslamiyet'ten sonra İran, Turan hanedanları, Moğollar ve devrin şairleri hakkında bilgiler mevcuttur. Biz çalışmamızda Mürsel Öztürk tarafından tercümesi yapılan ve 2018 yılında TTK tarafından basılan kitabı kullandık².

¹ İbn Bibi El-Hüseyin B. Muhammed b. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi, *El-Evâmirü'l - Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçukname II)*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014; İbn Bibi, *Selçuknâme*, (çev. Mükrimin Halil Yinanç), İstanbul 2010.

² Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Tarih-i Güzide* (çev. Mürsel Öztürk) Ankara 2018.

Şihâbu'd-din 'Abdullâh b. Fazlullâh Kâtib-i Şîrâzî Vassâf - Tahrîr-i Târîh-i Vassâf

Vassâf 1257 yılında Şiraz'da dünyaya gelmiştir. Babası İlhanlı Devleti'nin Fars emirlerindedir. Bu yüzden iyi bir eğitim alan yazar İlhanlıların divanında görev almıştır. 1297-1298 yılında kaleme aldığı eserinin ilk üç cildini İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a ithaf etmiştir. Sonrasında Han'ın isteği ile 1312 yılında dördünü cildini yazmıştır. Târîh-i Vassâf adlı eser, Târih-i Cihân Güşâ'ya zeyl olarak yazılmıştır. İlk cildinde Mengü Kağan, Kubilay, Timur Kağan, Hûlagû, Abaka ve Teküder Ahmed dönemlerindeki hadiseleri konu alır. İkinci cildinde; Salgur Atabekleri ve Argun Han dönemi işlenmiştir. Üçüncü cildinde Geyhatu ve Baydu'nun hükümdarlıkları, Kirman ve Delhi sultanları ve Gazan Han'ın son yıllarına kadar gerçekleşen olaylardan bahsedilmektedir. Dördüncü cildinde ise Timur Kağan'ın halefleri, Hârizmşahlar ve İsmâîliler, beşinci ciltte Sultan Olcaytu döneminin olayları ve Ebu Said Bahadır Han ile Alâeddin Halici dönemlerini anlatmaktadır. Biz çalışmamızda Abdu'l-Muhammed Âyetî'nin Farsça olarak neşrettiği eseri kullandık³.

Reşîdü'd-dîn Fazlullah el- Hemedanî – Cami'ü't Tevârih

İlhanlı Devleti'nde vezirlik yapan Reşîdü'd-dîn 1240 yılında doğmuş, Olcaytu Hanı zehirlediği iddiasıyla 1318 yılında öldürülmüştür. Onun eseri Türk – Moğol tarihi hakkında yazılan en önemli kaynak eserlerdendir. İki kısım halinde Farsça yazılan bu eserin ilk bölümüne Gazan Han'ın emri ile “*Tarih-i Mübarek-i Gazan*” adı verilmiştir. İkinci kısım ise Olcaytu Han'ın isteğiyle Hz. Adem'den başlayarak 1303 yılına kadarki olayları konu alır. Bu iki eserin birleşimine de Cami'ü't Tevârih adı verilmiştir.

Biz çalışmamızda İsmail Aka, Mehmet Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejani tarafından çevirisi yapılan ve TTK tarafından basılan kitabı kullandık⁴.

³ Şihâbu'd-din Abdullah b. Fazlullâh Kâtib-i Şîrâzî Vassâf, *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, (nşr. Abdul Muhammed Âyetî), Tahran h.1364.

⁴ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiü't-Tevarih (İlhanlılar Kısım)*, (çev. İsmail Aka-Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani), Ankara 2013.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî – Tarih-i Cihan Güşa

Yazar 1226 yılında Horasan’da doğmuştur. İyi bir eğitim alan Cüveynî İlhanlı Devleti’nin Azerbaycan, İran, Irak gibi bölgelerinde valilik yapan Argun Han’ın özel kâtibiydi. Hülâgû 1256 yılında İran’a gelince kısa zamanda onun gözüne girmeyi başardı ve onun fetihlerine katıldı. Farsça kaleme aldığı “*Tarih-i Cihan Güşa*” adlı eseri 1252 – 1253 yılında yazmaya başlamış ve 1260 yılında bitirmiştir. Moğol tarihi ve özellikle Hülâgû Han zamanı hakkında son derece önemli olan bu eser Cengiz Han’ın ortaya çıkışı ile başlar Hülâgû’nun Alamut kalesini alması ile son bulur (1257/1258). Bunun dışında eserde Hârizmşahlar Devleti hakkında da pek çok bilgi mevcuttur.

Eser Mirza Muhammed Kazvî’nin 1912 yılında içindekiler kısmını de eklemesi ile üç cilt olarak Leiden’de neşredilmiştir. Biz araştırmamızda Mürsel Öztürk tarafından çevrilen kitabı kullandık⁵.

Şihâbeddin Ahmed Nesevî – Sîretü’s-Sultân Celâleddîn Mengübertî

Yazar Nesa’da doğmuş, Nesa hâkimi İhtiyareddin Zengi’nin devlet adamlığı görevini üstlenmiştir. Daha sonra Celâleddin Hârizmşah’ın yanına yer alan yazar, onun Moğollar ile giriştiği mücadelenin en yakın tanıklarından birisi olmuştur. Celâleddin Hârizmşah’ın ölümünden on yıl sonra tamamladığı eserinde Hârizmşah Muhammed’in son yıllarından başlayarak Celâleddin Hârizmşah’ın faaliyetleri ve Moğolların yaptığı yağmaları konu edinir. Farsça yazılan bu eserin biz Necip Asım tarafından yapılan tercümesini kullandık⁶.

Anonim Selçuknâme

Yazarı hakkında hiçbir bilgiye ulaşamadığımız bu eser Türkiye Selçuklu Devleti hakkında önemli kaynakların başında gelir. Farsça olarak kaleme alınmıştır ve Türkiye Selçuklularının kuruluşundan 1363 yılına kadarki olayları konu edinir. Eserde kronolojik hatalar olduğu tespit edilse de bazı olayları anlatırken ay ve günü net bir

⁵ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2013.

⁶ Şihâbeddin Ahmed Nesevî, *Celâlüttin Harezemşah*, (çev. Necip Asım Bey), İstanbul 1934

şekilde belirtmesinden anlaşılacağı üzere günümüze ulaşamamış bazı tarih takvimlerinin kullanıldığı bilinmektedir.

Eser çalışmamız açısından özellikle Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin vefatından önceki son üç yılı ayrıntılı olarak vermesinden mütevellit büyük öne arz etmektedir. Ayrıca eserde 1280 sonrası Türkmenlerin Anadolu'daki faaliyetlerine çokça yer verilir. Biz tezimizde Feridun Nâfiz Uzluk tarafından yapılan tercümeyle kullandık⁷.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî – Müsâmeratü'l-Ahbar

Yazar Aksaraylı bir aile mensuptur ve iyi bir eğitim görmüştür. Gerek Arap gerekse Fars edebiyatına hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Moğolların Anadolu'daki görevlilerinin yardımcılığını yapmıştır. Gazan Han döneminde Aksaray'daki vakıfların görevlisi olarak atanmıştır.

Aksarayî'nin Farsça olarak 1323 yılında kaleme aldığı eser İbn Bibî'nin eserinden sonra Türkiye Selçukluları için en önemli kaynakların başında gelmektedir. Niğdeli Kadı Ahmed yazmış olduğu el- Veledü's-şefik adlı eserinde Müsâmeratü'l-Ahbar'ı kaynak olarak almıştır. Yazarın bizzat tanık olduğu dönem Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti olduğu için bizim açımızda ciddi önem taşımaktadır. Eserin Türkiye Selçuklularına ait kısmı ilk olarak Hasan Fehmi Turgal tarafından 1937 yılında yayınlanmıştır. Eserin tamamı Nuri Gençosman tarafından ilk olarak 1943'te çevrilmiş, Osman Turan ise 1944'de eserin tenkitli neşrini yapmıştır. Güncel çevirisi ise Mürsel Öztürk tarafından yapılmıştır. Biz tezimizde Mürsel Öztürk'ün çevirisini kullandık⁸.

Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî – Mesâlikü'l Ebsar

Mısır ve Suriye'de bir asırdır kadılık yapan bir aileye mensup olan El- Ömerî, 1300 yılında Dimaşk'ta doğmuştur. Memlûk sarayındaki görevi Sultana yollanan mektupları okumaktır. Aynı zamanda Kadı, Sır Kâtibi ve Fıkıh uzmanıdır. Yazar 1347 yılında ölmüştür. Arapça olarak kaleme aldığı eseri toplamda 27 ciltten oluşmaktadır.

⁷ Anonim Selçuknâme, (*Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*), (çev. Feridun Nâfiz Uzluk) Ankara 1952.

⁸ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeratü'l-Ahbar*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 200.

Bu ansiklopedi tarzında yazılan eser tarih, coğrafya, edebiyat, tıp, sosyoloji ve astroloji gibi konuları ele alır. Eserinin üçüncü cildinde ekseriyetle Türklerden bahsetmektedir. Biz çalışmamızda Ahsen Batur'un tercüme ettiği ve Selenge Yayınlarından “*Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*” ismiyle çıkan üçüncü cildin çevirisini kullandık⁹.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah - Câmiu'd-Düvel

Ahmed b. Lütfullah 17. yüzyıl Osmanlı aydınlarındadır. Başta tarih olmak üzere pek çok farklı alanda eserler kaleme almıştır. Arapça olarak yazdığı Câmiu'd-Düvel adlı eseri Hz. Âdem'den başlayarak 1673 yılına kadarki olayları konu edinir. Eser, çalışmamız açısından geç dönem kaynağı olarak nitelendirilse de kullandığı kaynaklar bakımından önem arz etmektedir. Biz tezimizde Ali Öngül tarafından çevirisi yapıla ve Kabalcı yayınevinden iki cilt halinde 2017'de basılan kitabın ikinci cildini kullandık¹⁰.

İbn Kesir – El Bidâye ve’N-Nihâye

Yazarın 1300 yılında Busra'da doğduğu bilinmektedir. Müderris, hatip ve müftülük gibi görevleri olmasından anlaşıldığı üzere iyi bir eğitim almıştır. Dımaşk'ta bir Şafii medresesinde ders veren İbn Kesir ölünceye kadar bu görevini ifa etmiştir (1373). Arapça olarak kaleme aldığı eseri 14. Ciltten oluşmakta ve Hz. Adem'den 1365 yılına kadar yaşanan olaylar konu edinmektedir. Biz çalışmamızda Mehmet Keskin tarafından Türkçeye çevrilen 13. cildi kullandık¹¹.

⁹ Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2014.

¹⁰ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklu Tarihi (Anadolu Selçukluları ve Beylikleri, c.2, (çev. Ali Öngül) İstanbul 2017.*

¹¹ ¹¹ İbn Kesîr, *El Bidâye ve'N-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, c. 13, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul 2000

Muhyiddîn İbn'Abdüz-zâhir – er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir

Yazar 1223 yılında Kahire'de doğmuştur. Ömrünün ilk kırk yılı hakkında fazla bilgimiz yoktur, sadece Kahire'de iyi bir dini eğitim aldığı bilinmektedir. Arap edebiyatına hâkim olması nedeniyle kendisine Bahri Memlûklerin ilk yıllarında Divan-ı İnşâ görevi verilmiştir. 1293 yılına kadar devlet görevinde olduğunu bildiğimiz yazar Kahire'de ölmüştür.

Yazarın Arapça kaleme aldığı eseri Sultan Baybars dönemini konu edinir. Ancak günümüzde tam bir çevirisi yoktur. Sultan Baybars'ın Anadolu Seferine bizzat katıldığı için yazdıkları konumuz açısından önemli olan eserin biz Faruk Sümer tarafından yapılan kısmi tercümesini kullandık¹².

İzzeddîn Ali b. Muhammed İbnü'l-Esir - El-Kâmil fi't-Tarih

Müellif 1160 yılında Cizre'de doğmuş 1233 yılında ölmüştür. Arapça kaleme aldığı eseri Hz. Adem'den başlayarak 1232 yılına kadar meydana gelen olayları konu edinir ve 12 ciltten oluşur. İyi bir eğitim alan yazar, eserini sadece ve akıcı bir üslupla yazmıştır. *El-Kâmil fi't - Tarihi* adlı eser 9. ciltten itibaren Türkler hakkında bilgi vermektedir. Biz tezimizde Abdülkerim Özaydın tarafından tercümesi yapılan 12. cildi kullandık¹³.

İbn Şeddâd – Baybars Tarihi II

Yazar 1217 yılında Halep'te doğmuştur. Halep Eyyûbi hükümdarlarının hizmetinde çalışan İbn Şeddâd, Memlûk Devleti kurulduktan sonra Sultan Baybars'ın yanında görev almış, onunla birlikte bazı seferlere katılmıştır. Sultan Baybars'ın saltanatını yazdığı eserinin ne yazık ki birinci cildi günümüze ulaşamamıştır. İkinci cilt ise 1271 yılından başlayıp 1277 yılına kadar Sultan Baybars'ın yapmış olduğu faaliyetleri konu edinir.

¹² Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İstanbul 1985.

¹³ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarihi Tercümesi (İslam Tarihi)* (çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın), c. 12, İstanbul 1987

Arapça kaleme alınan *Baybars Tarihi II* adlı eser özellikle Muînüddin Pervane'ne dönemi hakkında verdiği farklı bilgiler ile son derece önemlidir. Biz tezimizde Şerefeddin Yaltkaya tarafından yapılan çeviriyi kullandık¹⁴.

Baybars el-Mansûrî – et-Tuhfeu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye

Yazar 1247 yılında doğmuştur. XII. yüzyıl Mısır tarihçiliği açısından önemli bir şahsiyettir. 1261 yılında Mısır'a gelen yazarın doğum yeri hakkına bilgi yoktur. el-Mansûr Kalavun tarafından satın alındıktan sonra onun nezdinde iyi eğitim görmüş sonrasında devlet kademesinde çeşitli görevler almış ve 1327 yılında ölmüştür.

Eser Memlûk hükümdarı Sultan Kalavun için kaleme alınmıştır. Eserin adı Memlûk hükümdarlarının Türk soylu olması ile ilişkilidir. 1312 yılında esere başlayan yazar 1323 yılında tamamlamıştır. Eser Mısır'da Eyyûbiler yerine Türklerin söz sahibi olmaya başladığı 1249 ile 1323 yılları arasındaki olayları kapsar. 1287 yılından sonrası hakkında verdiği bilgiler bizzat yazarın tanık olduğu hadiseler olması bakımından önemlidir. Biz çalışmamızda Hüseyin Polat tarafından yapılan çeviriyi kullandık¹⁵.

İbni Tagrıberdi – En-Nücûmu'z-Zâhire

1410/1411 Kahire'de doğan ve 1446 yılında ölen yazar yaşamı boyunca 16 tane Çerkez Memlûk Sultanı görmüştür. Yaşadığı zaman Memlûklerin güçten düştüğü döneme rastlamaktadır. Babası asker daha doğrusu bir atabey olduğu için onun ölümünden sonra ciddi sıkıntılar yaşamamış iyi bir eğitim almıştır. Sultanlara ve beylere yakın olduğu için pek çok olay hakkında birince elden bilgi alma şansı olmuştur.

En-Nücûm 'z-Zâhire adlı eser Arapça yazılmış olup Beyrut baskısı 16 cilttir. İlk ciltler Mısır'ın eski tarihi hakkında bilgi verir sonrası yazarın yaşadığı zamana kadarki

¹⁴ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, c. 2, (çev. Şerefüddin Yaltkaya), Ankara 2000.

¹⁵ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye (Türk Devleti Konusunda Sultânlara Armağan) (1252-1312)*, (çev. Hüseyin Polat), Ankara 2016.

Memlûk tarihini içermektedir. Biz çalışmamızda Ahsen Batur'un Beyrut baskısının 7. ciltten itibaren yaptığı özet çeviriyi kullandık¹⁶.

Gregory Abu'l Farac (İbnü'l İbrî) – Abu'l Farac Tarihi, Târîhu Muhtasari'd Düvel

Abu'l Farac 1225 yılında Malatya'da doğmuştur. Yahudi bir aileye mensup olduğu için İbnü'l İbrî yani İbralı lakabı ile tanınmaktadır. Ancak batılılar onu Barhebraeuse olarak bilirler. İyi bir eğitim almış olan yazar Grekçe, İbranice, Arapça ve Süryanice bilmektedir. Felsefe ve ilahiyat alanında da bilgili olan yazar Gabos Ya'kûbî piskoposluğu yapmış, İlhanlı hükümdarı Teküder Ahmed'in cülûsu esnasında yanında bulunmuştur. Yazarın 1286 yılında ölmeden önce İslamiyet'i kabul ettiği yönünde rivayetler mevcuttur.

Abu'l Farac Tarihi adlı eser Süryani dilince yazılmış ve hilkatın başlangıcından 1286 yılına kadar yaşanan olayları konu edinir. Biz tezimizde Ömer Rıza Doğrul tarafından İngilizceden çevrilen ve TTK tarafından iki cilt olarak basılan kitabın ikinci cildini kullandık¹⁷.

Abu'l Farac tarafından yazılan bir diğer eser olan *Târîhu Muhtasari'd-Düvel* Arapça kaleme alınan bir dünya tarihi özetidir. Yazar bu kitabı ömrünün sonlarında yazmıştır. Hz. Adem'den başlayarak Hz. Musa'ya kadar Atalar Devleti, Hristiyan Yunanlılar Devleti, Müslüman Arap Padişahları Devleti, Moğol Padişahları Devleti gibi on devletin tarihine değinilmektedir. Biz araştırmamızda Şerafeddin Yalkaya tarafından tercümesi yapılan kitabı kullandık¹⁸.

Simon de Saint Quentin – Bir Keşişin Anlarından Tatarlar ve Anadolu

Yazar Simon, Papalık tarafından Moğol katliamlarının durdurulması için Moğol Hanına 1245 yılında elçi olarak yollanan keşişlerden biridir. Kendisi bir dönem Anadolu'da kalmış, kendi gözlemlerini kaleme alarak eserini oluşturmuştur. Orijinal dili Latince olan eser 1245 – 1248 yılları arasında yazarın gördüğü yada duyduğu

¹⁶ İbni Tagrıberdi, *En-Nücûmu 'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2013.

¹⁷ Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, c. 2 (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1950

¹⁸ Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (çev. Şerafeddin Yalkaya), Ankara 2011

olayları konu edinir. Dönem Anadolu'sunun özellikle sosyal tarihi hakkında verdiği bilgilerden ötürü son derece önemli bir kaynaktır. Bir çalışmamızda Erendiz Özbayoğlu tarafından yapılan çeviriyi kullandık¹⁹.

Ruysbroekli Willem – Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk

Yazar Willem Kuzey Fransa'da tahminen 1215 – 1230 yılları arasında doğmuş bir Fransisken rahibidir. Fransa Kralı IX. Louis'in emri ile Moğol hükümdarı Mengü'yü Hristiyan dinine davet etmek ile görevlendirilmiştir. Yolculuğu sırasında gördüklerini Latince olarak kaleme alarak bu eseri yazmıştır. 1253 – 1255 yılları arasında meydana gelen olayları konu edinen bu eser Moğolların günlük yaşamı hakkında son derece önemli bilgiler vermektedir. Aynı zamanda eser Moğollar ile Türkiye Selçukluları arasındaki münasebetlere değinir.

Biz tezimizde eserim 1990 yılında yapılan İngilizce çevirisinin Zülal Kılıç tarafından çevrilen Türkçe tercümesini kullandık²⁰.

Georgios Akropolites – Vekayinâme

Yazar 1217 yılında İstanbul Latin işgalindeyken doğmuştur. İyi bir eğitim alan yazar İznik Rum İmparatorluğunda görev yapmış, İstanbul'u Latinlerden geri alan VIII. Mikhael Palaiologos'un en büyük destekçilerinden olmuştur.

Akropolites'in eseri İznik Rumları ve Türkiye Selçukluları arasındaki ilişkilerden de bahsettiği için bizim çalışmamız açısından önemlidir. Orijinal dili Grekçe olan bu eserin biz Bilge Umar tarafından yapılan çevirisini kullandık²¹.

¹⁹ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarından Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Antalya 2006.

²⁰ Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk (1253-1255)* (Çev. Zülal Kılıç), İstanbul 2010.

²¹ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul 2008.

Simbat – Vekâyiname

Yazar Simbat 1208 yılında Kilikya’da doğmuş ve Ermeni Devlet’inde askeri yöneticilik görevinde bulunmuş, kendisi pek çok Ermeni asilzadesi ile birlikte sarayda yetişmiştir. Zamanla Başkomutanlık mevkiine kadar yükselen Simbat 1275 yılında ölmüştür.

Simabat’ın yazmış olduğu Vekâyiname 951 senesinden başlar ve 1331 yılına kadar yaşanan olayları konu edindir. 951’den 1152’ye kadar olan kısım Urfalı Meteos ve Papaz Grigor’un eserinin bir kopyası niteliğindedir. 1152’den 1274’e kadar yaşanan olaylar ise bizzat yazarın yaşayanlardan duyduğu ve kendi gördüğü olayları içermesi bakımından önemlidir. 1274’den 1331’e kadar yazılan kısmın ise müellifi meçhuldür. Eser Ermeni Devleti’nin komşu devletler ile olan ilişkilerine de çokça yer vermesi bakımından Türkiye Selçuklu Devleti tarihi için önemli bir kaynaktır. Biz tezimizde Hrand D. Andreasyan’ın tercümesini kullandık²².

Korykoslu Hayton – Doğu Ülkelerinin Altın Çağı

Doğum tarihi bilinmeyen yazar Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum’un kardeşi Oşin’in oğludur. 1280 yılında bugün Mersin’e bağlı bir yer olan Korykos kentinin idareciliğine getirilmiştir. Eserinden de anlaşılacağı üzere II. Hetum ile ilişkileri pek de iyi değildir. Eser, yazarın bizzat önemli olaylara tanıklı etmesi bakımından ciddi bir ehemmiyet arz etmektedir. İçeriğine bakacak olursa Moğollar, Ermeniler, Selçuklular ve Gürcüler hakkında pek çok bilgi bulunmaktadır. Biz tezimizde Altay Tayfun Özcan’ın Latinceden yaptığı çeviriyi kullandık²³.

Ahmed Eflâkî – Menâkıbü’l - Ârifin

Ahmed Eflâkî’nin doğum tarihi, doğum yeri ve ailesi hakkında kesin bilgiler yoktur. Ancak Sultan Veled’i görüp 1360’da öldüğüne göre 1286 – 1291 yılları arasında doğduğu düşünülmektedir. Kendisini yetiştirmiş ve zamanına göre iyi bir eğitim almıştır.

²² Simbat, *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (çev. Hrant D. Andreasyan).

²³ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkelerinin Altın Çağı*, (çev. Altay Tayfun Özcan) İstanbul, 2015.

Eflâkî, şeyhi Ulu Ârif Çelebi'nin isteği ile *Menâkıbü'l-Arifîn* adlı eseri yazmaya başlamıştır. Farsça kaleme alınan bu eserin tamamlanması 35 sene sürmüştür. XII. ve XIV yüzyıl Türk edebiyatının en önemli eserlerindedir. Mevlana ve sonrasındaki Mevlevilik hakkında pek çok bilgiler veren bu eserde adından da anlaşılacağı üzeri menkıbevi anlatımlar mevcuttur. Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali hakkında başka hiçbir kaynakta bulunmayan bilgiler içeren bu eser de biz Fahreddin Ali'nin Mevlana ile olan ilişkisi hakkında bilgiler edinmekteyiz. Eser Mevlevilik ve etrafındaki dünya hakkında bilgi verdiği için dönem Anadolu'sunun tarihi, dini, içtimaî ve iktisadi durumuna da ışık tutmaktadır. Biz tezimizde Tahsin Yazıcı tarafından yapılan çeviriyi kullandık²⁴.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî – Mekûbat

Anadolu tarihinin en önemli figürlerinden olan Mevlânâ, Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mesnevi'nin girişinde de belirttiği üzere Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî'dir. Babası Bahâeddin Veled ile Moğol zulmünden kaçarak Konya'ya gelmiş daha sonra dini ve ilmi şahsiyeti ile tanınarak saygınlık kazanmıştır. 1273 yılındaki ölümünün ardından kurulan Mesnevi tarikatı bugün dahi faaliyetlerini sürdürmektedir.

Mevlânâ'nın Mektûbat adlı eseri Farsça kaleme alınmış olup 147 ayrı mektuptan oluşur. Bu eser bizzat Mevlânâ tarafından, çeşitli vesileler ile genelde birine tavsiye vermek amacıyla yazdırılan mektuplardan ibarettir. Biz çalışmamızda Abdülbaki Gölpınarlı'nın yapmış olduğu tercümeyle kullandık²⁵.

Sultan Veled – Divan

Mevlâna'nın büyük oğlu olan Sultan Veled 1226 yılında Karaman'da doğmuş, ilk eğitimini Dımaşk'ta almıştır. Babasının ölümünün ardından tüm ısrarlara rağmen onun makamını uzun bir süre geçmemiş, Şeyh Kerîmüddîn'in vefatının ardından 1292'de Mevlânâ'nın makamına geçmiştir.

²⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2012

²⁵ Mevlânâ Celâleddîn, *Mektuplar*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1963.

Sultan Veled'in yazdığı divan 12700 beyitten oluşur içeriğinde Farsça, Türkçe ve Rumca mısralar bulunmaktadır. Kendi devrinin ileri gelenleri hakkında da bilgiler barındıran bu eserin biz tezimizde Feridun Nafiz Uzluk tarafından yapılan tercümesini kullandık²⁶.

Evliyâ Çelebi – Seyahatnâme

Yazar 1611 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kendisi 17.yy'ın en önemli seyyahlarından. Hayatı hakkında bilgileri onun yazmış olduğu 10 ciltlik seyahatnameden biliyoruz. İyi bir eğitim alan yazarımız Sultan IV. Murad ile sık sık görüşmesinden de anlayacağımız üzere saraya yakın bir çevredendir. Kendisi IV. Murad döneminde Osmanlı'ya ait sınırları dolaşarak eserini oluşturmuştur. O yaşadığı dönemdeki Osmanlı vilayetlerini bu uzun seyahatnamesinde nükteli ve abartılı bir şekilde anlatmıştır.

Tarih bilgisine sahip olduğu anlaşılan Evliya Çelebi, Anadolu'da geçtiği yerlerde Selçuklu döneminden kalan eserler hakkında da bilgi vermesinden ötürü araştırmamız için önemli bir geç dönem kaynağıdır. Biz tezimizde Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı'nın yaptığı edisyon kritiğin 3. cildini kullandık²⁷.

Yazıcızâde Ali – Selçuknâme

Yazıcızâde'nin Selçuknâmesi Ortaçağ Türk tarihinin en önemli kaynaklarından. Sultan II Murad'ın (1421 – 1451) isteği ile kaleme alınmıştır. İlme büyük önem verilen bir dönemde kaleme alınan bu eser asında İbn Bibi'nin eserinin tercümesi olacakken Yazar çeviri sırasında pek çok ekleme ve çıkarma yaptığı için farklı bir eser olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Türkçesi ile yazıya geçirilen bu eser İslam öncesi Türk tarihinden başlayarak Selçuklu, Hârizmşah, Moğol, Gazneli ve Anadolu beylikleri hakkında bilgiler içermektedir. Selçuklu tarihi hakkında verilen bilgiler İbn Bibi'nin eserine çok benzese de nüans olarak farklılıklar ve eklemeler

²⁶ Muhammed Bahâeddin Sultan Veled, *Divan*, (haz. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1941.

²⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 3/1, (haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul 2006.

mevcuttur. Biz çalışmamızda Abdullah Bakırın'ın doktora tezi olarak hazırladığı transkripsiyonu kullandık²⁸.

²⁸ Abdullah Bakır, *Yazıcızade Ali'nin Selçuknâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği (Giriş-Metin-Dizin)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti, 1071 yılında kazanılan Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'ya kitleler halinde göç eden Türkmenlerin başında bulunan Selçuklu hanedanına mensup Arslan Yabgu'nun soyundan gelen Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah tarafından kurulmuştur²⁹. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasının ardından sistemli fetih politikaları sayesinde Anadolu'nun kalıcı bir Türk yurdu haline gelmesi sağlanmıştır.

Kısa zamanda İznik'i ele geçirerek devletinin başkenti yapan Süleyman Şah, 1086 yılında Halep önünde Tâcüddevle Tutuş ile giriştiği mücadelede mağlup ve maktül düşmüştür³⁰. Süleyman Şah'ın oğlu Kılıcarslan, bir süre Büyük Selçuklu Devleti merkezinde gözetim altında tutulsa da 1093 yılında Anadolu'ya gelerek tahtı ele geçirmiştir³¹. Hükümdarlığı döneminde Anadolu'da Haçlılar ile savaştan I. Kılıcarslan, başkenti İznik'i Haçlılar sayesinde ele geçiren Bizans'a kaptırdıktan sonra merkezini Konya'ya taşımıştır³². Ancak kısa zamanda toparlanan Kılıcarslan, Haçlılara karşı topraklarını başarı ile savunmuş, Dânişmendliler ile ittifak kurarak 1101 yılında Anadolu'ya gelen üç Haçlı ordusunu üç ayrı mevki de yenilgiye uğratmıştır³³. I. Kılıcarslan'ın Büyük Selçuklu Devleti'nin Musul valisi Çavlı ile 1107 yılında giriştiği mücadelede yenilip ölmesinin ardından tahta önce küçük oğlu Tuğrul Arslan, ardından da Melikşah geçmiş (1110 – 1116), ancak kardeşi Mesud, kayınpederi Dânişmendli Emir Gazi'nin desteğini alarak onu tahtan indirmiş ve kendisi sultan olmuştur³⁴.

²⁹Ali Sevim, "Süleyman Şah I", *DİA*, c.38, İstanbul 2010, s.104.

³⁰Mustafa Keskin, "Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler Ansiklopedisi*, c.6, Ankara 2014, s.535.

³¹Işın Demirkent, "Kılıcarslan I", *DİA*, c.25, İstanbul 2002, s.396.

³²Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 2014, s.32-37.

³³Güray Kırpık-Hasan Akyol, "I. Kılıç Arslan (1092 – 1107)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (ed. Refik Turan), Ankara, 2014, s. 291.

³⁴Faruk Sümer, "Anadolu Selçukluları", *DİA*, c.3, İstanbul 1991, s.381.

Sultan Mesud, uzun süren hükümdarlığı süresince (1116 – 1155) Anadolu’da Bizans İmparatorları II. Ioannes Komnenos ve I. Manuel Komnenos ile başarılı bir şekilde mücadele etmiş, Alman Kralı Konrad’ın başında bulunduğu Haçlı ordusunu yenilgiye uğratmış, ilk para da onun zamanında bastırılmıştır³⁵. Sultan I. Mesud’un ölümünün ardından tahta oğlu II. Kılıcarşan geçmiştir (1155 – 1192). Onun döneminde yaşanan en önemli olaylardan birisi 1176 yılında Bizans ile yapılan Miryokefalon Savaşıdır. Türkiye Selçuklu Devleti’nin zaferi ile neticelenen bu savaşın ardından Bizans artık Türkleri Anadolu’dan çıkaramayacağını kabullenmiştir³⁶. II. Kılıcarşan, Anadolu’da merkezi birliği sağlamak adına önemli bir adım atmış, 1178 yılında Dânişmend Beyliği’ne son vererek topraklarını ele geçirmiştir³⁷.

II. Kılıcarşan’ın ölmeden önce ülkeyi on bir oğlu arasında paylaşmasını melikler arasında taht mücadelesinin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Babasının ölümünün ardından tahta geçen I. Gıyâseddin Keyhusrev, 1196 yılında tahtı kardeşi Süleyman Şah’a kaptırılmış ve Bizans’a kaçmıştır. II. Süleyman Şah’ın 1204 yılında ölmesi ile tahta oğlu III. Kılıcarşan geçse de bir yıl sonra I. Gıyâseddin Keyhusrev onu devirerek yeniden tahta geçmiştir³⁸.

Mükrimin Halil Yinanç’ın Türkiye Selçuklu Devleti için “İkbal Devri” olarak nitelendirdiği dönemin başlangıcı kabul edilen I. Gıyâseddin’in saltanatında Antalya’nın fethedilmesiyle önemli bir liman kenti ele geçirilmiş oldu (1206)³⁹. Oğlu I. İzzeddin Keykavus döneminde topraklarını genişletmeye devam eden Türkiye Selçukluları, Sinop’u da alarak Karadeniz kıyısında da bir limana sahip olmuş ve uluslararası ticarete yer edinmeye başlamıştır (1214)⁴⁰.

I. İzzeddin Keykavus’un 1220 yılındaki vefatının ardından tahta geçen kardeşi Sultan I. Alâeddin Keykubad (1220 – 1237), Türkiye Selçuklu Devleti’nin hem en büyük hem de son güçlü hükümdarıdır. Aşağıda daha detaylı bahsedeceğimiz üzere hükümdarlığı döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarında siyasî birliği

³⁵ Faruk Sümer, “Mesud I”, *DİA*, c.29, İstanbul 2014, s. 340-341.

³⁶ Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2014, s. 72-75.

³⁷ Abdülkerim Özaydın, “Kılıcarşan II”, *DİA*, c.25, İstanbul 2002, s.401-402.

³⁸ Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhusrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi*, (1192 – 1211), Ankara 2006, s. 42-118.

³⁹ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, (haz. Refet Yinanç), c.2, Ankara 2014, s. 7.

⁴⁰ Faruk Sümer, “Keykavus I”, *DİA*, c.25, İstanbul 2002, s. 352-353.

sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuş, Moğol tehlikesini erkenden sezerek aldığı önlemler ile onları topraklarından uzak tutmayı başarmıştır.

Babası I. Gıyâseddin Keyhusrev'in ikinci cülûsundan sonra Tokat melikliğine atanan Alâeddin Keykubad, Selçuklu ailesine mensup Erzurum Meliki Tuğrul Şah ve Ermeni Kralı Leon ile ittifak kurarak 1211 yılında tahta geçen ağabeyi I. İzzeddin Keykavus'a isyan etmiştir⁴¹. Sultan İzzeddin'in Ermeni Kralı ile anlaşması ve Tuğrul Şah'ın onu terk etmesi sonucu müttefiksiz kalan Alâeddin Keykubad, Ankara'ya sığındıysa da uzun süren bir kuşatmanın ardından teslim olmuş ve Sultan İzzeddin'in vefatına kadar yaşayacağı Malatya'daki Minşar (Masarra) Kalesine gönderilmiştir (1212)⁴².

I. İzzeddin Keykavus'un vefatının ardından toplanan devlet adamları tahta kimin geçeceği hakkında istişare etmişlerdir. Sultanlığa aday olarak, Erzurum Meliki Tuğrul Şah, İzzeddin'in kardeşleri Koyulhisar Meliki Keyferidun ve Malatya'da tutsak edilen Keykubad gösterilmektedir. Meşveret sonrası Çaşnigir Şemseddin Ayaba ve Mübarizeddîn Behramşah'ın ısrarı ile Alâeddin Keykubad tahta çıkarılmıştır (1220)⁴³.

Alâeddin Keykubad'ın cülûs ettiği 1220 yılında Moğollar, Türkistan seferine başlamış ve Hârizmşahlar Devleti'nin topraklarını işgal etmişlerdir⁴⁴. Komşularına bakacak olursak; Doğu Anadolu'daki yerel emirlikler, Ermeni Krallığı ve Trabzon Rumları Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbii bulunmaktadır. İznik Rumları ile ilişkiler dostane bir şekilde seyrederken, İzzeddin Keykavus'un 1216 yılından çıktığı Halep seferinden mütevellit Eyyubbî melikleri ile ilişkiler bozuktur⁴⁵.

Antalya ve Sinop gibi iki önemli limana sahip olsa da Türkiye Selçuklu Devleti halen daha tam manası ile deniz ticaretinde üstünlük sağlayamamıştı. Bu egemenlik sahasını genişletmek için Sultan Alâeddin Keykubad, 1221-1222 yılında Antalya Subaşı Mübarizeddîn Er-Tokuş ve Esededdîn Ayaz'ın da etkisi ile Kalonoros

⁴¹ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)*, Ankara 1995, s. 455.

⁴² Yavuz Selim Burgu, *Anadolu Selçukluları (Alâeddin Keykubad ve Zamanı)*, İstanbul 2011, s.94-97.

⁴³ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220 – 1237)*, Ankara 2003, s.18.

⁴⁴ Mustafa Kafalı, "Cengiz Han", *DİA*, c 7, İstanbul 1993, s.368.

⁴⁵ Uyumaz, *I. Alâeddin Keykubad Devri*, s.22.

(Alanya) seferine çıktı⁴⁶. Uzun ve meşakkatli bir kuşatmanın ardından Kalonoros hâkimi Kyr Vart, Sultan Keykubad ile anlaşarak şehri Selçuklulara teslim etti. Şehrin adı daha sonra Alâeddin Keykubad'a binaen Alâiye olarak değiştirildi. Alanya'nın fethinin ardından Antalya'ya gitmek için yola çıkan Sultan, yol üzerindeki Kyr Vart'ın kardeşinin hâkimiyetinde bulunan Alara Kalesi'ni de anlaşarak devletinin topraklarına katmış ve ardından Antalya'ya geçmiştir⁴⁷. Türk denizcilik tarihinde önemli bir yeri olan Alanya'nın fethinin ardından Selçuklular buraya bir tersane inşa etmişlerdir⁴⁸.

Sultanın geri dönüşünün ardından Abbasi halifesi En-Nasır Lidinillah'ın emri ile gelen elçi Muhiddin bin el-Cezvî, Hârizmşah Devleti'ni yıkan Moğolların Irak'a girdiğini, Bağdat'ın korunması için Halife'nin Sultan'dan 2.000 asker isteğini söylemiştir. Keykubad, Halife'nin bu isteğini olumlu karşılayıp ona tam teçhizatlı 5.000 adam yollamış ancak bu Selçuklu birliği daha Bağdat'a ulaşmadan Halife'den gelen bir mektup ile Moğolların Bağdat'a gelmeden avdet ettiklerini öğrenmiş ve gerisingeriye dönmüşlerdir.

1223 yılına gelindiğinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetim kadrosunda ciddi değişikliklerin yaşandığı bir olay vuku buldu. Şöyle ki; Sultan Alâeddin Keykubad, zamanında ağabeyine karşı isyan ettiğinde devlet erkânının büyük bir çoğunluğu ağabeyi Sultan I. İzzeddin Keykavus'u desteklemiş, hatta kendisini Malatya'da hapis yatacağı kaleye bizzat Çaşnigir Şemseddin Ayaba götürmüştür⁴⁹. Keykubad'ın tahta geçişinde de yine aynı isimlerin etkili olması onların devlet içerisinde giderek güçlenmesine hatta özellikle Ayaba'nın Sultan'ı bile gölgede bırakacak bir kudrete erişmesini sağlamıştır. Haliyle kendi iktidarının gölgelenmesini hoş karşılamayan Sultan, bu emirleri önce mali açıdan zayıflatmak için Anadolu'nun bazı şehirlerini tahkim ettirirken onlardan yüksek miktarda paralar almıştır. Bu yüzden emirler ile arası açılmıştır⁵⁰.

Seyfeddin Ayaba'nın başını çektiği bir plan ile emirler, Sultan'ı bir gece Ayaba'nın evine çağırarak derdest etmeyi, tahta da kardeşi Koyulhisar Meliki

⁴⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2011, s.356.

⁴⁷ Burgu, *a.g.e.*, s. 114-115.

⁴⁸ Faruk Sümer, "Keykubad I", *DİA*, c.25, İstanbul 2002, s.358.

⁴⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l* s 228.

⁵⁰ Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, İstanbul 2017, s.168-169.

Keyferidun’u geçirmeyi kararlaştırmışlardır. Lakin bu plandan haberdar olan Sultan, davete iştirak etmemiş, sonrasında gittiği Antalya’da Hokkabazoğlu Seyfeddin ve Emir Komnenos ile birlikte bir plan tertip etmiştir⁵¹. Bu plan neticesinde Kayseri’ye geçen Sultan, devlet erkânını eğlence meclisine çağırarak, eğlencenin ardından Şemseddin Ayaba, Zeyneddîn Başara, Mübarizeddîn Behramşah ve Bahaeddin Kutluca’yı tutuklatmıştır. Bunlardan, Ayaba, idam edilmiş, Zeyneddîn Başara ölüme terk edileceği bir odaya hapsedilmiş, kalan emirler ise sürgüne gönderilerek hepsinin mallarına el koyulmuştur⁵².

1225 – 1226 yılında İbn Bibi’nin naklettiğine göre tüccarlar Ermeni Krallığı’nı şikâyet etmek için Sultan’ın huzuruna gelmişlerdir. Sultan Keykubad, Ermeniler tarafından tüccarların taciz edilip mallarına el konulduğunu öğrenince Ermeni Krallığı üzerine sefere çıkmaya karar vermiştir⁵³. Tam bu zamanda Ermenilerin de Antakya Haçlı Kontluğu ile ilişkileri kötüydü. Bu sayede uygun ortamın da oluşması ile Sultan, Emir Çavlı ve Beylerbeyi Komnenos’u Ermeniler üzerine sefere yolladı. Çukurova Bölgesi’ne gelen Selçuklu ordusu, Ermenilere ait olan Çiçin Kalesi’ni muhasara ettikleri sırada Ermeni Kralı Hetum, Frankler ile anlaşarak üzerlerine bir ordu yollamış lakin bu ordu Selçuklu birlikleri tarafından hezimete uğratılmış ve ardından Çiçin Kalesi ele geçirilmiştir⁵⁴. Bunun üzerine Sultan Keykubad ile anlaşma yoluna giden Hetum, Ermenek, Mut, Gülnar, Anamur’u Selçuklulara teslim etmeyi ve düzenli olarak vergi vermeyi kabul ederek anlaşma sağlamıştır. Ayrıca bu sefer sırasında Emir Ertokuş’ta Antalya sahilinden yola çıkararak kıyı şeridi boyunca pek çok bölgeyi ele geçirmiştir⁵⁵.

1223 yılında Kırım’ın Suğdak limanı Moğollar tarafından yağma edilmiş, halkın bir kısmı öldürülmüş bir kısmı da dağlara çekilmişti. Moğolların Suğdak’tan ayrılmasının ardından Trabzon Rumlarının müdahaleleri ile bölgede kaos halen daha devam etmekteyken 1226 yılında Kırım’da ticaret yapan bir tüccar, Keykubad’ın huzuruna gelerek bölgede yaşanan sıkıntılardan ötürü ticaretin sekteye uğradığını

⁵¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 61.

⁵² Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s. 59-60.

⁵³ İbn Bibi, *El-Evâmirü’l*, s. 318.

⁵⁴ Uyumaz, *I. Alâeddin Keykubad Devri*, s. 31-32.

⁵⁵ Sümer, “Keykubad I”, s.358.

belirtti⁵⁶. Bu haber üzerine Sultan, Kastamonu Uc Beylerbeyi Hüsameddin Çoban'ı bölgeye yolladı. Suğdak'a gelen Emir Çoban'a karşı şehir halkı Kıpçaklardan yardım istedi. Kıpçaklar da Ruslar ile ittifak yaparak Selçuklu kuvvetlerine saldırıda bulundularsa da bozguna uğradılar⁵⁷. Ardından Selçuklu birlikleri Suğdak'ı kuşatma altına aldı ve kısa bir süre sonra şehir halkı ile anlaşarak kenti ele geçirdi⁵⁸. Bölge 1243 Köseadağ Savaşı'na kadar Selçuklu hâkimiyetinde kaldı.

Aynı yıl Hısn-ı Keyfa Artuklu hükümdarı Mesud, Selçuklulara tâbii iken Dımaşk hükümdarı Melik Eşref'in faaliyetlerinden çekinerek hutbesini Mısır Meliki Kamil adına okutmuş ve Celaleddin Harizmşah ile ittifak yapmıştı. Bu gelişmenin ardından Melik Eşref, Sultan Keykubad'ı Artuklu hükümdarı Mesud üzerine sefere çıkmaya ikna etmiştir⁵⁹. Alâeddin Keykubad, Çavlı ve Esededdin Ayaz komutasındaki bir orduyu bölgeye yollamış, Selçuklu güçleri Kâhta'yı kuşattığı sırada Melik Eşref saf değiştirerek Mesud ile ittifak yapmış ve Selçuklulara saldırmıştır⁶⁰. Selçuklu ordusu Melik eşref ve Artuklu Mesud'un güçlerini yenilgiye uğrattıktan sonra Kâhta, Çemişkezek ve Adıyaman'ı ele geçirmiş, Artuklu hükümdarı daha fazla toprak kaybetmemek için Alâeddin Keykubad'dan af dileyerek sulhu sağlamıştır⁶¹.

1228 yılında Selçuklulara bağlı Erzincan Mengücek Beyliği'nin başında bulunan Alâeddin Davud Şah'ın kötü yönetiminden şikâyetçi olan emirleri, Sultan Alâeddin'e sığınarak onu şikâyet etmişlerdir. Davud Şah, Alâeddin Keykubad ile kötü olmamak için huzuruna gidip kendisini affettirse de Sultan'ın yanından ayrılıp Erzincan'a dönünce Sultan Keykubad aleyhine ittifak kurmaya çalıştı⁶². Bu hedefi doğrultusunda Erzurum Meliki Cihan Şah, Melik Eşref, Celaleddin Harizmşah ve Alamut hâkimi Alâeddin Nev Müslüman ile bir ittifak oluşturmayı denedi⁶³. Bunu duyan Sultan, Erzincan üzerine sefere çıkınca korkan ve kendini affettirmek isteyen Davud Şah, Sultan'ın huzuruna gidince yakalanarak esir edildi. Sonrasında Sultan

⁵⁶ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.173.

⁵⁷ Aydın Taneri, "Hüsameddin Çoban", *DİA*, c.18, İstanbul 1998, s. 513.

⁵⁸ Yinanç *Türkiye Tarihi*, s.73.

⁵⁹ Burgu, *a.g.e.*, s. 126.

⁶⁰ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.369.

⁶¹ Emine Uyumaz, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri ve Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1220 – 1237)", *Türkler Ansiklopedisi*, c.6, Ankara 2014, s.592

⁶² Sevim – Merçil, *a.g.e.*, s 469.

⁶³ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.179.

Alâeddin, önce Erzincan ve Kemah, ardından Davud Şah'ın kardeşi Muzafereddin'den Şebinkarahisar'ı alarak Mengüceklere son vermiştir (10 Kasım 1228)⁶⁴.

Sultan Alâeddin'in Erzincan Seferi'ne çıkmasını fırsat bilen Trabzon Rumlarının, Selçuklulara ait olan Samsun ve Sinop limanlarını yağma etmeleri üzerine Sultan Alâeddin, Trabzon'a bir ordu yollamış, şehri kuşatan Selçuklu birlikleri mevsim şartlarının elverişsizliğinden ötürü Trabzon'u alamadan geri dönmek zorunda kalmışlardır⁶⁵.

1229 yılına gelindiğinde artık Doğu Anadolu'daki siyasî karışıklıkların asıl sebebi olarak gördüğümüz Celaleddin Hârizmşah, Ahlat şehrini kuşatmıştı⁶⁶. Moğolların yıktığı Harizmşahlar Devleti'ni 1225 yılında yeniden ihya etmeyi başaran Celaleddin Hârizmşah, aynı yıl Sultan Alâeddin'e de bir mektup göndererek onunla dostane ilişkiler kurmak istemiştir⁶⁷. Fakat iyi başlayan ilişkiler, Celaleddin Harizmşah'ın Ahlat'ı kuşatması ve Sultan Keykubad'ın tüm ısrarlarına rağmen Nisan - Mayıs 1230 yılında Ahlat'ı ele geçirmesiyle bozulmuştur⁶⁸.

Sultan I. Alâeddin Keykubad, sınırlarında Celaleddin Harizmşah gibi ciddi bir tehdit unsurunun bulunmasından rahatsız olduğu için ona karşı ittifak arayışlarına girmiş, Eyyübî hanedanlığından Melik Kamil ve Melik Eşref ile anlaşmıştır. Her ne kadar Frenk tehlikesi baş gösterdiği için Melik Kamil yardıma gelemese de Melik Eşref'in desteği ile Sultan Alâeddin, Erzincan'ın Yassı Çemen mevkinde Celaleddin Harizmşah ile yaptığı savaşı kazanarak Doğu Anadolu'da sükûneti sağlamıştır⁶⁹. (Ağustos 1230). Bu savaşta Harizmşah'ın yanında yer alan ve ona itaat eden Erzurum Meliki Cihan Şah esir edilmiş ve Erzurum'da Selçuklu topraklarına bağlanmıştır⁷⁰.

Celaleddin Harizmşah, Yassı Çemen Savaşı'ndan sonra ordusunu kaybedip güçten düşüncü Moğol birlikleri onu takibe koyulmuş ve ardından 1231 yılında

⁶⁴ Abdülkerim Özaydın, "Mengüçükler", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s. 107

⁶⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.79.

⁶⁶ Aydın Taneri, *Harezşahlar*, Ankara 1993, s.79.

⁶⁷ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme ve Araştırma)*, Ankara, 1988, s.82-83.

⁶⁸ Nesevî, s.126

⁶⁹ İbnü'l-Esir, s.454

⁷⁰ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2009, s.43; Claude Cahen, "Kaykubâd", *Eİ*, vol.4, Leiden, 1978, s.817.

Anadolu'ya girerek Ahlat, Amid, Meyyâfârikin, Mardin ve çevresini yağma etmişlerdir⁷¹. 1232 yılında Curmagun Noyan önderliğindeki başka bir Moğol müfrezesi de Sivas'ı yağma edince Sultan Alâeddin, Kemaleddin Kamyar'ı bölgeye yollamıştır. O da Erzurum'da Çavlı ile birleşerek Moğolları aramaya koyulmuştur. Moğolların Mugan yaylasına döndüğünün haberini alan iki Selçuklu komutanı, Gürcülerin Moğolları Anadolu'ya çağırdığına kanaat getirerek Ahbaz ülkesine sefere çıktılar⁷². Hah, Nagah gibi kaleleri ele geçirip kısa zamanda ciddi başarılar elde edince Gürcü Kraliçesi Rosudan barış teklifinde bulundu. Anlaşma gereği Gürcüler Selçuklulara tâbi hale geldi ve Kraliçe Rosudan, kızını Sultan Keykubad'ın oğlu Gıyâseddin'e vermeyi kabul etti⁷³.

1232 yılından sonra Sultan Alâeddin'in vefatına kadar sürecek Selçuklu-Eyyübî mücadelesinin başladığını görmekteyiz. Çünkü, Sultan Alâeddin, Yassı Çemen savaşından sonra Ahlat'ı kendisine verdiği Melik Eşref'in ilgisizliğinden dolayı bölgenin viran halde olduğunu duymuş, Moğolların ve Harizmşahlar ordusunun bakiyesi olan Harizm askerlerinin yağmaları sonucu halkının sefalet içerisinde kaldığını öğrenmişti. Bunun için bölgeye Kemaleddin Kamyar'ı yollayarak Ahlat ve çevresini kendine bağlamış, Harizmlilerle askerler ile anlaşarak onları da Selçuklu Devleti'nin hizmetine sokmuştur⁷⁴. Melik Kamil de, Amid'i Artuklu hükümdarı Mesud'tan alarak bölgeye oğlunu atamış ve Artuklulara son vermiştir (1232 – 1233)⁷⁵.

1234 yılında Melik Kamil, diğer Eyyübî melikleri ile bir ittifak yaparak Ahlat'ı aldığı için Sultan Alâeddin'e savaş açmıştır. Ancak Eyyübî ordusu önce Göksun'daki Derbent geçidinde sonra da Harput mevkinde Selçuklu savunmasını yıkamamış, Harput önünde Selçuklu birliklerine yenilen Eyyübîler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu zaferin ardından Selçuklular Harput'u ele geçirmiştir⁷⁶

1235 yılında Kemaleddin Kamyar, Sultan Alâeddin'in emri ile Urfa, Rakka, Harran ve Siverek'i ele geçirmiş, bir yıl sonra Melik Kamil bu toprakları

⁷¹ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.190.

⁷² Burgu, *a.g.e.*, s. 166-167.

⁷³ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s. 412-414.

⁷⁴ Ahmed b. Lütfullah, s.69

⁷⁵ O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s.198.

⁷⁶ Sevim – Mercil, *a.g.e.*, s. 465.

Selçuklulardan geri almıştır⁷⁷. 1236 yılında Sultan Alâeddin, Taceddîn Pervâne önderliğinde bir orduyu Amid'i alması için göndermiş lakin bu kuşatma başarısız olmuştur. Ardından Halife'nin aracı olması ile Eyyûbîler ve Selçuklular barış imzalamıştır⁷⁸.

1237 yılına gelindiğinde imzalanan barışın kısa süreli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Sultan Alâeddin Keykubad, Eyyûbîler üzerine yeni bir sefer yapmak için bütün ordusunu Kayseri'nin Meşhed ovasında toplamış, burada küçük oğlu İzzeddin'i veliaht tayin etmiş büyük oğlu Gıyâseddin'i de Erzincan Meliki olarak bırakmıştır⁷⁹. Fakat kısa bir süre sonra ziyafet esnasında yediği yemekten dolayı zehirlenen Sultan Alâeddin, 1237 yılında vefat etmiştir⁸⁰.

Yukarıda da değindiğimiz üzere Sultan Alâeddin Keykubad, 1220 yılında tahta çıktığı vakit Moğollar Cengiz Han önderliğinde Türkistan Seferi'ne başlamış, çok kısa bir sürede Harizmşahlar Devleti'ni yıkarak, Buhara ve Semerkant başta olmak üzere pek çok İslam şehrini yerle bir etmişlerdir. Sultan Alâeddin Keykubad ileri görüşlü bir hükümdar olduğu için tahta çıktığı tarihten itibaren Moğollara karşı önlem olarak hükümdarlığı döneminde onları topraklarından uzak tutmayı başarmıştır. Zaten onun bu başarısı sayesinde tarihte önemli bir yer edindiği söylenmektedir⁸¹.

Sultan Alâeddin'in Moğollara karşı aldığı ilk önlem Anadolu'nun büyük ve önemli şehirlerini sur ile çevirmek, surları varsa bunları tahkim ettirmek yönünde olmuştur. Bu hedef doğrultusunda Konya başta olmak üzere, Sivas, Kayseri, Niğde, Erzincan, Amasya ve Malatya'da imar faaliyetlerinde bulunulmuştur⁸². Tahkim edilen şehirlerin masraflarının bir kısmı devlet adamları tarafından karşılanmış, bunun sonucunda sultan ile emirlerin arası açılınca sultan onları tasfiye etmiştir. Sultan Alâeddin'in bu tasfiye hareketini eleştiren bazı tarihçiler, bu durumun Oğuz töresine aykırı olduğunu söyleyerek önemli Türk Beylerinin yönetimden uzaklaştırılması ile

⁷⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.402-403.

⁷⁸ Uyumaz, *I. Alâeddin Keykubad Devri*, s78-79.

⁷⁹ Sümer, "Keykubad I", s.359.

⁸⁰ Refik Turan, "Sultan Alaeddin Keykubad Dönemi ve Ehemmiyeti", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (ed. Refik Turan), Ankara 2014, s. 392.

⁸¹ Herbert Jansky, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, Ankara 2010, s.118.

⁸² Salim Koca, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara 2011, s. 348

devletin zayıfladığını, onların yerini alan İranlı devlet adamlarının Moğollarla savaşma cesaretinden yoksun olmasından mütevellit Türkiye Selçuklu Devleti'nin kolayca Moğol hâkimiyetine girdiğini savunmuşlardır⁸³.

Moğol tehdidine karşı İslam Dünyası'nın birlik olması gerektiğini savunan Alâeddin Keykubad bu amaç doğrultusunda Eyyûbîler ile olan münasebetlerini düzeltilmiş ve ardından bir Eyyûbî melikesi ile evlenerek dostluklarını pekiştirmiştir⁸⁴. Hatta bu eşinden doğan küçük çocuğu İzzeddin'i de kendisine veliaht tayin etmiştir. Lakin Ahlat'ın Alâeddin Keykubad tarafından ele geçirilmesinin ardından Melik Kamil'in Keykubad'a savaş açması sonucu Eyyûbîler ile münasebetler bozuldu. İki yıla yakın süren bir mücadelenin sonucunda gerek Eyyûbîlerin gerekse Selçukluların zayıflaması Moğolların işine yarayacaktı.

Sultan Alâeddin Keykubad, olası bir Moğol tehdidini kendi topraklarından uzak tutmak ve Moğollar ile arasında her daim bir tampon bölge bulundurmaya niyetindeydi⁸⁵. Ancak, yaşamı boyunca Moğollar ile mücadele eden Celaeddin Harizmşah, 1225 yılında Tebriz merkezli devletini yeniden ihya edince, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da siyasî istikrarsızlıklara neden oldu. Önce Amid Artuklu hükümdarı Mesud, sonra Erzincan Meliki Davud Şah ve son olarak yukarıda bahsettiğimiz Erzurum Meliki Cihan Şah, Celaeddin Harizmşah'a tâbi oldular. Sultan Alâeddin de Moğol tehlikesinin arifesinde bu bölgelere sefer düzenleyerek kendi topraklarına katmaya çalıştı. Lakin Sultan'ın Erzincan, Kemah ve Erzurum gibi önemli şehirleri süratle ele geçirmesi bölgede asayiş bozdu, bu durumda Doğu Anadolu'yu Moğol işgaline uygun bir hale getirdi⁸⁶.

Nitekim Sultan, Moğollar ile arasında tampon bir bölge oluşturmak için Celaeddin Harizmşah'ı da kullanmaya niyetlenmiş, ancak Hârizmşah'ın Ahlat'ı aldıktan sonra yazdırmış olduğu fetihnamede Rum (Anadolu) ve Suriye'yi de yakında ele geçireceğini söylemesi taraflar arasında savaşı kaçınılmaz kılmıştır⁸⁷. Alâeddin Keykubad'ın ne kadar haklı bir politika güttüğünü 1230 yılında Yassı Çemen'de

⁸³ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s. 61; Sümer, "Keykubad I", s.358.

⁸⁴ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.162.

⁸⁵ Koca, "Güvenlik Politikası" s.358.

⁸⁶ İlhan Erdem, "Alâeddin Keykubad'ın Doğu Politikası ve Moğollar", *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2008, s.89.

⁸⁷ Cüveynî, s.375.

Celeleddin Harizmşah yenildikten sonra Moğolların ilk kez Anadolu'ya gelerek yağma ve talanda bulunmasından da anılabilmekteyiz.

Alâeddin Keykubad'ın Moğollara yaklaşımına bakacak olursak “*Uzağı gören devlet adamı*” sıfatını hak ettiğini söyleyebiliriz⁸⁸. Sultan Alâeddin, her daim Moğollar ile uzlaşmacı bir politika gütmüş ve onlara ılımlı yaklaşmıştır. Şöyle ki; Halife kendisinden Moğol tehlikesine karşı 2.000 asker istediğinde Sultan Alâeddin, Halifenin tutumunu eleştirerek Moğollar ile savaşın anlamsız olduğunu, aksine onlar ile uzlaşmak için tüm İslam devletlerine çağrıda bulunması gerektiğini söylemiş lakin yine de halifeye 5.000 asker yollamıştır⁸⁹. Ayrıca Sultan, Celeleddin Hârizmşah Ahlat'ı kuşattığı sırada ona gönderdiği bir elçilik heyeti ile Harizmşah'a öğüt vererek kuşatmayı kaldırmasını, Moğollar iyi geçinmesini yoksa bütün İslam Dünyası'nı felakete sürükleyeceğini söylemiştir⁹⁰.

Sultan Alâeddin, Moğollara karşı uzlaşmacı bir tavır takınsa da olası bir savaş durumuna karşı ordusunu güçlendirmekten de geri durmamıştır. Özellikle Moğollar ile daha önce savaştıkları için onların tecrübelerinden yararlanmak adına Harizmliler askerleri devlet bünyesine almış, Erzurum ve civarını onlara iktâ etmiştir. Ama Harizmliler askerler Tuğtab mevkinde küçük bir Moğol müfrezesine dahi yenilince Erzurum'un yönetimini Hârizmlilerden alarak onlara Erzincan, Amasya, Larende ve Niğde'yi iktâ etmiştir⁹¹.

Sultan Alâeddin'in Moğollar ile birebir münasebetlerine bakacak olursak onun Moğol Hanı Ögedey'e 1233 yılında bir elçilik heyeti göndererek sulh isteğinde bulunduğunu görmekteyiz. Han bundan memnuniyet duysa da Sultan Alaeddin'i yanına çağırıp kendisine biat etmesini isteyince anlaşma sağlanamamıştır⁹². 1237 yılında Moğol Han'ı Ögedey, Tacir Şemseddin Ömer'i Alâeddin Keykubad'a yollayarak kendisini il olmaya davet etmiştir. Sultan Alâeddin, elçiye il olmanın ne anlama geldiğini sorduğunda elçi ona, Han'a hediye göndermek olduğunu söylemiştir.

⁸⁸ Abdülkadir Yuvalı, “I. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Politikasının Türkiye Tarihi Yönüyle Değerlendirilmesi”, *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2008, s.305.

⁸⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s. 281-282.

⁹⁰ O. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 99.

⁹¹ Uyumaz, *I. Alâeddin Keykubad Devri*, s. 63-64.

⁹² Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s. 106.

Bu sayede Alâeddin, Moğolları topraklarından uzak tutacağını öğrenince il olmaya razı olmuştur⁹³.

Alâeddin Keykubad'ın politikasına genel olarak bakarsak Moğollara karşı hedeflediği birlik olma siyasetinde başarı sağlayamadığı için il olmak dışında başka bir seçeneği olmadığını söyleyebiliriz. Zaten kabul etmeyip Moğollar ile savaşa bile galip olduğu takdirde göçebe bir millet olan Moğollara karşı kesin bir zafer elde edemeyecek, kısa zamanda bu göçebe bozkır halkı savaşmak için tekrar gelecekti⁹⁴. En kötü senaryoda ise olası bir yenilgi halinde bütün Anadolu, tıpkı Horasan ve Maverâünnehir şehirleri gibi yağma edilecek, halkı kılıçtan geçirilecekti.

İleri görüşü politikalara sahip Alâeddin Keykubat'ın vefatının ardından tahta büyük oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev geçmiştir (1237)⁹⁵. II. Keyhusrev'in cülûsu Selçuklu devlet adamları arasında kargaşa ve ikilik çıkmasına neden oldu. Çünkü Saadeddin Köpek'in başını çektiği Şemseddin Altunaba, Tâceddîn Pervâne Celâleddin Ferruh Lâlâ ve Gürcüoğlu Zahûrîddin gibi devlet adamları Sultan II. Gıyaseddin'i tahta geçirmişlerdir⁹⁶. Ancak, Sultan Alâeddin'in ölmeden önce küçük oğlu İzzeddin'i veliaht tayin ettiğini bilen Hârizmli Kayır Han, Kemaleddin Kâmyar ve Hüsameddin Kâymeri bu duruma itiraz ederek ilk başta Gıyaeddin'e biat etmemişler, sonrasında özellikle Kâmyar'ın fitratı gereği sergilediği pasif tutumun neticesinde muhalif devlet adamları da II. Gıyâseddin'e itaatlerini sunmuşlardır⁹⁷.

Tahta çıktığı ilk sene babasının bıraktığı güçlü devletin nimetlerinden faydalanan Sultan Gıyâseddin, Halep hükümdarı Nâsireddin'in kızını alarak ittifakını sağlam temellere dayandırdı. Sonrasında tüm Eyyûbî ve Artuklu melikleriyle ittifak kuran Gıyâseddin, Mısır hükümdarı Melik Kâmil'e karşı ortak bir cephe oluşturmuştur⁹⁸. Lakin Melik Kâmil yine de 1238 yılında Halep Seferi'ne çıkmış fakat sefer esnasında hastalanarak ölünce bu harekât yarıda kesilmiştir⁹⁹.

⁹³ Ahmed b. Lütfullah, s. 72.

⁹⁴ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s. 116

⁹⁵ Ali Sevim, "Keyhusrev II", *DİA*, c. 25, İstanbul 2002, s.349.

⁹⁶ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhusrev ve Devri*, Ankara 2009, s.32.

⁹⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 136-137.

⁹⁸ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 207.

⁹⁹ M. Serdar Bekar, "el-Melikü'l-Kâmil, Muhammed", *DİA*, c. 29, İstanbul 2004, s.70.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin iç dinamiklerini temelden sarsacak politikalarıyla tanınan Sâdeddin Köpek, anlaşıldığı kadarıyla Sultan'ın tahta geçmesinde önemli bir rol oynadığı için yönetim kademesinde de etkinliği artmıştır¹⁰⁰. Buradan da anlayacağımız üzere yönetimde etkili olan devlet adamlarının illa vezir ya da atabey gibi üst düzey görevli olmalarına gerek yoktur. Sultan'ın cülusunda rol almaları onların etkinliklerini arttırmaları için yeterli bir gerekçedir¹⁰¹. Köpek'in göze batan ilk icraatı ise, Harizmlî Kayır Han'ı, Sultan'ı ikna etmesi sonucu önce tevkif ettirmesi ve Zamantı Kalesi'ne yollamasıdır¹⁰². Ağır hapis şartlarına dayanamayan Kayır Han, kısa bir süre sonra ölünce ona bağlı olan Harizm birlikleri itaatten çıkmıştır. Can korkusu ile kaçan Harizmlî askerler Masara ve Arapgir yolunu takiben Fırat'ı geçmiş, yol üzerinde bulunan pek çok beldeyi yağmalamışlardır¹⁰³. Sultan tarafından Harizmlî askerleri itaat altına almak için yollanan Kamyar, Malatya ve Harput sûbaşılarını onların üzerine sevk etmiştir. Harizmlîler ile yapılan savaşı kaybeden Selçuklu birlikleri ağır kayıplar vererek geri dönmüş, pek çok ganimet ele geçiren Harizmlîler Siverek, Samsat, Urfa, Suruç ve Harran beldelerini istila etmişlerdir. Zamanla bölgeye gelen Türkmenlerin desteği ile giderek güçlenen Hârizmlîler burada feodal bir yönetim kurmuşlardır¹⁰⁴.

Gütmüş olduğu basiretsiz politikalara devam eden Sâdeddin Köpek, Hârizm hadisesinde başarısız olan Kamyar'ı gözden düşürdükten sonra bu defa Antalya'da Sultan Gıyâseddin'i kendi politikalarına alet etmeyi başarmış ve kısa bir süre sonra kendisine rakip olarak gördüğü Şemseddin Altunabâ ve Taceddîn Pervâne'yi ortadan kaldırmıştır¹⁰⁵. Sonrasında kinini hanedan üyelerine de gösteren Sâdeddi Köpek, Alâeddin Keykubad'ın eşlerinden Eyyübî Melikesi Âdiliyye'yi boğdurtmuş ve sultanın kardeşleri İzzeddin Kılıcarslan ile Rükneddin'i Borgulu Kalesi'ne hapsettirmiştir. Sultan Gıyâseddin, daha sonra çocukları dünyaya geldiğinde hapsettirdiği iki kardeşini öldürtmek için Mübârizeddin Armağan Şâh'ı

¹⁰⁰ Simon de Saint Quentins, s.52; Muharrem Kesik, "Sâdeddin Köpek", *DİA*, c. 35, İstanbul 2008, s.392.

¹⁰¹ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdari Mekanizmanın Rolü*, Ankara 2011, s.16.

¹⁰² Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *DGBİT*, c.8, İstanbul, 1992, s.299.

¹⁰³ Ahmed b. Lütfullah, s. 75; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 208.

¹⁰⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s. 452.

¹⁰⁵ Muharrem Kesik, "Sa'deddin Köpek", *Türkiye Selçukluları (Makaleler)*, İstanbul 2015, s. 136.

görevlendirdiyse de Armağan Şah'ın bu iki kardeşi öldürmediğine dair bazı bilgiler mevcuttur¹⁰⁶.

Devlet içerisinde giderek güçlenen Sâdeddin Köpek, hâkimiyetini kuvvetlendirmek için Eyyûbîlerin elinde bulunan Sümeysat (Samsat) üzerine bir sefere çıktı ve ele geçirdi (1238)¹⁰⁷. Türk devlet geleneğince hanedanın ne kadar önemli olduğunun farkında olan Köpek, Selçuklu tahtına göz koyduğu için annesinin iffetine dahi laf söylemeye çekinmeden kendisinin I. Gıyâseddin Keyhusrev'in, oğlu olduğu yönünde safsatalar uydurmuştur¹⁰⁸. Yönetim kademesinde kendisine rakip olabilecek Kemaleddin Kamyar ve Hüsameddin Kaymeri'yi de ortadan kaldırdıktan sonra açıktan açığa halk ve hilafet nazarında Sultan II. Gıyâseddin'i kötülemeye başlamıştır¹⁰⁹.

Genç ve tecrübesiz Sultan, Sâdeddin Köpek'e kanarak etrafındaki tüm önemli devlet adamlarını ortadan kaldırtmış ve şimdi sıranın kendisine geldiğini geç de olsa anlamıştır. Tahtını ve yaşamını güvence altına almak için Sivas Sûbaşısı Hüsameddin Karaca'yı merkeze çağırmıştır. Sultan, Karaca ile düzenlediği bir plan neticesinde Sâdeddin Köpek'i öldürtmüş ve onun fesadından kurtulmuştur (1238)¹¹⁰. Köpek'in ölmesiyle devlet kadrosunda yeni atamalar yapılmış; Mühezzibüddin Ali vezirliğe, Veliyüddin Tercüman pervânelik makamına, Şemseddin İsfahânî nâibliğe ve Celaleddin Karatay da hazîne-i hassaya tayin edilmiştir¹¹¹.

Otoritesini sağlamlaştıran Sultan, Harizmlileri tekrar itaat altına almak için onlara bir elçi yollayıp bir kez daha devlete bağlılıklarını sağladı. Fakat kısa bir süre sonra Hârizmliler yine itaatten çıkarak zararlı faaliyetlerine devam etmişlerdir¹¹². Eyyûbi ve Artuklu meliklerinin bu durumu Sultana şikâyet etmesi üzerine Gıyâseddin, Malatya Sûbaşısı Zâhireddin Mânsur Tercüman komutasında bir orduyu bölgeye yolladı. Artuklu ve Eyyûbiler ile birleşen Selçuklu kuvvetleri Harran'da toplanan Hârizmlilere saldırarak onları mağlup ettiler. Sağ kurtulan Hârizm askerlerinin bir

¹⁰⁶ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.429-430.

¹⁰⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.144.

¹⁰⁸ Salim Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara, s.429-430

¹⁰⁹ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.211-212.

¹¹⁰ Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhusrev*, s.55.

¹¹¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.433.

¹¹² Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 302.

kısmı Abbasilere sığındı¹¹³. Selçuklu ordusunun başında bulunan Mansur Tercüman, müttefikler ile anlaşarak Siverek ve Amid'in Selçuklu hâkimiyetinde kalmasını sağladı. Ancak Amid şehrinin ele geçirilmesi gerekiyordu. Bunun için merkezden takviye birlik isteyen Mansur, istediği kuvvetler kendisine katıldıktan sonra Amid'i kuşattı ve şehirdekiler ile anlaşarak Amid'i ele geçirdi (1240)¹¹⁴.

Görüldüğü üzere XIII. yüzyılın ilk yarısında Türkiye Selçuklu Devlet'i iktisadi ve siyasî anlamda yükselme devrini yaşamaktadır. Ancak ne yazık ki aynı azameti toprak sisteminde gösterdiklerini söyleyemeyiz. Bu dönemde artan özel mülkiyet büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve onlar da köylüleri arazilerinde çalıştırarak devlet ile çiftçi arasında aracı konumuna gelmişlerdir. Aynı zamanda askerî sınıf mensuplarının çocuklarına mal bırakmak için iktâlarını vakıf haline getirmeleri ortak kullanım alanlarının daralmasına ve toprak kıtlığının yaşanmasına sebebiyet vermiştir¹¹⁵. Bahsetmiş olduğumuz iktisadi bozulmaların yanında bu dönemde Anadolu, Moğolların Batı Türkistan Seferi'nin ardından yaptıkları zulüm ve katliamdan kaçanların sığına bir yer haline gelmiştir¹¹⁶. Moğol önlerinden kaçanların büyük bir çoğunluğu Güney Doğu Anadolu Bölgesi'ne yerleşmişlerdir. Bölgenin Eyyübî-Selçuklu hâkimiyet mücadelesi içerisinde kalması yetmezmiş gibi bir de Hârizmlilerin yağma ve talan faaliyetlerini etkin bir şekilde gerçekleştirdikleri Güney Doğu Anadolu'da göçebelerin de çıkardığı huzursuzluk yerel halkı devlete karşı cephe almaya sevk etmiştir¹¹⁷.

Kefersud civarında Baba İlyas Horasanî adıyla bilinen bir şeyh bahsettiğimiz olumsuz ortamı kendi lehine çok iyi kullanarak kısa zamanda etrafında devlete muhalif bir grup oluşturmayı başardı. Ardından Amasya'ya giden Baba İlyas, burada da faaliyetlerini sürdürerek Selçuklu Devleti ve Sultan Gıyâseddin aleyhinde olan kim varsa onları etrafında topladı¹¹⁸. Gerekli güce ulaşıp ekseriyeti Türkmenlerden oluşan

¹¹³ İbn Bibî, *El-Evâmirü'l*, s. 470; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.153.

¹¹⁴ Sevim, "Keyhusrev II", s.349.

¹¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı, Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul 2011, s.39.

¹¹⁶ Mehmet Ali Çakmak, "II. Gıyaseddin Keyhusrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1237-1246), *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (ed. Refik Turan), Ankara 2014, s.402.

¹¹⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.440.

¹¹⁸ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.218-219.

müritlerini silahlandıran Baba İlyas, baş halifesi Baba İshak önderliğinde Adıyaman'da isyanını başlattı¹¹⁹.

Ayaklanmayı başlatanlar Baba İlyas'a bağlı müritler olduğu için onlara babaîler denilmiştir¹²⁰. Kısa zamanda isyancılar Adıyaman, Sümeysat ve Kâhta'yı ele geçirdi¹²¹. İsyancılara karşı ilk müdahaleyi Malatya Sûbaşısı Muzafferüddin Alîşir gerçekleştirdi. Topladığı birlikler ile isyancılara saldıran Alîşir, asiler tarafından iki kez yenilgiye uğratıldı. Kazandıkları zaferler ile daha çok galeyana gelen isyancılar Baba İlyas'ın bulunduğu Amasya'ya doğru yöneldiler, yol güzergâhları üzerindeki Sivas ve Tokat'ı yağmaladılar¹²². Bu sırada Amasya Sûbaşısı Armağan Şah, Baba İlyas'ı henüz müritleri ile buluşmadan yakalayıp idam ettirdi¹²³. Babâiler Amasya'ya intikal edip Baba İlyas'ın öldüğünü görünce isyandan vazgeçmek yerine daha da celallenererek Armağan Şah'ın başında bulunduğu Selçuklu birliklerine saldırdılar ve galip gelerek Amasya Sûbaşısını öldürdüler¹²⁴.

Art arda kazandıkları zaferler ile iyice güçlenen babâiler, başkent Konya'ya yöneldiler. Sultan Gıyâseddin, isyanı bastırmak için Erzurum'da Moğollara karşı konuşlandırılan Selçuklu müfrezesini merkeze çağırdı¹²⁵. İçinde Frenk ve Gürcülerin de bulunduğu 60.000 kişilik bir Selçuklu ordusu isyanı bastırmak için Necmeddin Behramşah komutasında toplandı. Kırşehir'in Malya ovasında isyancılar ile çarpışan Selçuklu birlikleri Frenk askerlerinin büyük katkıları sonucu isyancılara karşı galip gelip çoluk çocuk demeden hepsini kılıçtan geçirdiler¹²⁶.

Şüphesiz Anadolu'da derin izler bırakan Babaî İsyanı, sonucu itibariyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî tarihinde kalıcı sorunlara neden olmuştur. Güney Doğu Anadolu'da yaşanan sosyoekonomik sıkıntılar Türkmenlerin ayaklanmasına vesile olmuş, isyanın bastırılması sırasında pek çok göçebenin katledilmesi Türkmenlerin devlete düşman hale gelmesine sebebiyet vermiştir. Bunun dışında,

¹¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İshak", *DİA*, c.4, İstanbul 1994, s. 369; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 442.

¹²⁰ Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîlik", *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, s.373.

¹²¹ Çakmak, "II. Gıyaseddin Keyhusrev", s.403.

¹²² İbn Bibi, *El-Evamirü'l*, s.479-480.

¹²³ Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, s.368.

¹²⁴ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s 304.

¹²⁵ Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhusrev*, s.66.

¹²⁶ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.221-222.

Alâeddin Keykubad'ın vefatından bu zamana kadar giderek kan kaybeden Türkiye Selçukluları, Babaî İsyanı nedeniyle dışarıya karşı göstermiş olduğu güçlü devlet görünümünü yitirmiş ve acziyeti ile Moğolların dikkatini çekmiştir.¹²⁷

Babaî Ayaklanmasının ardından eski gücünden çokta bir şey kaybetmeyen Türkiye Selçukluları, genel fetih politikası gereği Güney Doğu Anadolu'daki Meyyâfârikin üzerine sefere çıktı¹²⁸. Bu seferin özel nedeni ise Meyyâfârikin hâkimi Melik Gazi'nin Babaî İsyanı sırasında metbu olarak kabul ettiği Türkiye Selçuklularının tâbiyetinden çıkarak Amid'i kuşatmasıdır. Şam Eyyübî hükümdarı Melik Salih'in desteği ile Meyyâfârikin'e gelen Selçuklu ordusu burada Melik Gazi ile şiddetli bir savaşa tutuştu, lakin yaklaşan Moğol tehlikesinden mütevellit halifenin araya girmesi ile taraflar arasında sulh akdi gerçekleşti¹²⁹.

Babaî Ayaklanması'nın bastırılması için merkeze çağrılan Erzurum'daki birliğin yokluğu şehri savunmasız bırakmıştı. Bu durum zaten eski gücünden yoksun olduğu ortaya çıkan Selçuklu Devleti'ne saldırmak için Moğollara bir fırsat doğurdu. Curmagun Noyan'ın yerine atanan Baycu, büyük Han'dan icazet alarak içerisinde Gürcü ve Ermenilerin de bulunduğu 30.000 kişilik bir Moğol birliği ile 1242'nin güzünde Anadolu'ya girdi¹³⁰. Savunmasız halde bulunan Erzurum'a yönelen Moğollar şehri ablukaya aldılar. Fakat anlaşıldığı üzere Uluğ Keykubad'ın aldığı önemler işe yarıyor ve zamanında tahkim edilen şehir Moğollara karşı direniş gösteriyordu¹³¹. Hal böyle olup kuşatma uzadığı ve Moğolların mevsim şartlarından dolayı kuşatmayı kaldırmaya yeltendiği sırada Erzurum şihnesi Şerefeddin Duvinî, şehrin Sûbaşısı Sinaneddin Yakub'a düşmanlık beslediği için Moğollar ile anlaşarak onların şehre girmesini sağladı¹³². Böyle bir ihanet neticesinde Anadolu'nun kapısı sayılan Erzurum düşmüş ve içerisinde barındırdığı zenginlikler Moğolların yağması sonucu sömürülmüştür.

¹²⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.165.

¹²⁸ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.483.

¹²⁹ Sevim, "Keyhusrev II", s.350.

¹³⁰ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, Ankara 1970, s. 9; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.449.

¹³¹ Koca, "Güvelik Politikası", s.349.

¹³² Ahmed b. Lütfullah, s.80.

Moğolların Erzurum’u yağmalayıp hava şartlarının bozulmasından dolayı Mugan kışlağına geri dönmeleri Türkiye Selçuklu Devleti’ne zaman kazandırdı. Hemen akabinde Sultan’ın huzurunda toplanan devlet şûrası Moğollara karşı savaşma kararı aldı¹³³. Bu karar neticesinde tâbi ve komşu devletlere elçiler gönderilerek ittifak teklifinde bulunuldu.. Saltanat nâibî Şemseddin İsfâhanî, yanında yüklü miktarda altın ile Halep’e ve diğer Eyyûbi meliklerinin yanına müttefiklik teklifinde bulunmak için yollandı. Melik Gazi’ye de bir elçi yollanarak Meyyâfârikin kuşatmasından dolayı özür dilenip ilişkiler düzeltilmeye çalışıldı. Lakin tüm bu uğraşlar boşa çıktı ve sadece Halep Emiri 2.000 asker yollayarak Selçuklulara yardımda bulundu¹³⁴. Bunun dışında Korykoslu Hayton’un verdiği bilgiye göre Latinler de 2.000 asker yollamıştı¹³⁵

Moğollarla savaşmak için Kayseri’de toplanan Selçuklu ordusu 70.000 kişi ile Sivas’a vardı. Halep müfrezesi, Frenk, Gürcü ve Kıpçak askerleri de Sivas’ta orduya dahil oldu¹³⁶. Bu sırada Baycu Noyan önderliğindeki Moğol güçlerinin de Anadolu’ya girdiği haberi ulaştı. Bazı Selçuklu emirleri erzak ve silah deposu bulunduğu için düşmanı Sivas’ta karşılamaları gerektiğini savundular. Ayrıca onlar bu zaman zarfında yardımcı kuvvetlerin de orduya katılabileceğini önerse de bu fikir kabul edilmedi. Çünkü Nizameddin Suhrab, Moğolların Sivas’a gelene kadar Anadolu halkını telef edeceğini ve buna göz yumulmaması gerektiğini söyleyerek Sultanı savaşmaya ikna etmişti¹³⁷.

Sivas-Erzincan yolu üzerinde bulunan Köseadağ mevkesine gelen Selçuklu güçleri burada Baycu Noyan’ın komutasındaki Moğollar ile karşılaştılar. Tecrübesiz Sultan’ın savaştan önce tüm komutayı Suhrab’a vermesi diğer emirlerin Sultan’a cephe almasına neden oldu¹³⁸. Arazide mevki olarak üstün durumda olan Selçuklu ordusunun bu konumunu avantaja çevirmek isteyen Vezir Müezzbüddin Ali ve Zahir’üd Devle, Moğol ordusunu üzerlerine çekerek karşılamaları gerektiğini savundular¹³⁹. Sultan bir kez daha Nizâmaeddin Suhrab’ın sözüne itimat ederek 20.000 kişilik bir öncü kuvveti onun komutasında Moğolların üzerine yolladı. Göçebe

¹³³ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.171

¹³⁴ Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s.305; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.227.

¹³⁵ Korykoslu Hayton, s. 89.

¹³⁶ Sümer, “Köseadağ Savaşı”, s.272.

¹³⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.452-453.

¹³⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.175.

¹³⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.497.

Moğol ordusu daha önce pek çok savaşta uyguladıkları ricat taktiği ile Selçuklu öncü birliğinin önünden kaçarmış gibi yaparak onları içeri çekti ve ardından Baycu Noyan'ın emri ile hücum ederek Selçuklu birliklerini imha etti. Moğollar kaçarken zafer kazanmış edasıyla sevince kapılan Selçuklu askerleri düşmanın geri dönüşü ile büyük bir şaşkınlık yaşayarak dağıldı¹⁴⁰. Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, Moğol ordusu karşısında öncü birliğinin tarumar edildiğini görünce ağlamaya başladı ve daha sonra tüm yetkiyi Mübârizüddin Çavlı'ya vererek süratle savaş meydanından ayrıldı¹⁴¹. Bir süre daha Moğollar ile mücadele eden Selçuklu güçleri akşama doğru Sultan'ın kaçtığını haber alınca direnmenin bir faydası olmadığına kanaat getirdiklerinden savaş alanını terk ettiler. Selçukluların sadece öncü birliği yenildiği halde merkez ordusunun hiçbir direniş göstermeden çekilmesi Moğol askerlerinin bile beklemediği bir gelişmeydi, öyle ki boş Selçuklu ordugâhına iki gün boyunca giremeyen Moğollar, onların kendilerine bir savaş hilesi yaptıklarını sanmış, fakat sonrasında vaziyet anlaşılınca Selçuklu ordugâhına girerek sayısız ganimet elde etmişlerdir (1243)¹⁴².

Türkiye Selçuklu Devleti ve Anadolu tarihinde acısı uzun yıllar hissedilen¹⁴³ ve sonrasında yaşanan gelişmelere bakacak olursak ne derece büyük bir ehemmiyete sahip olduğunu anlayacağımız Köseadağ Savaşı'ı Selçuklu Devlet adamlarının anlaşmazlıkları ve basiretsizlikleri ile neticelenmiştir. Türk tarihinde benzerine az rastlanan bir başarısızlıkla sonuçlanan bu savaşın ardından Moğollar ilk etapta Sivas, Kayseri ve Erzincan'ı yağmalayarak Anadolu halkına Moğol zulmünü Erzurum'dan sonra bir kez daha yaşatmıştır¹⁴⁴.

Köseadağ Savaşı'nın ardından Amasya'ya kaçan Vezir Mühezzibüddin Ali, Baycu Noyan'ın Anadolu'dan ayrıldığını öğrenince Amasya Kadısı Fahreddin ile birlikte onun peşinden Mugan'a gitti. İyi bir siyaset ve devlet adamı olan bu İran kökenli Vezir, Baycu Noyan ile yaptığı konuşmada Selçuklu askerlerinin büyük bir kısmının halen daha mevcut bulunduğunu ve Moğolların Anadolu'yu işgal etmeye

¹⁴⁰ Kaymaz, *II. Gıyâsü 'd-dîn Keyhusrev*, s.93-94.

¹⁴¹ Çakmak, "II. Gıyaseddin Keyhusrev", s.406.

¹⁴² Sümer, "Köseadağ Savaşı", s.273.

¹⁴³ Anadolu Türklerinin hafızasında derin acılar bırakan Köseadağ Savaşı'ndan yaklaşık yüzyıl sonra bile bu hadise için "Baycu Yılı" (Sâl-i Baycu) olarak bahsedilmektedir. (O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.459.)

¹⁴⁴ Ahmed b. Lütfullah, s.81-82; Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri (Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm)*, (haz. Kemal Göde), Ankara 1982, s.104.

niyetlenmeleri halinde büyük bir direniş ile karşılaşacaklarını açıkladı¹⁴⁵. Mühezzübidin Ali, bu derece meşakkatli işlere girişmeye gerek görmeden sulh imzalaması için teklifte bulundu. Etkili konuşması ile Baycu Noyan'ı ikna eden vezir, onunla anlaşma imzalayarak Türkiye Selçuklularını haraçgûzar bir devlet konumuna getirdi¹⁴⁶.

Sultan II. Gıyâseddin, Moğollar ile anlaşma yapıldığını duyunca Antalya'dan Konya'ya gelmiş ve vezirini bu başarısından dolayı sevinç ile karşılamıştır. Bu sırada Köseadağ Savaşı için Halep'e asker toplamaya giden Şemseddin İsfâhanî Konya'ya geri dönmüştü¹⁴⁷. Sultan, Veziri Mühezzübidin Ali'nin Moğol komutanı olan Baycu Noyan ile yaptığı anlaşmayı onaylaması için Şemseddin İsfâhanî'nin başında bulunduğu bir heyeti, Batı Moğollarının hükümdarı olan Batu (Sayın) Han'a yollamıştır. Selçuklu heyetini çok iyi karşılayan Batu Han, antlaşmayı onaylamasının ardından İsfâhanî'ye geniş yetkiler vermiş ve geri yollamıştır (1245)¹⁴⁸. Merkeze dönen İsfâhanî, Mühezzübidin Ali'nin ölmesi ile vezirliğe atanmıştır. II. Gıyâseddin, İsfâhanî'ye tüm devlet işlerini devretmiş ve ayrıca Kırşehir'i de iktâ olarak vermiştir¹⁴⁹. Şemseddin İsfâhanî, Moğollar tarafından desteklendiği için Türkiye Selçuklularında güç kazanan ilk devlet adamıdır. Ne yazık ki onun bu durumu ileride diğer devlet adamlarının da Moğollara yanaşmasına neden olacak kötü bir örnek teşkil etmiştir.

Eski Vezir Mühezzübidin Ali, Baycu Noyan ile anlaşma imzalayarak Anadolu topraklarını haraç veren bir bölge haline getirirken, İsfâhanî bu antlaşmayı Batu Han'a imzalatarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni resmen Moğollara tâbi hale getirmiştir¹⁵⁰. Köseadağ Savaşı'ı ve ardından Moğollar ile yapılan antlaşma Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarında ciddi değişikliklere neden olmadı. Devlet içerisinde nizam tekrardan kurulmuş olacak ki Batu Han'dan alınan izin ile Ermeniler üzerine sefer çıkılmasına karar verildi¹⁵¹. Çünkü Ermeniler, Köseadağ Savaşı'ndan önce tâbi buldukları Selçuklulara vaat ettikleri yardımı göndermemişlerdi. Bunun dışında

¹⁴⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.506.

¹⁴⁶ Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara 2010, s.67.

¹⁴⁷ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.239.

¹⁴⁸ Alptekin "Türkiye Selçukluları", s.309.

¹⁴⁹ Çakmak, "II. Gıyaseddin Keyhusrev", s.407.

¹⁵⁰ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, 185.

¹⁵¹ Ahmed b. Lütfullah, s.83.

Moğolların galibiyetinin ardından kaçan Türkmenlere zulüm etmişler ve kendilerine sığınan Sultan Gıyâseddin'in annesini Moğollara teslim etmişlerdi¹⁵².

Sultan Gıyâseddin'in Antalya'ya gitmesinin ardından Vezir İsfahanî'nin emrinde toplanan Selçuklu güçleri Güney Doğu'ya yönelerek Ermenilerin eline bulunan Tarsus'u muhasara altına aldı (1245). Kötü hava şartları durumu Selçukluların aleyhine geliştirirken merkezden Sultan II. Gıyâseddin'in öldüğü haberi geldi (1246)¹⁵³. Vezir bu haberi Ermeni Kralı Hetum'dan saklamış ve mevcut şartlar altında onunla nispeten karlı bir anlaşma imzalayarak orduyu geri çekmiştir¹⁵⁴.

Küçük yaşta tahta geçen II. Gıyâseddin, öldüğünde en fazla 25 yaşındaydı¹⁵⁵. Kaynakların verdiği bilgiye göre kendisi tecrübesiz, korkak, içki ve eğlenceye düşkün bir karaktere sahipti¹⁵⁶. Babası Alâeddin Keykubad'ın bıraktığı devleti layıkıyla yönetememiş, kendi saltanatında babasının bütün uğraşlarını boşa çıkararak devleti Moğol tâbiyetine girmeye mecbur bırakmıştır. İskân politikasını gerektiği gibi uygulayamaması sonucu çıkan Babaî Ayaklanması, Anadolu'da ilerleyen dönemde oluşacak sosyo-ekonomik bozuklukların fitilini ateşlemiştir. Tüm bu yaşananlara bakacak olursak II. Gıyâseddin Keyhusrev dönemi, Türkiye Selçuklu Devleti için siyâsî ve iktisadi anlamda çöküşün başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Sultan Alâeddin'in ölümünün ardından tahta geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanındaki kötü yönetim ve Babaî Ayaklanması gibi büyük sosyal sorunlar Türkiye Selçuklu Devleti'ni zayıflatmış, bunu fırsat bilen Moğollar, Baycu Noyan önderliğinde Anadolu'ya gelerek 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Savaşı'nda Türkiye Selçuklu Devleti'ni yenilgiye uğratarak kendilerine tâbi hale getirmişlerdir¹⁵⁷.

Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin başladığı dönemden itibaren Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetim kademesinde bulunan Fahreddin Ali, II. İzzeddin Keykavus'un hükümdarlığı zamanında (1246 – 1262) vezirlik makamına yükselmiş

¹⁵² Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007, s.186.

¹⁵³ Simbat, s.87.

¹⁵⁴ Sevim, "Keyhusrev II" s.350; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, 243.

¹⁵⁵ Osman Turan, "Keyhusrev II", *İA*. c.6, İstanbul 1955, s.628.

¹⁵⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.500; Ahmed b. Lütfullah, s.83.

¹⁵⁷ Faruk Sümer, "Köseadağ Savaşı", *DİA*, c. 26, İstanbul 2002, s. 273; David Morgan, *The Mongols*, Wiley-Blackwell 2007, s.145.

ve vefat ettiği 1288 yılına kadar bu görevine devam etmiştir¹⁵⁸. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollar ve Türkmenler ile yaşadığı siyasî münasebetlerde aktif rol oynadığını gördüğümüz Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin vefatından sonra Anadolu toprakları tam manası ile Moğol işgal ve yağmasına maruz kalmış, ardından yarım asır sürmeden Türkiye Selçuklu Devleti tarih sahnesinden silinmiştir.

¹⁵⁸ Erdoğan Merçil, “Sâhib Ata”, *DİA*, c. 35, İstanbul 2008, s. 515.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YÖNETİMİNE MOĞOL MÜDAHALELERİ VE FAHREDDİN ALİ'NİN İLK SİYASÎ FAALİYETLERİ

A) II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN İLK CÜLÛSUNDA MEYDANA GELEN HADİSELER (1246-1249)

Kösedağ Bozgunu'nun ardından Moğollar ile yapılan sulh neticesinde Anadolu'da artık yeni bir dönem başlıyordu. Moğollara sadece vergi vererek herhangi bir toprak kaybı yaşamayan Türkiye Selçukluları için işler yolunda gidecek gibi görünmekteydi. Ancak, Moğol valilerinin antlaşma dışında fazladan haraç talep etmeleri ve Moğollara yaranmak isteyen devlet görevlilerinin yönetimde çıkardıkları kargaşa ülkeyi kaosa sürükleyecekti¹⁵⁹. Tüm bunların dışında bir de Moğol hanlarının müdahaleleri sultanlar arası rekabeti kızıştıracak ve devletin yıkılmasına zemin hazırlayacaktı.

1) Vezir Şemseddin İsfahânî'nin Yönetimi Ele Geçirmesi

II. Gıyaseddin Keyhusrev öldüğünde geride tahta aday olarak İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıcarslan ve Alâeddin Keykubad isimli üç şehzade bırakmıştır¹⁶⁰. Keyhusrev ölmeden önce veliahtı olarak annesi Gürcü asıllı olan Alâeddin'i seçmişti¹⁶¹. Ancak büyük şehzade İzzeddin'in bile henüz reşit olmamasından dolayı sabık sultanın bu tercihi ümera arasında kabul görmedi¹⁶².

Zamanında Batu Han'a giderek yönetim kademesinde gücünü arttırdığını söylediğimiz Vezir Şemseddin İsfahânî, Celâleddin Karatay, Şemseddin Hasoğuz,

¹⁵⁹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.70.

¹⁶⁰ Ahmed b. Lütfullah, s.84.

¹⁶¹ Faruk Sümer, "Keykubad II", *DİA*, c. 25, İstanbul 2002, s.360.

¹⁶² Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara 2014, s.280.

Esededdin Ruzbeh ve Fahreddin Ebûbekir aralarında anlaşarak en büyük şehzade olan İzzeddin Keykavus'u 1246 yılında tahta çıkarmışlardır¹⁶³. İzzeddin'in cülusunun ardından şekillenen yönetim kadrosuna bakacak olursak; İsfahânî vezirlik görevini sürdürmekte, Karatay saltanat naibî, Hasoğuz beylerbeyi, Ruzbe atabeg olarak atanmıştı¹⁶⁴. Fahreddin Ebûbekir Attar'da pervâne makamına getirilmişti¹⁶⁵.

Sultan II. İzzeddin'in tahta çıktığı 1246 yılı dolmadan yeni ümera arasında sorunlar başladı. İlk olarak Hasoğuz ve Ruzbeh'nin aralarında akrabalık ilişkisi kurarak yakınlaşmaları, yönetimde dengesizliğe sebebiyet verdi. Öyle ki; bir zaman sonra beylerbeyi ve atabeğe sorulmadan devlet işleri yürütülemez hale gelmişti¹⁶⁶. Bu durumdan rahatsız olan Vezir Şemseddin İsfahânî, Pervâne Fahreddin Ebûbekir ve Emir-î dâd Nusret ile anlaşarak Hasoğuz ve Ruzbeh'i ortadan kaldırdı¹⁶⁷. Aynı yıl Moğol Han'ı Göyük'ün (1246-1249) cülûs merasimi için Anadolu'ya gelen Moğollar tâbi hükümdar statüsünde olan II. Keykavus'u Karakurum'a çağırdılar.¹⁶⁸ Fakat Sultan yeni tahta çıktığını ve başta Ermeniler olmak üzere düşmanlarının ülkesine saldırabileceğini öne sürerek özür diledi ve kendisini temsilen kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ı Bahaeddin Tercüman ile birlikte Göyük Han'ın huzuruna yolladı¹⁶⁹.

İlk iki rakibini ortadan kaldıran Vezir İsfahânî için ufukta yeni bir sorun olarak eski müttefikleri Emir Nusret ve Ebûbekir görünüyordu. Hasoğuz ve Ruzbeh öldürüldükten sonra bu ikilinin iyice başlarına buyruk hareket etmesinden rahatsız olan Vezir, Tuğracı Şemseddin'in tavsiyesine uyarak Erzincan Sûbaşısı Şerefeddin Mahmud Erzincanî'yi merkeze çağırdı¹⁷⁰. Erzincanî'yi kendi yanına alan İsfahânî, tertiplelediği plan neticesinde önce Emir Nusret'i Karakurum'a giden heyetin ardından yollayarak müttefikleri birbirinden ayırdı. Sonra Şemseddin Yavtaş Konya'ya gelerek

¹⁶³ Faruk Sümer, "Keykavus II", *DİA*, c. 25, İstanbul 2002, s. 355; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.245.

¹⁶⁴ Mustafa Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (ed. Refik Turan), Ankara 2014, s.420.

¹⁶⁵ M. Ferit ve M. Mesut tarafından yazılan "*Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri*" adlı 1934 baskılı eserde yukarıda bahsetmiş olduğumuz Pervâne Fahreddin Ebû Bekir Attar ile Sâhib Ata Fahreddin Ali karıştırılmıştır (s.6). Hâlbuki ileride göreceğimiz üzere Pervâne Fahreddin kısa bir süre sonra Vezir İsfahânî'nin emri ile öldürülecektir.

¹⁶⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.518.

¹⁶⁷ O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.479.

¹⁶⁸ Mehmet Ersan-Mustafa Alican, *Osmanlıdan Önce Onlar Vardı, Türkiye Selçukluları*, İstanbul 2013, s.163.

¹⁶⁹ İbnü'l-İbrî, s.21.

¹⁷⁰ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2011, s.240.

Pervâne Fahreddin'i tutukladı. Sivas'a varan Emir-i dâd Nusret'de burada derdest edilince Vezir Şemseddin İsfahânî rakiplerinden kurtulmuş oldu (1247)¹⁷¹.

Yönetimi ele alması ile keyfi idaresini sürdüren Vezir, II. Gıyaseddin'in karısı ve Sultan II. İzzeddin Keykavus'un annesi Berdûliye Hatun ile evlenince bazı devlet adamları bunu yadırgadı¹⁷². Bu duruma en çok kızanlardan biri olan Şerefeddin Mahmud Erzincanî, merkezden ayrılarak Erzincan'a döndü. Onun isyan hazırlığı içerisinde olduğunu anlayan Vezir, Yavtaş komutasında bir orduyu, onun üzerine yolladı. Bozguna uğrayan Şerefeddin Mahmud Erzincanî, Niksar'a sığındı ve Vezir ile anlaşarak teslim oldu. Ancak yolda merkezden gelen emir üzerine idam edildi. Onun ölüm haberini alan Vezir, hapsettirdiği Pervâne ve Emir-i dâd'ı da bir ferman ile idam ettirdi¹⁷³. Böylece isyan bastırıldı. Ancak Türkiye Selçuklularında ilk kez ümera arasındaki mücadelede ordu kullanılmış oldu¹⁷⁴.

Yaşanan son olay neticesinde devlet içinde kudreti daha da artan Vezir, ülkeyi Şemseddin Mahmud Tuğraî, Reşideddin Ebûbekir Cuveynî, Bedreddin Yahya Tercüman, Hatîreddin Zekeriya ve Celâleddin Karatay ile iki sene boyunca sükûnet ile yönetti¹⁷⁵. Kaynakların verdiği bilgilere bakacak olursak kendisi bu iki yıllık süre zarfında adeta bir sultan gibi hareket ederek devleti yönetmiş tüm karar mercilerini kendisine bağlamıştır¹⁷⁶.

2) Göyük Han'ın Müdahalesi Neticesinde Yaşanan İç Savaş

Şemseddin İsfahânî'nin yönetiminde iki yıl boyunca ciddi bir hadise yaşanmadı. 1249 yılına gelindiğine ise Uc tarafında Türk Ahmed ayaklanması çıktı. Bu şahıs kendisini Alâeddin Keykubad'ın oğlu olarak tanıtmış, etrafında büyük bir kalabalık toplamıştı¹⁷⁷. İsfahânî, mevcut askerleri isyanı bastırmak için yolladı. Fakat iki ordu karşı karşıya gelince Selçuklu birlikleri, isyancıların daha kalabalık olduğunu görüp vezirden yardım istemiş ve savaşmaya çekinmişlerdi¹⁷⁸. Buradan da anlaşılacağı

¹⁷¹ Yinanç *Türkiye Tarihi*, s.194-195.

¹⁷² Sümer, "Keykavus II", s.355.

¹⁷³ İbn Bibi, *Selçuknâme*, s.193-194.

¹⁷⁴ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.73.

¹⁷⁵ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.482.

¹⁷⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.533-534.

¹⁷⁷ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.475.

¹⁷⁸ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.483.

üzere Moğol hâkimiyetindeki Türkiye Selçuklu Devleti'nin tâbilik şartları gereği asker sayısını kısıtlaması bünyesinde oluşan isyanları dahi bastırmakta zorluk yaşamasına neden olmaktadır¹⁷⁹.

Vezir Şemseddin İsfahânî, çok sayıda paralı askerî Türk Ahmed İsyânı'nı bastırmak için yola çıkardığı sırada önemli bir gelişme yaşandı. Göyük Han'ın cülûsu için 1246 yılında Bahaeddin Tercüman ile Karakurum'a yollanan Şehzade Rükneddin Kılıcarslan, emrinde 2.000 kişilik bir Moğol kuvveti ile Anadolu'ya geldi¹⁸⁰. Göyük Han, cülûsuna bizzat katılmayan II. İzzeddin'e çok kızmıştı. Bahaeddin Tercüman'da Han'a Vezir Şemseddin İsfahânî'yi kötöleyince Göyük Han, İzzeddin'i tahtan azlederek Rükneddin Kılıcarslan'ı hükümdar tayin etmiş, İsfahânî'nin de görevden alınmasına karar vermişti¹⁸¹. Göyük Han'ın bu kararı almasının bir diğer sebebi de Altın Orda Han'ı Batu'nun Türkiye Selçuklu Devlet'i üzerinde kurmuş olduğu sistemi yıkmak olarak değerlendirilmektedir¹⁸².

Tahmin edilebileceği gibi Moğolların Türkiye Selçuklu tahtına yaptığı bu ilk ciddi müdahale büyük karışıklıklara sebebiyet verdi. Rükneddin Kılıcarslan Sivas'ta sultanlığını ilan etti. Akabinde Erzincan, Harput, Malatya ve Amid şehirlerinin sûbaşları da ona biat ettiler¹⁸³. Tüm bu gelişmeler karşısında Vezir Şemseddin, itibarını geri kazanmak için Göyük Han'a Emir-i arz Reşideddîn aracılığıyla çok sayıda hediye gönderdi. Fakat kervan Erzincan'dan geri dönmek zorunda kaldı ve Rükneddin'in adamları tarafından Halep'te ele geçirilen Reşideddîn öldürüldü¹⁸⁴.

İsfahânî, Moğollara yaranma girişimi başarısız olunca zamanında Batu Han'ın kendisine verdiği hilati giyip isyan etmeye hazırlandı. Bu sırada Rükneddin Kılıcarslan'ın emirleri Fahreddin Sivâstos ve Sârimüddin Arslan Veziri yakalamak için Konya'ya gelmişlerdi¹⁸⁵. Emri ferman gereği yakalanan Vezir Şemseddin İsfahânî

¹⁷⁹ Cahen, *a.g.e.*, s.241

¹⁸⁰ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.201.

¹⁸¹ Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, s.548.

¹⁸² Charles Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi (1071-1453) Bizans'tan Türkiye'ye*, (çev. Ali Özdamar), İstanbul 2012, s.82

¹⁸³ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.247.

¹⁸⁴ Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir: Şemseddin İsfahânî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2006, s.285.

¹⁸⁵ İbn Bibi, *Selçuknâme*, s.196.

25 Mart 1249 yılında idam edildi. Kendisi Moğolların emri ile idam edilen ilk Selçuklu veziridir¹⁸⁶.

Tüm bu olaylar yaşanırken Sultan II. İzzeddin Keykavus mahiyetinde bulunan “Hoca” unvanlı Fahreddin Ali ile birlikte Antalya’da ikamet etmekteydi¹⁸⁷.

a) Emir-i Dâd Fahreddin Ali’nin Rûzbe Ovası’ndaki Savaşta Yer Alması

Şemseddin İsfahânî’nin öldürülmesi kargaşayı dindirmedi. Vezirin ölümünü müteakip Rükneddin Kılıcarslan, Cemâleddin Hutentî ve İmâdeddin Hotentî’yi Konya’ya yollayarak saltanatın Moğol yarlığı ile kendisine ait olduğunu beyan ediyor ve Konya’daki ümeranın itaatini bekliyordu¹⁸⁸. Bu hassas ortamda tüm kaynakların kendisinden övgü ile bahsettiği Celâleddin Karatay söz alarak, büyük kardeş varken küçük olanına memleket emanet etmenin geleneklere uymayacağını belirterek müşterek bir hükümdarlık teklifinde bulundu. Bu sistem ile İzzeddin, Kılıcarslan ve Alâeddin tahta çıkacak, hutbelerde isimleri doğum sıralarına göre okunacaktı¹⁸⁹. Bu ılımlı yaklaşım ile elçiler geri gönderilmiştir. Rükneddin Kılıcarslan yapılan teklif üzerine yanında bulunan Moğol askerlerini geri yolladı. Daha sonra mahiyetindekileri de alarak Kayseri’ye geldi. Yanındakilerin telkini ile müşterek saltanat sisteminden vazgeçen Rükneddin, kendi emirlerini yeni makamlara atayarak Karatay’ın teklifini reddetmiş oldu¹⁹⁰.

Celâleddin Karatay, İzzeddin Keykavus’a danışarak Rükneddin Kılıcarslan ile savaş kararı almıştır. İbn Bibi’nin eserinde Karatay, aldığı kararı ümeraya naklederken Fahreddin Ali’nin de adını geçmekte ve Emir-î dâd olarak belirtilmektedir¹⁹¹. Elimizdeki kaynaklar ışığında Fahreddin Ali’nin tarih sahnesine çıktığı ilk olay olarak bu konuşmayı gösterebiliriz. Hatta Osman Turan’ın aktardığına göre, Celâleddin Karatay bizzat Fahreddin Ali’nin de içinde bulunduğu bir heyete danışarak bu savaş

¹⁸⁶ Keziban Demirelişiçi, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 2013, s.62

¹⁸⁷ M.Ferit-M.Mesut, *Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, Konya 1934, s.7 (Eserde geçen bu bilgiye tetkik ettiğimiz hiçbir kaynakta rastlayamadık)

¹⁸⁸ Cahen, *a.g.e.*, s.242.

¹⁸⁹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.75.

¹⁹⁰ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.203.

¹⁹¹ İbn Bibi, *El-Evamirü'l*, s.552.

kararı almıştır¹⁹². Kaynakta geçen bilgiyi değerlendirecek olursak, hangi tarihte Emir-î dâd olarak atandığını kesin olarak bilemediğimiz Fahreddin Ali'nin muhtemelen Şemseddin İsfahânî tarafından önce 1247 yılında tutuklanan sonrasında da idam edilen Emir-î dâd Nusret'in yerine atanmış olabileceğini düşünmekte bir yanlışlık yoktur.

Alınan karar doğrultusunda Konya'dan hareket eden ordu, Konya-Aksaray arasındaki Alâeddin Kervansaray (Sultanhanı) yakınındaki Rûzbe Ovası'nda Rükneddin Kılıcarslan'ın birlikleri ile karşı karşıya gelmiştir¹⁹³. Yine İbn Bibi'nin naklettiğinden yola çıkarak Fahreddin Ali'nin de bizzat bu savaşa katıldığını söyleyebilmekteyiz¹⁹⁴.

İzzeddin'in ordusunu Emir-î Ahûr Arslandoğmuş ile Nureddin Candar komuta ederken, Rükneddin'in ordusunu Toruntay ve Türkerî komuta etmekteydi¹⁹⁵. İki ordunun da sulha yanaşmaması neticesinde meydana gelen savaşta II. İzzeddin Keykavus'un birlikleri galip geldi¹⁹⁶. Rükneddin Kılıcarslan ordusunun yenildiğini fark edince savaş meydanında kaçtı. Fakat Arslandoğmuş onu takip ederek ele geçirdi ve Sultan İzzeddin'e teslim etti. 14 Haziran 1249 yılında vukua gelen bu savaşın ardından Celâleddin Karatay'ın vesayetinde müşterek hükümdarlık kuruldu¹⁹⁷.

B) MÜŞTEREK HÜKÜMDARLIK DÖNEMİNDE YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

Rûzbe Ovası'nda yapılan savaşın ardından alınan karar doğrultusunda tahta II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıcarslan ve II. Alâeddin Keykubad geçmiş, 1254 yılına kadar devlet müşterek hükümdarlık ile yönetilmiştir.

¹⁹² O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.486.

¹⁹³ Alptekin, "Türkiye Selçukluları" s.313.

¹⁹⁴ İbn Bibi, *El-Evamirü'l*, s.552.

¹⁹⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.205.

¹⁹⁶ Osman Turan, "Keykavus II", *İA*, c.6 İstanbul 1955, s.642.

¹⁹⁷ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.249.

1) Celâleddin Karatay'ın Yönetiminde Türkiye Selçuklu Devleti

Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Celâleddin Karatay için İbn Bibi Rum asıllı bir gulâm olarak bahseder, İbnü'l İbri ise onun I. Alâeddin Keyubad'ın yetiştirmelerinden olduğunu söylemektedir. Genel kanı onun Müslüman bir Türk ailesinden gelmediği yönündedir¹⁹⁸. Karatay'dan bahseden tüm dönem kaynaklarının ifadesiyle onun dindar ve iyi ahlaklı bir devlet adamı olduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁹. Kardeşler arasında vuku bulan savaştan önce önerdiği müşterek hükümdarlık sistemini II. İzzeddin'in galibiyetinin ardından kurmayı başarmış ve kendisi de üç sultanın atabegi olmuştur²⁰⁰.

Karatay, kurduğu müşterek hükümdarlık sistemi ile devleti olabildiğince Moğol kontrolünden uzak tutmayı amaçlamış ve bunu başarmıştır. Bizzat Karatay'ın isteği ile vezir olarak atanan Necmeddin Nahcivânî, özellikle siyasetten uzak duran ilim ve fazilet sâhibi bir insan olması ile dikkat çekmektedir²⁰¹. Karatay'ın yönetimine bakacak olursak onun asıl sultan olarak II. İzzeddin Keykavus'u gördüğünü söyleyebiliriz. Devrin paralarında yine üç kardeşin ismi geçerken hutbelerde her zaman üç hükümdarın ismi zikredilmemekte, bazen sadece II. İzzeddin'in adı okunmaktadır²⁰². Dönemin yönetim kadrosunda Emir-î dâdlık makamı ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilginin bulunmamasından yola çıkarak Fahreddin Ali'nin bu görevini halen daha ifa ettiğini söyleyebiliriz. Yeni kurulan düzen ile devlet eski günlerine dönmeye başlamış, uc bölgelerinde çıkan Türkmen ayaklanmaları Arslandoğmuş ve Yavtaş komutasında yollanan askerler sayesinde rahatlıkla bastırılmıştır²⁰³.

a) Batu Han'ın Yönetime Müdahalesi

Müşterek hükümdarlık ile ihtiras ve rekabetten uzak bir yönetim kurulmuşken Batu Han'dan gelen heyet çıkarıcı devlet adamlarının suiistimal edeceği bir hususu

¹⁹⁸ Aydın Taneri, "Celâleddin Karatay", *DİA*, c. 7, İstanbul 1993, s.251

¹⁹⁹ İbn Bibi, *El-Evamirü'l*, s.554; Aksarayî, s.28.

²⁰⁰ Uyar, *a.g.m.*, s.421.

²⁰¹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.205.

²⁰² Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.313.

²⁰³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.489.

meydana getirdi. Şöyle ki; Batu Han'ın yolladığı elçiler Şemseddin İsfahânî'nin idam edilmesi olayını araştırmak için gelmişti²⁰⁴. Bu Moğol heyetinin Anadolu'ya müdahale etmesini engellemek için akabinde Batu Han'a Selçuklulardan bir heyet yollandı. Elçi olarak giden ümeraya bakacak olursak; Şemseddin Tuğraî başta olmak üzere, Reşideddin Cuveynî, Şücâeddin Abdurrahman, Necmeddin Düleyhânî ve Hatîreddin Zekeriya gibi çoğunluğunun eski Vezir İsfahânî'nin adamlarından oluştuğunu görmekteyiz. Bunlar dışında bir de Vezir İsfahânî'nin idamında bizzat rol oynayan Sârimüddin ve Bahaeddin Erzincânî'de giden heyete dâhil olmuşlardı²⁰⁵.

Batu Han nezdine giden heyet yaptıkları açıklamalar neticesinde İsfahânî'nin katledilmesinden sorumlu iki kişiyi idam ettirdiler. Bunun dışında Batu Han, huzuruna gelen devlet adamlarına yeni görevler verdi. Tuğraî vezir, Şücâeddin naib, Necmeddin müstevfi, Reşideddin'de emîr-i arz olarak atandı ve aldıkları makamlarla ülkeye geri döndüler²⁰⁶. Moğol Han'ından yarlık alarak ülkeye gelen devlet adamları Karatay ve heyeti tarafından hoş karşılanmayıp devlete ihanet ile suçlandılar²⁰⁷. Çünkü merkezden atanan ümeranın görevlerini Moğol Hanı'nın yarlığı ile ele geçiren devlet adamları, yönetimde ikilik çıkmasına neden oluyordu²⁰⁸. Karatay tarafından atanan vezir Nahcivânî gergin ortamdan çekinerek görevinden istifa etti ve Tuğraî vezarete atandı²⁰⁹. Yaşanan bu rekabet ortamında Karatay ve heyeti nazarında hain addedilen Vezir Tuğraî, eski vezirlerden Mühezzibüddin Ali'nin oğlu Muînüddin Süleyman ile iletişime geçerek onun aracılığıyla Baycu Noyan'a mektup yazdı. Çünkü Baycu'nun Süleyman ile babası Mühezzibüddin Ali'den mütevellit bir dostluğu vardı ve Muînüddin Süleyman daha öncesinde de Baycu'yu ziyarete gitmişti. Bu durum şunu göstermektedir ki tâbi halde bulunan Türkiye Selçuklu ümerası sadece resmi olarak değil şahsi olarak da dostluklarını pekiştirmek için Moğol Noyanlarının yanlarına gitmekteydi²¹⁰. Belli ki ileride devlet içerisinde büyük bir güce ulaştığını gördüğümüz Muînüddin Süleyman evvelce Moğollar ile arasını iyi tutmaktaydı.

²⁰⁴ Emine Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devletine Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu-XIV. Yüzyılın Başları)*, İstanbul 2011, s.89.

²⁰⁵ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.76.

²⁰⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.557.

²⁰⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.489.

²⁰⁸ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.250.

²⁰⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, İstanbul 2014, s.62.

²¹⁰ Cahen, *a.g.e.*, s.245.

Vezir Tuğraî'nin Baycu Noyan'a yazdığı mektup Samsüddin Kaymaz'ın eline geçince Kaymaz bu mektubu derhal Celâleddin Karatay'a götürdü. Mektubun divanda okunmasının ardından Tuğraî devlete ihanet etmekten suçlanmış ve görevden azledilerek Antalya'ya hapse yollandı. Yerine İzzeddin Muhammed vezir olarak atandı (1251)²¹¹. Ancak Tuğraî'nin hikâyesi burada bitmedi. İleride daha detaylı bahsedeceğimiz üzere Tuğraî, kısa bir süre sonra Baycu Noyan'ın isteği ile hapisten çıkarılacak ve 1254 yılında başka bir Moğol hanından aldığı yarlık ile bir kez daha vezir olacaktı.

Celâleddin Karatay bu şekilde Batu Han'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ne yaptığı müdahaleyi savuşturmayı başarmıştır. Ancak kısa bir süre sonra Karakurum'dan yollanan başka bir elçilik heyeti, Mengü Han'ın cülûsundan dolayı II. İzzeddin Keykavus'u merkeze çağırarak için Anadolu'ya gelmişti.

2) II. İzzeddin Keykavus'un Yönetimi Tekrar Ele Geçirmesi

Moğol Han'ı Mengü, Altın Orda Han'ı Batu'nun desteği ile tahta çıkmıştı²¹². Onun cülûs merasimi için gelen Moğol elçileri tâbi halde bulunan sultanları Karakurum'a davet etmişlerdi. Selçuklu Devlet erkânı bir müddet usulünce bu isteği geri çevirse de Mengü Han'ın elçilerinin birkaç kez daha ısrarla gelmeleri ve tehditleri neticesinde üç sultanın da Han'ın huzuruna gitmesine karar verilmişti²¹³.

a) Celâleddin Karatay'ın Ölümü ve Müşterek Sultanlığın Bozulması

Konya'dan yola çıkan üç sultan bir müddet Kayseri'de konakladı. Celaleddin Karatay'ın vesayetinden uzak kalan Sultan İzzeddin, burada içki ve eğlence hayatına alıştırdı²¹⁴. Sonrasında iki küçük sultanın Kayseri'de kalmasına ve sadece İzzeddin Keykavus'un Moğol Hanı'na gitmesine karar verildi. Celaleddin Karatay da sultanı yolcu etmek için Kayseri'ye gelmişti²¹⁵. II. İzzeddin Keykavus, Kayseri'den yola çıkıp

²¹¹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.210-211.

²¹² Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket) İstanbul 2001, s.318.

²¹³ Uyumaz, *Gelen ve Giden Elçiler*, s.89.

²¹⁴ İbn Bibi, *Selçuknâme*, s.204.

²¹⁵ Taneri, "Celâleddin Karatay", s.252.

Sivas'a ulaştığı sırada Karatay'ın vefat ettiğini öğrenmiştir (Kasım 1254). Bu haber karşında çok üzülen İzzeddin, Han'a gitmekten vazgeçerek Konya'ya geri döndü²¹⁶.

Karatay'ın yönetimi Türkiye Selçukluları için eski düzenin muhafaza edilmeye çalışıldığı bir toparlanma evresi olarak değerlendirilebilir. Onun yönetiminde Abbasi hilafeti ile iyi ilişkiler kurulmuş, Müslüman olmayan Moğolların hâkimiyetindeki Anadolu topraklarında İslam'ın ve Müslümanların statüsünü korumak için çaba sarf edilmiştir. Devrin paralarına bakıldığında Moğol egemenliğini belirten bir ibare olmaması da bağımsızlığa dikkat edildiğini göstermektedir²¹⁷.

Karatay'ın ölümü ile ondan çekindikleri için Moğollara yanaşamayan menfaatçi devlet adamları serbest kaldı. Üç sultan arasındaki bağ, Karatay'ın ölümü ile son buldu. En önemlisi de yaşı küçük olan II. İzzeddin Keykavus, Karatay'ın denetiminden çıkarak sefih bir hayat yaşamaya başladı²¹⁸. Karatay'ın yönetiminde Moğollar ile yakınlaşan devlet adamlarının görevden azledildiğine Tuğraî olayında değinmiştik. Bu dönemde halen daha Emîr-i dâd olarak görev yaptığını düşündüğümüz -çünkü aksi bir bilgi kaynaklarda geçmemektedir, Fahreddin Ali hakkında kaynakların hiçbir bilgi vermemesi onun en azından Moğollara yanaşan devlet adamları arasında olmadığını düşünmemizi sağlamaktadır.

Karatay'ın vefatı ile Mengü Han'ın cülûsuna gitmekten vazgeçen II. İzzeddin, Konya'ya geri döndü. İzzeddin en küçük kardeşi II. Alâeddin Keykubad'ı Moğol Hanı'na gönderdi ve şahsen gelmemesinin sebebi olarak da Karatay'ın ölümü ve Türkmen isyanlarını bahane etti. Esasında ise diğer kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ın onun yokluğunda tahtı gasp edeceğinden korktuğu için gidememişti²¹⁹. Alınan karar ile yola çıkan II. Alâeddin Keykubad'ın mahiyetinde Torumtay, Şucâeddin Abdurrahman, Lala Bedreddin Muslih de bulunmaktaydı. Bu heyete daha sonra Baycu Noyan'ın yanında bulunan eski vezir Mahmud Tuğraî, Emîr-î arz Reşideddin ve II. Alâeddin'in annesi de katılacaktı²²⁰. Heyet, yol güzergâhları boyunca Sultan II. Alâeddin Keykubad lehine propaganda yapmış ve II. Gıyaseddin Keyhusrev'in

²¹⁶ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.476; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.565.

²¹⁷ Cahen, *a.g.e.*, s.246.

²¹⁸ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.79.

²¹⁹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.491.

²²⁰ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.215.

vasiyeti gereği asıl sultanın Alâeddin olması gerektiğini söylemişlerdir²²¹. Merkezde bulunan iki sultan ise kardeşleri Alâeddin'in Mengü Han'ın huzuruna giderse ondan yarlık alarak tek başına hükümdar ilan edileceğinden çekinmekteydiler²²². Kısa bir süre sonra II. Alâeddin henüz Büyük Han'a ulaşmadan 1254 yılında öldü²²³. Aksarayî'ye göre Sultan II. Alâeddin zehirlenmiş ve bu suikast bizzat Sultan II. İzzeddin'in emri ile Alâeddin'in lalası tarafından gerçekleştirilmiştir²²⁴. Abu'l Farac ise Alâeddin'in yanındakiler tarafından öldürüldüğünü söylemekle birlikte kimin emri ile hangi emirler tarafından bu işin yapıldığı hakkında bir bilgi vermemektedir²²⁵. İbn Bibi ise zehirleme hadisesinden bahsetmeden sadece sultanın öldüğünü söylemekle yetinmiştir²²⁶.

b) Ahmedhisar Savaşı ve II. İzzeddin Keykavus'un Yönetimi Ele Geçirmesi

Celâleddin Karatay'ın ölümü ve ardından Mengü Han'a yollanan II. Alâeddin'in yolda zehirlenmesi 1249 yılında kurulan müşterek hükümdarlığın sonunu getiren gelişmeler olmuştur. Sultan II. İzzeddin, kötü yaşam tarzı ile halkın tepkisini çekmiş ve Hristiyan dayılarının etkisinde devleti yönetmesi ümerayı tedirgin etmiştir²²⁷. II. İzzeddin'in kardeşi Rükneddin'e de kötü davranması kendisine tepkili olan devlet adamlarının Kılıcarslan'a yanaşmalarına vesile olmuştur²²⁸. Sultan II. İzzeddin, zamanında Develi sūbaşısı Nusrediddin ve Kayseri sūbaşısı Samsamüddin'in mevkilerini düşürdüğü için bu iki şahıs II. Keykavus'a düşman olmuşlardı²²⁹. Nitekim IV. Kılıcarslan'ın ümerasından olan Kemaleddin, onlara bir mektup yazarak iş birliği içine girmiştir. Bu sayede Rükneddin Kılıcarslan, 1254 yılında gizlice Konya'dan ayrılarak Kayseri'ye geldi ve burada Sultanlığını ilan etti²³⁰.

IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın Kayseri'de sultanlığını ilan ettiğini duyan II. Keykavus, Anadolu Beylerbeyi Yavtaş'ı onun huzuruna göndererek nizamın

²²¹ Aksarayî, s.29.

²²² Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.315.

²²³ Sümer, "Keykubad II", s.360.

²²⁴ Aksarayî, s.30.

²²⁵ Abu'l Farac, s.560.

²²⁶ İbn Bibi, *El-Evamirü'l*, s.582.

²²⁷ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.477.

²²⁸ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.251

²²⁹ Cahen, *a.g.e.*, s.248.

²³⁰ O. Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s.281.

bozulmaması için girişmiş olduğu teşebbüsten vazgeçmesini söyledi. Rükneddin, kendisine nasihatte bulunan Yavtaş'ı tutuklattı ve kısa bir süre sonra zorla kendisine biat ettirdi²³¹. Bu arada II. İzzeddin'in kötü yönetiminden şikâyetçi olan diğer emirler de Rükneddin Kılıcarslan'ın nezdine gelerek ona itaatlerini sunmuşlardı. Kısa zamanda büyük bir güce kavuşan Rükneddin, ordusu ile Konya'ya doğru yola çıktı²³².

Kardeşi Rükneddin büyük bir ordu ile üzerine geldiğini haber alan Sultan II. İzzeddin de kendi ordusunu hazırlayarak onu karşılamak için merkezden ayrıldı. İki ordu Kayseri-Kırşehir arasındaki Ahmedhisar mevkiinde karşı karşıya geldi²³³. Anlaşılacağı üzere kardeşi ile savaşa taraftarı olmayan İzzeddin, devrin önemli şahsiyetlerinden olan Sadreddin Konevî ve Hümâmüddin Şadberî'yi Rükneddin ile konuşmak için elçi olarak yollamıştır²³⁴. Rükneddin, bu iki elçinin nasihatleri ile savaştan vazgeçecek gibi olmuştur. Lakin yanındaki emirlerin tahriki neticesinde Kılıcarslan ağabeyi Sultan İzzeddin'in ordusuna saldırmaktan kendini alıkoymadı²³⁵. 1254 yılında Ahmedhisar'da iki sultanın karşılaştığı bu ikinci savaşın galibi yine II. İzzeddin Keykavus olmuştur²³⁶. Rükneddin, savaş meydanını terk etse de kaçarken Türkmenler tarafından yakalanarak Arslandoğmuş'a teslim edilmiştir. İki kardeş bir araya gelince birbirlerine iyi davranmış ve sonrasında II. İzzeddin, kardeşi Rükneddin'i Borgulu Kalesi'ne yollamıştır²³⁷. Böylece müşterek hükümdarlık sistemi resmen son bulmuş ve II. İzzeddin Keykavus bir kez daha tahtın tek hâkimi olmuştur.

C) II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN HÂKİMİYET MÜCADELESİ SIRASINDA FAHREDDİN ALİ'NİN İCRAATLARI

II. İzzeddin Keykavus, kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan ile giriştiği mücadeleyi kazanarak beş yılın sonunda bir kez daha tahtın tek hâkimi oldu. Müşterek

²³¹ Filiz Kayalioğlu, *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s.34.

²³² İbn Bibi, *El-Evamirü'l*, s.569.

²³³ O. Turan, "Keykavus II, s.643.

²³⁴ Ahmed b. Lütfullah, s.86; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.419.

²³⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.219.

²³⁶ Anonim Selçuknâme, s.34.

²³⁷ Aksarayî, s.30.

hükümdarlık süresinde kaynaklarda adına rastlamadığımız Emir-î dâd Fahreddin Ali, bu süre zarfında belli ki devrinin değişen siyasî olaylarında yer almamış ve II. Keykavus'un güvenini kazanmıştır. Çünkü 1254 yılında Sultan İzzeddin tahtı tam manasıyla ele geçirdikten sonra Fahreddin Ali de devlet içerisinde aktif siyasette rol oynamaya başlamış ve vezirliğe kadar yükselmiştir.

1)Fahreddin Ali'nin Batu (Sayın) Han'a Elçi Olarak Gönderilmesi

II. İzzeddin, 1254'deki zaferinin ardından Antalya'ya çekilerek zevk ve eğlence hayatı yaşamaya başladı. Zamanında Karatay tarafından kurulan yönetim kadrosunda ciddi bir değişiklik yoktu²³⁸. Bu dönemde Türkiye Selçuklularını en çok meşgul eden konu ise Moğol noyan ve elçilerinin sık sık Anadolu'ya gelerek antlaşma dışında fazla para talep etmeleri hususudur²³⁹. Bu duruma bir son vermek için devrin yöneticileri aralarında anlaşarak Emîr-î dâd Fahreddin Ali'yi Batu Han'a yollamaya karar vermişlerdir²⁴⁰.

Fahreddin Ali'nin faal olarak tarihi kayıtlarda geçen ilk hadisesi bahsetmiş olduğumuz Batu Han ziyaretidir. Altın Orda Hanı'na elçi olarak giden Fahreddin Ali'nin yanına hanedan mensuplarının sunduğu hediyeler dışında 100.000 sultanî dirhemi de verilmiştir²⁴¹. İbn Bibi'nin naklettiğine göre Batu Han ile görüşme şu şekilde gerçekleşmiştir; “ *O oraya varıp [Fahreddin Ali] maruzatını arz edip, Sultanın kulluk ve bağlılık dileklerini iletince Kaan (Batu Han), ona acıyıp iltifat etti ve suyurgamişi (hediye) buyurdu. Baycu Noyan ile diğer emirlerin elçilerinin Rum diyarına gitmelerini yasaklayan ve onları o işten alıkoyan yarlğ ve payza çıkardı. Taktasun (?) Yargucu ile bütün şehzadelerin gözünde üstün bir yere sahip olan itibarlı köleleri (nöker) Sâhib-i a'zam Fahreddin Ebu'l Hayrat Ali'nin yanında Rum memleketlerine gönderdi.*²⁴²”

Görüldüğü gibi elçilik görevini başarı ile yerine getiren Fahreddin Ali, Batu Han'dan aldığı yarlğ ile Anadolu'ya gelirken Baycu Noyan ile de görüşmüştür²⁴³.

²³⁸ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.494.

²³⁹ Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s.316.

²⁴⁰ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.477.

²⁴¹ Uyumaz, *Gelen ve Giden Elçiler*, s.101.

²⁴² İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.572.

²⁴³ O. Turan, *Resmi Vesikalar*, s 66.

Baycu, kedisinin Batu Han'a şikâyet edildiğini öğrenince Fahreddin Ali nazarında Selçukluları tehdit edip “*Bundan sonra Rum memleketlerine gitmek için başka bir yol bulmak gerekir. Çünkü benim yokluğumda başınıza felaket gelir*”²⁴⁴ diyerek gözdağı vermiştir. Baycu Noyan'ın bu sözünün aslında boş bir tehdit olmadığı kısa bir süre sonra görülecektir²⁴⁵.

Fahreddin Ali, Baycu'nun yanında ayrılıp Anadolu'ya gelince Sultan tarafından sevinç ile karşılanmıştır. Onun Batu Han'dan aldığı yarlğ sayesinde Moğollara verilecek haraç belirlenmiş ve Anadolu artık Batu Han'ın güvencesine alınmıştır²⁴⁶. Bu sayede 1256 yılına kadar Moğollar Anadolu'ya gelmemiş, gelseler bile para talep edemededen geri dönmek zorunda kalmışlardır. Böylece kısa süreliğine de olsa devlet rahat bir nefes almıştır²⁴⁷.

Aksarayî, Fahreddin Ali'nin Batu Han'a elçi olarak gitmesinden bahsetmez. Fakat 1254 yılında İzzeddin'in devlet kadrosundan bahsederken Fahreddin Ali'nin de ismini zikreder ve “*Sâhib Fahreddin o sırada emir- dad idi. Çünkü o daha önce elçi olarak Göyük Han'ın huzuruna ve sefir olarak Mengü Han'ın ordusuna gitmiş, hakanların yarlğını elde etmiş, ülke işlerinin yönetiminde diğer emirlere ortak olmuştur.*”²⁴⁸ Diyerek onun ümera arasında temayüz ettiğine vurgu yapar. Lakin Fahreddin Ali'nin –varsa eğer, Göyük Han'a ve Mengü Han'a yaptığı ziyaretler hakkında ne İbn Bibi'de ne de başka bir kaynakta bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen yazarın Göyük ya da Mengü Han olarak bahsettiği hükümdarlardan birisi Batu Han'dır, çünkü bilginin verildiği olay sıralaması Fahreddin Ali'nin Batu Han'a gittiği dönem ile uyusmaktadır.

Fahreddin Ali'nin, kendinden önce Moğollara giden Selçuklu elçilerinden farklı bir karakterde olduğunu bu ziyareti sonrasında anlamaktayız. Zira 1246 yılından bu yana Moğol Noyan ve Hanlarına giden Selçuklu ümerasının hepsi, kendi menfaatleri için ya devleti kargaşaya sürükleyecek bir yarlğ ile geri dönmüşler ya da yönetim kademsindeki makamlarını artıracak bir antlaşmayı imzalamaya Han'ı ikna

²⁴⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.572.

²⁴⁵ Cahen, *a.g.e.*, s.250.

²⁴⁶ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.221.

²⁴⁷ Kayalıoğlu, *a.g.t.*, s.36.

²⁴⁸ Aksarayî, s.31.

etmişlerdir. Oysa Fahreddin Ali, Batu Han'dan dönüşünde sadece kendisine verilen görevi başarı ile ifa etmiş ve Han'dan yeni bir atama almadan geri dönerek kargaşaya sebebiyet vermemiştir.

2) Moğolların Büyük Garp Seferinin Başlaması ve Fahreddin Ali'nin Hülâgû Han'a Elçi Olarak Gönderilmesi

Cengiz Han'ın 1227 yılındaki ölümü sırasında Moğollar henüz batı seferinde ele geçirdikleri topraklarda tam manasıyla hâkimiyet kuramamışlardı. 1229 yılında tahta geçen Ögedey Han, Curmagun Noyan'ı batıya yollamış, Curmagun'da Mugan Bölgesi'nde karargâh kurarak kısa zamanda Kafkasya, Anadolu ve Orta Doğu'da başarılı seferler yapmıştı²⁴⁹. Onun ardından bölgeye atanan Baycu Noyan, Köseadağ Savaşı'nda Selçukluları yenerek Anadolu'yu vergiye bağlasa da ciddi bir başarı gösterememişti. Göyük Han'ın genel vali olarak atadığı Elcigidey'de Moğol hanları tarafından beklenen başarıyı elde edememişti²⁵⁰.

1251 yılında Büyük Han olarak seçilen Mengü, kurultayın hemen ardından aldığı kararlar ile Moğolların Anadolu politikasını derinden etkilemiştir. Mengü Han'dan önce sefer bölgesine atanan noyanlar komutasında Moğol fetihleri gerçekleştirilirdi. Ancak Mengü, bu uygulamayı kaldırarak bir merkezileşme politikası gütmüştür. Bu politika doğrultusunda kardeşlerinden Kubilay'ı Doğu'ya Çin'in fethine, Hülâgû'yu da Batı'ya yollayarak Moğolların büyük fetih zincirini başlatmıştır²⁵¹. Mengü Han'ın planına göre her iki kardeş de "ilhan" statüsü ile ele geçirdikleri yerlerde hâkimiyet kuracaklar ancak büyük hana bağlı kalacaklardı²⁵². Lakin durum bu şekilde gerçekleşmedi. Kubilay da Hülâgû de doğu ve batı yönlü başarılı seferler yapmışlar ve Mengü Han'ın ölümünün ardından (1259) bu bölgelerde onların oğulları bağımsız Moğol devletleri kurmuşlardır.

Batı yönüne sefere çıkmakla görevlendirilen Hülâgû'nün hâkimiyet sahası, Ceyhun'dan başlayarak İran, Irak, Azerbaycan, Gürcistan, Anadolu, Suriye ve Mısır

²⁴⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", *DİA*, c.30, İstanbul, 2015, s.226.

²⁵⁰ Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, İstanbul, 2017, s. 132.

²⁵¹ İlyas Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, İstanbul 2016, s.44; Yuvalı, *a.g.e.*, s.117.

²⁵² Bertold Spuler, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350)*, (çev. Cemal Köprülü) Ankara, 2011, s.59.

olarak belirlenmiştir²⁵³. Bahsetmiş olduğumuz bölgelerde Hülâgû'nun hâkimiyet sahalarına girerek topraklarını ele geçirmeyi hedeflediği üç siyasî oluşum mevcuttur. Bunlar İsmâîlîler, Bağdat Abbasi Hilafeti ve Eyyûbîler'in yerine Mısır merkezli kurulan Memlûk Türk devletidir. Moğollar batıda ele geçirilen topraklarda kalıcı hâkimiyet sağlamak için bu üç siyasî oluşumun ortadan kaldırılması gerektiğinin bilincindeydi²⁵⁴. Bu sebeple 1252 yılında öncü birlikler hareket etmiş ardından 1253 yılında Hülâgû büyük bir ordu ile merkezde ayrılarak batı seferini başlatmıştır²⁵⁵.

İbn Bibi, Sultan'ın Emir-i dad Fahreddin Ali'yi Hülâgû'ye elçi olarak gönderdiğini zikretmektedir²⁵⁶. Yanında pek çok değerli eşya ile Hülâgû'nun huzuruna giden Fahreddin Ali, sultan adına ona saygılarını sunmuştur²⁵⁷. Sultan II. İzzeddin'in tâbii hükümdar statüsünden dolayı böyle bir girişimde bulunduğu aşikârdır.

3) Baycu Noyan'ın Anadolu'ya İkinci Gelişi ve Müsterek Hükümdarlığın Bir Kez Daha Kurulması

Hülâgû batı seferi sırasında Mugan'ı kendisine karargâh olarak seçmişti²⁵⁸. Mugan Ovası'ndaki Baycu Noyan'ın da mahiyetindekiler ile birlikte Anadolu'ya gitmesini emretmişti (1256)²⁵⁹. Anonim Selçuknâme'ye göre ise IV. Rükneddin Kılıcarslan'ı destekleyenlerin ısrarı sonucu Baycu Anadolu'ya gelmiştir²⁶⁰. Bu sırada Türkiye Selçukluları da Maraş ve etrafında kargaşa çıkaran Ağaçeri Türkmenlerinin üzerine asker sevk etmişti. Baycu Noyan'ın büyük bir ordu ile Anadolu'ya geldiği öğrenilince Türkmenler üzerine yollanan ordu merkeze geri çağırıldı²⁶¹.

Selçuklu devlet erkânı Baycu Noyan'ın ikinci kez Anadolu'ya gelmesi karşısında ne yapacaklarını konuşmak için toplandılar ve ona Nizâmeddin Pervâne'yi elçi olarak gönderdiler. Elçi ile görüşen Baycu, Sultan'a kötü bir niyeti olmadığını

²⁵³ Firdes Özen, *Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010, s.116.

²⁵⁴ Yuvalı, *a.g.e.*, s.131.

²⁵⁵ Abdülkadir Yuvalı, "Hülâgû", *DİA*, c.18, İstanbul 1998, s.473.

²⁵⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.573.

²⁵⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.238.

²⁵⁸ Sevin-Merçil, *a.g.e.*, s.477.

²⁵⁹ Cüveynî, s.49.

²⁶⁰ Anonim Selçuknâme, s.35.

²⁶¹ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.253.

belirtmesini söylemiş, sadece kendisinden yaylak ve kışlak talebinde bulunmuştur²⁶². Türkiye Selçuklu Devleti her ne kadar 1243 yılından bu yana Moğollara vergi veren bir devlet konumunda olsa da bahsettiğimiz gibi ciddi bir toprak kaybı yaşamamış ve ilk kez bu kadar kalabalık bir Moğol kitlesi yerleşmek için Anadolu'ya gelmiştir²⁶³. Devlet erkânından bir kısmı Baycu'nun teklifinin kabul edilerek ona toprak verilmesini tavsiye etmişti²⁶⁴. Ancak onun kendisinden makam olarak daha üstte olan bir Moğol hanı tarafından kovulduğunu söyleyen bazı devlet adamları eğer Baycu ile anlaşırca bu kez Han ile arasının kötü olacağını söyleyerek II. İzzeddin'i savaşıma ikna etmişlerdir²⁶⁵. Ayrıca Baycu Noyan, her ne kadar savaşmak gibi bir niyeti olmadığını söylese de Erzurum'dan Aksaray'a gelene kadar yol güzergâhına bulunan şehirleri tahrip etmişti²⁶⁶.

Alınan karar gereği Selçuklu Devleti kısa zamanda ekseriyeti Türkmenlerden oluşan büyük bir ordu topladı. Bu ordunun komutanlığına da Yavtaş ve Arslandoğmuş getirildi. 1256 yılında Aksaray'a bağlı Sultanhanı mevkiinde iki ordu karşı karşıya geldi²⁶⁷. Yapılan savaşta Baycu Noyan'ın birlikleri Selçuklu ordusunu perişan etti. Yenilgi haberini alan Sultan II. İzzeddin Alanya'ya kaçtı²⁶⁸. Dönemin yönetim kadrosuna bakacak olursak Kadı İzzeddin, Şemseddin Yavtaş, Emir-î dâd Fahreddin Ali ve Emîr-i hacib Muînüddin Pervâne gibi isimler sayesinde devletin durumu çokta vahim değildi²⁶⁹. Fakat Sultan'ın kötü yaşamı ve basiretsiz yönetimi bazı emirleri ile arasını açmıştı. Bu emirlerden bir kısmı savaş sırasında kaçarak ya da Moğolların safına geçerek savaşın seyrini değiştirmişlerdir²⁷⁰. 1243 yılından beri giderek güç kaybeden Selçuklu ordusu, 1256 yılında Baycu Noyan'a ikinci kez yenilince daha da zayıflamıştır²⁷¹.

²⁶² Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.223.

²⁶³ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.29.

²⁶⁴ İbn Bibi, *Selçuknâme*, s.212.

²⁶⁵ Abu'l Farac, s.562.

²⁶⁶ Mevlüt Günler, *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s.109

²⁶⁷ Züriye Çelik, *Moğol İstilas ve Türkiye Selçuklu Devleti*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2014 s.108-109.

²⁶⁸ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.317.

²⁶⁹ Yuvalı, *a.g.e.*, s.147.

²⁷⁰ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.83.

²⁷¹ Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)*, Ankara 2014, s.82

Moğol ordusunun Konya'ya geldiğini duyan ahali büyük bir panik yaşadı. Saray kethüdası Nizameddin, şehre gelerek sultanın kaçmasından dolayı da yaşanan kaosu yatıştırdı ve halkı Moğollar haraç vererek şehri korumaya ikna etti. Kısa sürede toplanan para, Moğollar şehrin önüne geldiğinde Baycu Noyan'a sunuldu ve onunla anlaşılaraq şehir Moğol yağmasından kurtarıldı²⁷². Baycu, sadece Konya surlarını yıktırtmakla yetinmiştir²⁷³. Sultan İzzeddin'in peşine ordu yollayan Baycu, onu geri çağırdıysa da Sultan, Moğollara güvenmeyerek Ladik bölgesine kaçtı. Baycu'da bu haber üzerine IV. Rükneddin Kılıcarslan'ı Borgulu Kalesi'nden çıkartarak 1257 yılında Sultan ilan etti. Muînüddin Süleyman'da Pervâne olarak atandı²⁷⁴.

Baycu Noyan komutasındaki Moğollar bir sene boyunca Anadolu'da kaldı. Bu süre zarfında devlet onların masraflarını karşılayabilmek için halktan yüklü miktarda vergi almıştır²⁷⁵. 1258 yılına gelindiğinde Hülâgû Han Bağdat Seferi'ne iştirak etmesi için Baycu Noyan'ı yanına çağırdı²⁷⁶. Onun ve mahiyetindeki Moğolların Anadolu'dan ayrılması ile Sultan İzzeddin, İznik Rumlarının desteğini alarak Konya'ya geri dönmüş ve bir kez daha sultanlığını ilan etmiştir. II. İzzeddin'in Konya'ya gelmesi üzerine yanına Pervâne Muînüddin'i de alan Kılıcarslan, Kayseri'ye çekilmiştir. Ağabeyinin Orta Anadolu Bölgesi'nde süratle hâkimiyet kurmasının ardından Erzincan'a geçmek zorunda kalmıştır²⁷⁷. IV. Rükneddin Kılıcarslan, yaşanan olayların neticesinde Bağdat Seferi'ne gitmekte olan Hülâgû'nun huzuruna çıkmıştır. II. İzzeddin de Hülâgû'ye mektup yazıp Baycu Noyan'ın kendi topraklarını istila ettiğini söyleyerek şikâyette bulunmuştur²⁷⁸.

Hülâgû yüksek ihtimalle Muînüddin Süleyman'ın etkisi ile Kılıcarslan'a bir miktar askerî birlik vererek Anadolu'ya geri yollamıştır. Pervâne ve Kılıcarslan yanlarındaki Moğol askerleri ile Anadolu'ya geri gelince ciddi bir direniş ile karşılaştılar²⁷⁹. Zira artık bu dönemde ilk defa II. İzzeddin'in emirleri Anadolu Türklerinin Moğollara olan kinini kullanarak onları kendi yanlarına çekmişler ve

²⁷² Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.477.

²⁷³ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s.42.

²⁷⁴ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.502-503.

²⁷⁵ Aksarayî, s.33.

²⁷⁶ Cüveynî, s.597.

²⁷⁷ Sümer, "Keykavus II", s.356.

²⁷⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.237.

²⁷⁹ Cahen, *a.g.e.* s.256.

başarılı bir şekilde Moğollar ile mücadele etmişlerdir²⁸⁰. Ağabeyine karşı Anadolu’da üstünlük kuramayan Rükneddin bir kez daha Han’dan destek isteyerek Alıncak Noyan komutasında 10.000 kişilik bir Moğol tümenin Anadolu’ya gelmesini sağlamıştır²⁸¹.

a) Fahreddin Ali’nin Saltanat Naibliği ve II. İzzeddin’in Hülâgû’nün Huzuruna Gitmesi

Hülâgû’nün Bağdat’ı zaptının ardından II. İzzeddin Keykavus 1258 yılında onun huzuruna gitmeye karar verdi. Fahreddin Ali’yi saltanat naibi olarak atadı ve “ülke işlerinin düğümlerinin çözülüp bağlanmasını ona bıraktı²⁸².”

İzzeddin Keykavus, Hülâgû’nün huzuruna giderken 1254 yılında Mengü Han’a yollanan ve yolda öldüğünden bahsettiğimiz II. Alâeddin Keykubad’ın heyeti Anadolu’ya döndü²⁸³. Şemseddin Tuğraî’nin içinde bulunduğu bu heyet, II. Keykubad öldükten sonra yollarına devam ederek önce Batu Han’ı, sonra Mengü Han’ı ziyaret etmiştir. Mengü Han, Alâeddin Keykubad’ın nasıl öldüğü ile ilgili onları sorguya çektikten sonra devleti II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıcarslan arasında bölmüş ve heyeti geri yollamıştır²⁸⁴. Elinde Mengü’nün fermanı ile geri dönen Tuğraî, Hülâgû Han’a uğramıştır. Hülâgû de iki sultanı huzuruna çağırarak Mengü’nün fermanı gereği ülkeyi ikiye bölmüştür²⁸⁵. Yapılan taksime göre Kızıl Irmak’ın batısından Bizans hududuna kadar olan topraklar II. İzzeddin’in, doğusunda Moğol egemenlik sahasına kadar olan topraklar IV. Rükneddin’in hâkimiyet sahası olarak belirlenmiştir²⁸⁶. Her iki sultan da bu taksime uyacaklarına dair aralarında anlaşma sağlamış ve ortak vezir olarak da Tuğraî’yi atamışlardır²⁸⁷.

Hülâgû, Mengü’nün yarlığı ile ülkeyi ikiye böldükten sonra iki sultana da Tebriz’e geçip çıkacağı Suriye Seferi için hazırlık yapmalarını emretmiştir²⁸⁸.

²⁸⁰ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.506.

²⁸¹ İbn Bibi, *El-Evâmirü’l*, s.581.

²⁸² Aksarayî, s.45.

²⁸³Bu heyet hakkında Ruysbroeckli Willem’in Seyahatnamesinde de bilgi bulunmaktadır. (Ruysbroeckli Willem, s.257.)

²⁸⁴ Cahen, *a.g.e.*, s.256-257.

²⁸⁵ Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s.320.

²⁸⁶ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.238.

²⁸⁷ Erdoğan Merçil “Türkiye Selçukluları”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.6, Ankara 2014, s.522.

²⁸⁸ Kayalıoğlu, *a.g.t.*, s.52.

Hülâgû'nün seferi için yapılan hazırlıklarda Selçuklu Devleti mali açıdan ciddi sıkıntılar yaşadı. Bu dönemde Pervâne de Moğollar nezdinde kendini ön plana çıkararak onların gözüne girmiştir²⁸⁹. İki sultan da masrafların artmasından ötürü İlhanlılardan borç para aldı²⁹⁰. Anadolu için başka yeni düzenlemelerde de bulunan Hülâgû, Bağdat Seferi'nden sonra öldürdüğü Baycu Noyan'ın yerine Alıncak Noyan'ı Anadolu'daki Moğol askerlerinin başına geçirmiştir²⁹¹. Hülâgû, Suriye Seferi'ni başarı ile tamamladıktan sonra iki sultanı da Anadolu'ya geri yollamıştır.

4) Fahreddin Ali'nin Vezirliğe Atanması ve II. Keykavus'un Akıbeti

II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıcarslan, Han'ın yanından ayrılıp Anadolu'ya döndükten sonra kendi bölgelerine giderek ülkeyi yönetmeye başladılar. İki sultanın da ortak veziri olarak atanan Şemseddin Mahmud Tuğraî, Moğollara yaranmak için onların ihtiyaçlarını arttırmış ve masrafları karşılamak için İlhanlı Devleti'nden yüklü miktarda borç almıştır²⁹². 1260 yılında Tuğraî ölünce ortak vezirlik bozuldu. II. İzzeddin kendisine vezir olarak Fahreddin Ali'yi, IV. Rükneddin ise Muînüddin Pervâne'yi atadı²⁹³. Böylece artık Fahreddin Ali "sâhib" unvanını elde etmiştir.²⁹⁴ Fahreddin Ali'den boşalan saltanat naibliği makamına da Eminüddin Mikâil atandı²⁹⁵.

İki hükümdardan sonra vezirliğin de ikiye ayrılmasıyla Anadolu'da yönetim tam manasıyla bölünmüş oldu. II. İzzeddin Keykavus, bütün yönetim işlerini Sâhib Fahreddin Ali'ye bırakarak dayıları ile birlikte Antalya'ya gitmiş ve eğlence hayatına devam etmiştir²⁹⁶. Kılıcarslan'ın vezir olarak atadığı Muînüddin Süleyman ise Moğolların gözünde itibarını arttırarak İzzeddin Keykavus'u tahtan düşürmeyi hedeflemekteydi²⁹⁷.

²⁸⁹ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2011, s.156.

²⁹⁰ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.584.

²⁹¹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar" s.33-34.

²⁹² Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.246.

²⁹³ Merçil, "Sâhib Ata", s.515; Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 91.

²⁹⁴ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezîr ve Divân)*, İstanbul 1995, s.32

²⁹⁵ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.511.

²⁹⁶ Sevim-Merçi, *a.g.e.*, s.478.

²⁹⁷ M. Ferit-M. Mesut, *a.g.e.*, s.11.

İlhanlılar hem yıllık verginin hem de sabık Vezir Baba Tuğrâî'nin aldığı borçların tahsili için Tâceddin Mu'tez ve Tükelek Bahşi adından iki görevliyi Anadolu'ya göndermişlerdir²⁹⁸. Önce Kayseri'de ikamet etmekte olan Rükneddin Kılıcarslan'a uğrayan bu Moğol elçilerini Pervâne çok iyi karşılamış ve İzzeddin Keykavus aleyhinde ithamlarda bulunarak onun Antalya'ya çekildiğini, bu sayede Türkmenler ile anlaşarak Moğollara isyan edeceğini söylemiştir²⁹⁹. Hâlbuki İzzeddin bu dönemde Türkmenlerin başında bulunan Mehmed Bey ile mücadele etmekteydi³⁰⁰. Sonuç olarak verdiği bilgiler ile Moğolların güvenini kazanan Acem laf cambazı Muînüddin, vergiyi de ilk önce İzzeddin'den almaları konusunda Moğolları ikna ederek onları yollamıştır³⁰¹.

Rükneddin'in yanından ayrılan Moğol tahsildarları İzzeddin Keykavus'un ikamet etmekte olduğu Antalya'ya gelmiştir. Keykavus dayılarının da tahriki ile Mu'tez'e ve diğer Moğol görevlilerine kötü davranmış ve onlara önce yolları üzerinde bulunan kardeşi Rükneddin'den parayı talep etmelerini daha sonra kendisine gelmelerini söyleyerek gerisin geriye yollamıştır³⁰². Dönüşte yine Muînüddin Süleyman'a uğrayan elçiler bu defa da çok iyi karşılanmış ve istedikleri para verilerek Hülâgû'ye geri gönderilmişlerdir³⁰³.

Tebriz'e geri dönen elçiler, II. İzzeddin Keykavus'u Han'a şikâyet edince Hülâgû'de duydukları karşısında Keykavus'a çok sinirlenmiştir. İzzeddin, İlhanlı hükümdarının kendisine karşı tavır aldığını öğrenince arayı düzeltmek için Konya'ya geri dönmüş ve İlhanlılara ödeyeceği vergi için para toplamaya başlamıştır³⁰⁴. Bu sırada Hülâgû, İzzeddin'e yanına gelmesi için bir heyet yolladı ancak Sultan II. Keykavus kendisi gitmeyerek Yavtaş'ı göndermekle yetindi (1261)³⁰⁵. Muînüddin Pervâne ise çıkarları doğrultusunda hiçbir fırsatı kaçırmayarak İlhan'a haber yollamış

²⁹⁸ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.260.

²⁹⁹ Günler, *a.g.t.*, s.113

³⁰⁰ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s.34-35.

³⁰¹ O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.511.

³⁰² Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.248.

³⁰³ İlhan Erdem, *Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1995, s.170.

³⁰⁴ Kayalıoğlu, *a.g.t.*, s.55.

³⁰⁵ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.512

ve İzzeddin'in asıl amacının Mısır'daki Memlûkler ile birleşmek olduğunu söylemişti³⁰⁶.

a) Sâhib Fahreddin Ali'nin IV. Rükneddin Kılıcarslan Tarafına Geçmesi

Hülâgû'nün Muîneddin Süleyman'ın tahriki ile kendisine düşman olduğunu anlayan İzzeddin Keykavus, Sâhib Fahreddin Ali'ye şunlar söylemişti; *“Her ne kadar öz kardeşim olsa da Sultan Rükneddin ile hediye ve bağış yoluyla yakınlık kurulursa, onunla aramızda olan ayrılık, gayrılık ve kavga bir yana bırakılırsa kardeşlik, dostluk ve birlik havasına girilirse çok iyi olur. Fakat şimdi Muînüddin Pervâne'nin yaptıkları hile ve oyunlardan aramızda büyük bir gerginlik var. Düşmanlarımızın oyununu bozmak, hasetlerin hilelerini önlemek için bu defa İlhan'a gidersek bizim için son derece hayırlı olur. Dedi. Fahreddin Ali'de bu görüşü doğru buldu, Hazreti Sultan'ın engin basiretine ve doğru düşüncesine övgülerde ve dualarda bulundu.”*³⁰⁷. Böylece Sultan, Fahreddin Ali'nin de onayını alarak Han'ın huzuruna gitmeye karar verdi.

Veziri Fahreddin Ali ile İlhan'a gitmek için yola çıkan Sultan II. Keykavus, Moğolların Alıncak Noyan komutasında büyük bir ordu ile Anadolu'ya geldiğini duymuştur³⁰⁸. O sırada otağını Rûzbe Ovası'na kurmuş olan II. İzzeddin, Anadolu'ya gelen Moğol ordusunun kardeşi Rükneddin ve Muînüddin Süleyman tarafından karşılanarak kendisi üzerine geldiğini öğrenince *“Hiç sebep yokken niye benim hayat ekinimi biçmeye kalkıyorlar? Diyerek Sâhib Fahreddin'i meselenin iç yüzünü öğrenmek ve tehlikeli duruma karşı gerekli önlemleri almak için oraya gönderdi”*³⁰⁹. Sultan'ın Fahreddin Ali'yi elçi olarak yollaması için ikna edenler Fahreddin Ali hakkında *“devletin direği olduğunu, onun doğru gördüğünün aksinin yapılmayacağını, eğer bir karışıklık olursa onun onu barış yoluyla gidereceğini, barışın gereğini yerine getireceğini vurguladılar.”*³¹⁰ Bu bilgi bize Sâhib Fahreddin Ali'nin devlet içerisinde ne kadar güvenilir bir şahıs olduğu hakkında malumat vermektedir.

³⁰⁶ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.87.

³⁰⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.587.

³⁰⁸ Ersan-Alican, *a.g.e.*, s.170.

³⁰⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.588.

³¹⁰ Aksarayî, s.51.

Aksarayî'ye göre Muînüddin Süleyman henüz Moğollar ile Aksaray'a gelmeden önce Sâhib Fahreddin Ali'ye gizlice bir mektup yollayarak onu Sultan Rükneddin Kılıcarslan'ın tarafına çekmeyi başarmıştır. Bunu devletin vezirliğini Fahreddin Ali'ye vereceğini vaat ederek sağlamıştır. Fahreddin Ali de “ülkenin tamamının veziri olmanın yarısının veziri olmaktan daha iyi olduğunu” düşündüğü için onun bu teklifini kabul etmiştir³¹¹. Osman Turan'a göre Fahreddin Ali'nin saf değiştirmesinde kişisel bir menfaat bulunmamaktadır. Ona göre Fahreddin Ali, iyi bir devlet adamı olduğu için İzzeddin Keykavus'un Moğollara karşı üstün gelemeyeceğini biliyordu. Bu yüzden Muînüddin ile anlaşarak Selçuklu yönetiminde bir birlik sağlayabilmek adına taraf değiştirmişti³¹². Nejat Kaymaz'a göre ise II. İzzeddin, Hristiyan dayılarını devlet yönetiminde öne çıkarıp Müslüman devlet adamlarını geri plana attığı için Fahreddin Ali, IV. Kılıcarslan'ın tarafına geçmiştir³¹³.

Elçilik ile görevlendirilen Fahreddin Ali, Aksaray'a Rükneddin Kılıcarslan'ın yanına gidince makamını hazırlanmış olarak buldu. “Amacına ulaşmış olmanın gönül rahatlığıyla (Fahreddin Ali) bütün ülkelere hükmetmek için vezirlik makamına oturdu.”³¹⁴ Fahreddin Ali'nin taraf değiştirmesinin ardından Ahmed b. Lütfullah'a göre; Sâhib (Fahreddin Ali) gizlice İzzeddin'e haber gönderip durumu bildirdi ve kaçmasını tavsiye etti. Bunun üzerine sultan İzzeddin çoluk, çocuk mal ve ağırlıklarından taşınması mümkün bazı şeyleri alarak Antalya'ya gitti.³¹⁵ Abu'l Farac ise Fahreddin Ali'nin elçilik olayından hiç bahsetmez ve sadece Alıncak Noyan'ın Anadolu'ya geldiğini öğrenen İzzeddin'in mahiyeti ile birlikte Bizans İmparatoru Mikhail'in yanına kaçtığını söyler³¹⁶.

b) II. İzzeddin Keykavus'un Anadolu'yu Terk Etmesi ve Akıbeti

Sultan II. Keykavus, Fahreddin Ali gibi güvendiği bir devlet adamını kaybetmesinin ardından Moğollar ile mücadele edecek cesareti kendinde bulamadı ve

³¹¹ a.y.

³¹² O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.513.

³¹³ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara, 1970, s.56.

³¹⁴ Aksarayî, s.52.

³¹⁵ Ahmed b. Lütfullah, s.93.

³¹⁶ Abu'l Farac, s.582.

Antalya'ya kaçtı³¹⁷. II. Keykavus, Antalya'da bulunduğu süre zarfında tahtını kurtarmak için çeşitli arayışlara girmiş, Memlük Hükümdarı Sultan Baybars ile anlaşarak Anadolu'nun bir kısmını ona vermeyi bile vaat etmiştir³¹⁸. Dönem siyasetine bakacak olursak aslında artık Moğollar için de altın çağ olarak nitelendirilen dönem yavaş yavaş bitmek üzereydi. Zira Mengü Han'ın ölümü üzerine (1259) Hülâgû garp seferine ara vererek merkeze dönmüştür³¹⁹. Altın Orda'nın yeni Hanı Berke'nin İslam dinine geçmesi onu Memlükler ile yakınlaştırmıştır³²⁰. En önemlisi de Ayn-ı Câlût Savaşı'nda Memlükler Moğol ordusunu perişan etmiş ve onları yenilmezlik algısını yıkmıştır (1260)³²¹. Keykavus'un Memlükler ile ittifak çabası özellikle Hristiyan dayılarının etkisi ile başarısızlıkla sonuçlanmıştır. II. İzzeddin, emirleri Yavtaş ve Ali Bahadır'ın Moğollara yenildiğini duyunca Anadolu'da daha fazla tutunamayacağını anlayarak İstanbul'u Latinlerin elinde henüz almış olan VIII. Mikhaıl Palaiologos'a sığınmıştır (1262)³²².

VIII. Mikhaıl, zamanında taht kavgalarından dolayı Selçuklulara iltica etmiş hatta İzzeddin'in Baycu Noyan'a yenildiği Sultanhanı Savaşı'nda Selçuklu askerleri ile birlikte mücadele etmişti³²³. Dostlukları eskiye dayandığı için de İzzeddin, VIII. Mikhaıl'e sığınmıştır³²⁴. İmparator, Sultan'ı ve ailesini çok iyi karşılamış, ona tahtını geri alması için de yardımda bulunacağını vaat etmiştir³²⁵.

Bizans İmparatoru kısa bir süre sonra kendisine sığınan II. İzzeddin'e karşı tavrını değiştirmiştir. Zira Sultan İzzeddin bir darbe ile VIII. Mikhaıl'i tahtan indirerek yerine geçmeyi planlamıştır. Bunu duyan Mikhaıl de Sultan ve mahiyetini tutuklayarak Meriç nehrinin yakında bulunan Enes Kalesi'ne hapsedirmiştir³²⁶. Lakin dönemin gelişen yeni siyasî hadiselerine bakarsak bunun doğru olmadığını

³¹⁷ M. Ferit-M. Mesut, *a.g.e.*, s.12.

³¹⁸ Cahen, *a.g.e.*, s.259.

³¹⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.244-245.

³²⁰ Mehmet Saray, "Altın Orda Hanlığı" *DİA*, c.2, İstanbul 1989, s.539; Nadir Devlet, "Altın Orda", *DGBİT*, c. 9, İstanbul 1992, s.107

³²¹ Kazım Yaşar Kopruman, "Memlükler", *DGBİT*, c. 6, İstanbul 1992, s.454.

³²² Kayalıoğlu, *a.g.t.*,s.59; T. Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri)* c. 2, 1964, s.158.

³²³ Akropolites, s.133.

³²⁴ Tuğrul Kihitir, *Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular (XI-XIII. Yüzyıl Kaynaklarıyla)*, İstanbul 2016, s.359.

³²⁵ Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1990, s.718.

³²⁶ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s.269.

anlayabiliriz. Çünkü Berke Han ve Sultan Baybars'ın II. İzzeddin Keykavus ile yaklaşması Hülâgû'den çekinen İmparator için büyük bir sorun oluşturmaktaydı. Zaten yanı başında güçlenen Müslüman bir ittifakı da haliyle istemeyen VIII. Mikhail Palaiologos çareyi Hülâgû ile yakınlaşmakta bulmuş, evlilik yolu ile aralarındaki bağı kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir. Değişen bu politika neticesinde Sultan II. İzzeddin'i hapse attırmıştır³²⁷.

Berke Han, yolladığı 20.000 kişilik bir ordu ile Bizans'ın Balkan topraklarını tehdit edince İmparator ondan çekinerek II. İzzeddin'i serbest bırakmıştır³²⁸. Berke Han'ın ordusu ile Anadolu'dan bir daha gelmemek üzere ayrılan II. İzzeddin Keykavus, 1278 yılına kadar Kırım'da yaşamış ve burada ölmüştür³²⁹.

II. İzzeddin, Moğolların Anadolu'ya müdahale etmeye başladığı bir dönemde sultan olmuş ve tüm saltanatı boyunca kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan ile mücadele etmiştir. Her ne kadar kendi tahtını ele geçirmek için de olsa Anadolu'da Türkmenleri Moğollara karşı organize ederek mücadele etmeye çalışmıştır. Ancak Karatay'ın ölümünden sonra fazlasıyla etkisinde kaldığı dayıları Kir Haye ve Kir Kedid yüzünden içki ve eğlenceye düşkün bir yaşama alışmış ve halk nazarından bir türlü destek görememiştir³³⁰. Ölümünden kısa bir süre sonra oğullarından Mesud Anadolu'ya gelecek ve Moğollar tarafından sultan ilan edilecektir. Ayrıca ileride daha detaylı anlatacağımız üzere Kırım'da ikamet ederken maddi sıkıntılar yaşayacak ve eski veziri Fahreddin Ali'den yardım isteyecektir.

Sâhib Fahreddin Ali'nin ortaya çıktığı bu ilk dönem ümeranın Moğollara yaranmak için adeta birbirleri ile yarıştıkları bir zamana rast gelmektedir. Kendisi Emir-î dâd olarak görev aldığı zamandan Sultan II. Keykavus'un firarına kadar geçen süre zarfında genel siyasette değişken bir politika izlememiştir. Onun son olarak veziri olduğu sultanı terk edip Rükneddin Kılıcarslan'ın safına geçmesi bir ihanet olarak değerlendirilebilir. Lakin zaten devlet kademesinde gelebileceği en üst mertebede bulunan Fahreddin Ali'nin bunu mevki ve makam sâhibi olmak için yaptığını düşünmek yanlıştır. Zira Fahreddin Ali'nin taraf değiştirmesinde asıl sebep bizce de

³²⁷ Yusuf Ayönü, "Selçuklu-Bizans İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 6, Ankara 2014, s.640.

³²⁸ İbn Şeddâd, s.32.

³²⁹ O. Turan, "Keykavus II", s.645.

³³⁰ Kayalıoğlu, *a.g.t.*, s.77; Sümer, "Keykavus II", s.356.

Osman Turan'ın dediği gibi devlet içinde birliği ve asayişi sağlamak adına yapılmış siyasi bir hamleden ibarettir.

II. BÖLÜM

MUÎNÜDDİN PERVÂNE'NİN HÂKİMİYETİNDE SÂHİB FAHREDDİN ALİ'NİN GÖLGE VEZARETİ

A) SÂHİB FAHREDDİN ALİ'NİN IV. KILICARSLAN'IN VEZİRLİĞİNİ YAPTIĞI SIRADA YAŞANAN HADİSELER (1262-1266)

Türkiye Selçuklu Devleti için IV. Kılıcarslan'ın 1262'de cülûsu, Muînüddin Pervâne devrinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Pervâne Muînüddin'in babası Mühezzibüddin Ali İranlıdır³³¹. II. Gıyaseddin'in vezirliğini yapmış ve yukarı da ayrıntılı olarak bahsettiğimiz gibi Baycu Noyan ile Köseadağ Savaşı'ndan sonra anlaşma imzalamıştır. Babasından mütevellit Moğollar ile arası iyi olan Muînüddin Süleyman, devlet içerisinde evvelce Erzincan sûbaşılığı yapmıştır. Rükneddin Kılıcarslan'ın Baycu'nun desteği ile tahta çıktığı dönemde önce pervânelik ardından da vezirlik makamına atanmıştır³³². Fahreddin Ali ile anlaşarak II. İzzeddin Keykavus'u kaçmaya mecbur eden Pervâne, IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın 1262'deki cülûsunun ardından otoritesini sağlamlaştırılmış ve 1277 yılına kadar devletin yegâne hâkimi olarak kendi dönemine damgasını vurmuştur³³³.

1) Türkmen Ayaklanmalarının Bastırılması

Moğol istilasının başlaması ile Anadolu'ya akın eden Türkmenler zamanında Selçuklu yönetiminin kontrolü altında uc vilayetlerine yerleştirilip burada fetih siyasetini idame ettirerek devlete bağlı bir şekilde yaşamaktaydılar. Ancak I. Keykubad'ın ölümü ile bozulan devlet nizamı ve Köseadağ Savaşı'ndan sonra Türkiye

³³¹ Kesik, "Muînüddin Pervâne", s.91.

³³² Kaymaz, *Pervâne*, s. 65-66.

³³³ Uyar, *a.g.m.*, s.424.

Selçuklularının Moğol hâkimiyetine girmesi uc bölgelerinde kargaşaların başlamasına sebep oldu. 1243'ten sonra Anadolu'daki Türkmen yerleşimlerine bakacak olursak, ekseriyetinin kuzey-güney yönlü dağlık ve kıyı şeridinde çekildiğini veya Batı Anadolu sınırına yerleşerek Bizans'a komşu olduklarını görmekteyiz. Bu tabloyu daha da netleştirecek olursak; Ermenek ve Larende'de Karaman Türkmenleri yaşamakta, Maraş-Elbistan dolaylarında Ağaçeriler bulunmakta, Kütahya'da Germiyan Türkleri, Sinop-Samsun arasında Çepniler ve Denizli yöresinde ise kalabalık bir Türkmen topluluğu bulunmaktaydı³³⁴.

Kösedağ Savaşı'nın ardından Moğollar Selçuklu iktidarını zayıflatıp zamanla onların yerine kendi egemenliklerini kurmayı amaçlamışlardı. Ancak Selçuklu otoritesi planlandığı gibi günden güne zayıflasa da Türkmenler Moğolların Anadolu'da mutlak bir egemenlik kurmasını kabul etmemiş ve otorite boşluğundan da faydalanarak siyasî anlamda temayüz etmeye başlamışlardır³³⁵.

Bahsetmiş olduğumuz Türkmenler, Kösedağ Savaşı'ndan sonra bozulan devlet düzenine müteakiben önce Selçuklu yönetimini hedef alan isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. Bunların ilk 1243 yılından hemen sonra yaşanan Simon de Saint'in eserinde geçen Coternus İsyanı'dır³³⁶. Ardından Türk Ahmed Ayaklanması patlak vermiş, sonrasında Ağaçeriler devlete başkaldırarak Elbistan ve civarında yağma girişiminde bulunmuşlardır³³⁷. Bu bahsetmiş olduğumuz ayaklanmaların bazıları devleti ciddi anlamda sıkıntıya soksa da dışardan destek alınmadan bastırılmıştır. 1256 yılına gelindiğinde ise Türkmen ayaklanmalarının yeni bir boyut kazandığını görmekteyiz. Zira Baycu Noyan'ın bahsettiğimiz tarihte Anadolu'ya ikinci gelişi ülkenin büyük bir Moğol baskısına maruz kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu baskıdan yılan Türkmenler, II. İzzeddin Keykavus'un tahtı geri almak için onları kışkırtmasının ardından Moğollar ile mücadele etmeye başlamışlardır³³⁸. Bu durum ilereyen dönemde Türkmen ayaklanmaların bastırılmasını güçleştirmiş ve ülkede sükûneti sağlamak için bir dış müdahalenin gerekli görülmesine neden olmuştur.

³³⁴ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.100-101. y

³³⁵ Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler Ansiklopedisi*, c.6, Ankara 2014, s.703

³³⁶ Simon de Saint, s.59.

³³⁷ Bkz. Dp. 232

³³⁸ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.506.

1262 yılında Moğol desteğini alarak IV. Rükneddin Kılıcarslan'ı tahta geçiren Pervâne Muînüddin, II. Keykavus'un yurdunu ve tahtını terk ederek Bizans'a sığınmasına neden olmuştur. Türkmenler öncesinde Moğollara karşı birlikte savaştıkları II. İzzeddin'in yerine Moğol desteğini alarak tahta çıkan Kılıcarslan'a biat etmemiş ve yeni Selçuklu yönetimine isyan etmişlerdir.

a) Denizli ve Çevresinde Yaşayan Türkmenlerin İsyanı

Osman Turan'ın İbn Sa'id'den naklettiğine göre Denizli ve civarında 200.000 haneli bir Türkmen topluluğu yaşamaktaydı ve Denizli'den batıya doğru uzanan dağlar bu göçebelerin yaşam alanı olduğu için bölgeye Türkmen Dağları (Cibal-i Türkmen) ismi verilmiştir³³⁹. Denizli, I. Gıyaseddin Keyhusrev zamanında ele geçirilmiştir. II. İzzeddin Keykavus, Baycu Noyan'ın desteği ile kendisine galip gelen kardeşi Rükneddin'den kaçarak Denizli Türkmenlerine sığınmış, sonrasında İznik Rumları ile anlaşarak onların yanına gitmiştir. II. İzzeddin, Rumlar ile yaptığı anlaşma gereği Denizli ve çevresini Bizans'a bırakınca bölgede yaşayan Türkmenler ile arası açılmıştır. Nitekim 1257 yılında kısa bir süreliğine de olsa Bizans bölgeye hâkim olmuş lakin Türkmenlerin başında bulunan Mehmed Bey'in faaliyetleri sonucu Rumlar Denizli'den çekilmiş ve hâkimiyet Türkmenlerin eline geçmiştir³⁴⁰.

Denizli (Lâdik) ve çevresini Bizans'tan alan Mehmed Bey, kardeşi İlyas Bey, damadı Ali Bey, akrabaları Sevinç ve Salur beyler ile bölgenin idaresini sürdürürken Selçuklu yönetimine bağlı kalmışlardır. Mehmed Bey her yıl düzeli olarak Konya'ya gelerek Selçuklulara tâbiyetini sunmuş ve Mevlana ile yakın ilişkiler kurmuştur³⁴¹. Denizli Türkmenleri bu şekilde Uc'daki fetih siyasetine yön verirken Pervâne'nin hilesi ile II. İzzeddin'in tahtı kaybetmesinin ardından IV. Rükneddin başa geçince onun saltanatını tanımamışlardır³⁴². Çünkü Türkmenler II. İzzeddin'i Bizans'a toprak verdiği için ve Hristiyan dayılarından ötürü pek sevmemekle beraber Anadolu'da Moğollara karşı cihadın en önemli temsilcisi olarak yine de onu görmekteydiler. IV.

³³⁹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.525.

³⁴⁰ Sait Kofoglu, "İnançoğulları Beyliği", *Beylikler Tarihi El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin) Ankara 2016, s.248

³⁴¹ Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.268.

³⁴² Muharrem Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2017, s.203.

Rükneddin'in Moğol desteği ile tahta çıkması da haliyle Türkmenlerin onun saltanatını tanımamasına neden oldu³⁴³.

Pervâne'nin hâkimiyetindeki yeni Selçuklu yönetimi Denizli uc vilayetinde başlayan isyan hareketini bastırmak için Moğollardan bir ordu topladı ve Türkmenlerin üzerine yürüdü³⁴⁴. Mehmed Bey, kendi askerlerinin mücadele etmek için yetersiz olduğunu anlayınca çareyi anlaşma yoluna gitmekte buldu. Bu yüzden Hülâgû Han'a bir elçi yollayarak tâbiyeti sunan Mehmed Bey, düzenli olarak vergi vermeyi kabul etti³⁴⁵. 1262 yılında Hülâgû, onun bu isteğini kabul ederek Denizli'de resmen bir Türkmen Beyliği'nin kurulmasını sağladı³⁴⁶. Kaynaklar tam olarak bilgi vermese de Mehmed Bey'in İlhanlılara sadık bir tâbi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Han'dan yarlıg aldıktan kısa bir süre sonra Türkmenlerin Erzincan, Sinop ve Antep'te yaptıkları tahribata Mehmed Bey ve beraberindekiler de katılmıştır³⁴⁷.

Hülâgû, Mehmed Bey'in Anadolu'daki faaliyetlerinden rahatsız olduğu için onu huzuruna çağırmıştır³⁴⁸. Fakat Mehmed Bey can güvenliği olmadığı için Han'ın huzuruna gitmeye çekinmiştir. Onun bu itaatsizliğine çok kızı Hülâgû, derhal üzerine bir ordu yollamıştır. Ancak, Türkmenlerin gücünden çekinmiş olacak ki Mehmed Bey'in damadı Ali Bey ile anlaşarak onun da kendine bağlı kuvvetler ile ordusuna katılmasını sağlamıştır³⁴⁹. Karşılaştığı bu ihanet neticesinde gücünü kaybeden Mehmed Bey, Dalaman mevkiinde Selçuklu-Moğol birlikleri ile giriştiği mücadeleyi kaybederek kaçmak zorunda kaldı. Sonrasında Moğollar ile anlaşarak can güvenliğini sağlanması şartı ile teslim olan Mehmed Bey, kardeşi ve akrabaları Selçuklu yönetiminin anlaşmaya uymaması sonucu Uluborlu'da idam edildiler³⁵⁰.

Mehmed Bey ve yakınları öldürüldükten sonra, Pervâne Denizli uc vilayetinde yeni düzenlemeler yaptı³⁵¹. Beyliğin başına Moğollardan aldığı taahhüt gereği

³⁴³ Kayalıoğlu, *a.g.t.* s.61.

³⁴⁴ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.324-325.

³⁴⁵ Mikâil Bayram, "Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmed Bey" *Türkler Ansiklopedisi*, c.6 Ankara 2014, s.296.

³⁴⁶ Tuncer Baykara, "İnançoğulları", *DİA*, c. 22, İstanbul 2000, s.263.

³⁴⁷ Hüseyin Kayhan, "Lâdik Beyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, c.6, Ankara 2014, s.763

³⁴⁸ Cahen, a.g.e., s.261.

³⁴⁹ Kaymaz, *Pervâne*, s.94.

³⁵⁰ Kofoğlu, "İnançoğulları Beyliği", s.249.

³⁵¹ Aksarayî, s.53.

Mehmed Bey'in damadı Ali Bey geçti (1262)³⁵². Ancak beylik bir daha asla eskisi kadar güçlü olmadı. Onların güçten düşmesi ile Anadolu'da Karaman Türkmenleri büyümeye ve aktif siyasette rol almaya başladılar.

b) Karaman Türkmenlerinin Konya'yı Kuşatması

Sultan I. Keykubad zamanında Ermenek, Mut, Silifke, Gülnar ve Anamur'u kapsayan İç-el (Taş-ili) bölgesi Ermenilerden alınmıştır (1224/1225)³⁵³. Daha sonrasında bölgeye yönetici olarak Emîr Kamerüddin atanmış, 1228 yılında ise Karaman Türkmenleri diğer Türk boyları ile birlikte Ermenek havalisine yerleştirilmişlerdir³⁵⁴.

Eski araştırmacılar Karaman Türkmenlerinin Oğuzların Avşar boyuna mensup olduklarını söylemişlerdir³⁵⁵. Ancak, son dönemde yapılan çalışmalarda Karamanoğullarının hangi Türk boyundan geldiği hakkında net bir bilgi bulunmadığı belirtilmektedir³⁵⁶. Bilinen en eski ataları Nûre Sufî'dir ve kendisi 1240 yılında meydana gelen Babaî Ayaklanması'na katılmıştır³⁵⁷. Hatta Sufî lakabının da Babaî Tarikatı'nın müridi olduğu için kendisine verildiği söylenmektedir³⁵⁸.

Kaç yılında öldüğü hakkında kaynaklarda bilgi olmayan Nûre Sufî'den sonra yerine oğlu Karaman Bey geçmiştir. Onun zamanında Karaman Türkmenleri 1256 yılına kadar bir Selçuklu uc vilayeti olan İç-el bölgesinde Ermeniler ile başarılı bir şekilde mücadele etmişlerdir³⁵⁹. Baycu Noyan'ın ikiciye Anadolu'ya gelmesinin ardından tahtı kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'a kaptıran II. İzzeddin Keykavus bu dönemde Karamanlıların da içinde bulunduğu Türkmenleri galeyana getirerek Moğollar ile mücadele etmiştir. Böylece Karamanoğulları tarihlerinde ilk defa cephe değiştirerek Ermeniler dışında farklı bir düşman ile mücadele içine girmişlerdir³⁶⁰. IV.

³⁵² Bayram, "Anadolu Türk Beylikleri", s.203.

³⁵³ Sümer, "Keykubad I", s.358.

³⁵⁴ Zerrin Günel Öden, "Karamanoğulları Beyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, c.6, Ankara 2014, s.756

³⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2011, s.1

³⁵⁶ Yahya Başkan, "Karaman Oğulları Beyliği", *Beylikler Tarihi El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s.270; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s.348.

³⁵⁷ Cahen, *a.g.e.*, s. 262.

³⁵⁸ Şihâbeddin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, c.6, İstanbul 1955, s.317.

³⁵⁹ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.256.

³⁶⁰ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.537.

Kılıcarslan'da bu dönemde Karamanoğulları'nın gücünden korktuğu için onları kendi yanına çekmek adına İç-el bölgesini Karaman Bey'e ikta olarak vermiştir³⁶¹. Bu sayede 1256'da önce güneyde Karaman Beyliğinin sonra da yukarı da bahsettiğimiz gibi 1262'de batı da ikinci büyük Türkmen beyliğinin kurulmuş olduğunu görmekteyiz³⁶². Pervâne daha sonra kendi politikası neticesinde bağlılığını sağlamlatırmak için Karaman Bey'in kardeşi Bunsuz'u da devlet bünyesine alarak Emir-î candarlık makamına atamıştır³⁶³.

Hülâgû'nün emri ile Mehmed Bey idaresindeki Türkmenler üzerine sefere çıkılınca Karamanlılar bundan çekinmiş, Denizli'deki Türkmenlerden sonra sıranın kendilerine gelmesinden korkmuşlardır. Bu yüzden Konya'da bulunan II. İzzeddin'in eski devlet adamları ile anlaşan Karaman Bey, sabık hükümdarı tekrar tahta geçirmek için Selçuklu güçlerinin Denizli'de olmasını fırsat bilerek 20.000 adam ile Konya'yı kuşatmıştır³⁶⁴. Bu teşebbüsü haber alan Muînüddin Süleyman, derhal Selçuklu ordusunu toplamış, Konya yakınlarında bulunan Gâvele Kalesi önünde Karamanlılar ile savaşarak onları yenilgiye uğratmıştır. Mağlubiyetin ardından Karaman Bey kaçmış ancak yakalanan kardeşleri Bunsuz ve Zeynel-Hac esir edilmiştir³⁶⁵. Bir süre daha uc vilayetinde faaliyetlerini devam ettiren Karaman Bey kısa bir zaman zarfında ölmüştür³⁶⁶.

Görüldüğü gibi Anadolu'da kurulan bu iki büyük Türkmen beyliğinin de Moğollar ile mücadeleleri başarısızlık ile neticelenmiştir. Lakin bu ayaklanmalar ne bir ilk ne de bir sonu teşkil ediyordu. Çünkü artık Türkmenlerin bu başkaldırısı Anadolu'nun gelecekteki siyasî hayatının temelini oluşturacak büyüklükteki kitlesel hareketlerin başlangıcıydı. İleride de ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz gibi yaşanan her siyasî kargaşada Türkmenler ayaklanmaya devam edeceklerdir. Fahreddin Ali ise yeri geldiğinde bu isyanları bastırmak için ya oğullarını Türkmenler üzerine gönderecek ya da bizzat kendisi müdahale ederek asayişi sağlamaya çalışacaktır.

³⁶¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.2

³⁶² Faruk Sümer, "Karamanoğulları", *DİA*, c.24, İstanbul 2001, s.455.

³⁶³ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.270.

³⁶⁴ Öden, *a.g.m.*, s.756.

³⁶⁵ Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s.349.

³⁶⁶ Sümer, "Karamanoğulları", s.455.

2) Muînüddin Pervâne'nin Düzeni Sağlaması

Ayaklanmalarının bastırılmasının ardından Muînüddin Pervâne öncelikle Türkmenler ile bir olan devlet adamlarını tespit ettirerek tutuklatmış ardından onları Alıncak Noyan'a yollayarak idam edilmelerini sağlamıştır³⁶⁷. Muhaliflerin tasfiye edilmesinin ardından oluşturulan yeni hükümette vezirlik makamı vaat edildiği gibi Fahreddin Ali'ye verilmiştir. İstifa makamına Mecdeddin Muhammed bin Hüseyin, teftiş nezaretine Celaleddin Mahmud, beylerbeyi rütbesine Hatîroğlu Şerefeddin, melik-üs sevahil (sahil beylerbeyliği) makamına Bahaeddin Muhammed atanmış, saltanat naibi olarak Eminüddin Mikhaıl makamını korumuştur³⁶⁸. Ayrıca Moğolların atadığı Taceddin Mut'ez'de o dönemde vezir olarak Anadolu'da bulunmaktaydı³⁶⁹.

Dönem Anadolu'sunda dikkat çeken önemli değişim ise toprak sisteminde yaşanmıştı. Eski toprak sisteminin temelini oluşturan sipahiler, Moğolların gelmesi ile yerlerinde edilince mîrî arazi sistemi bozulmuş ve sûbaşılar dağıtılmıştır. İktâ sahiplerinin boşalttığı bu topraklar iltizam usulü ile şahıslara verilmiş ve bu sayede gelir tesis edilmeye başlanmıştır³⁷⁰. Yeni sistemin bir getirisi olarak beylerbeyi Hatîroğlu'na Niğde'nin iktâ olarak verildiğini görmekteyiz³⁷¹. Sâhib Fahreddin Ali'nin oğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusretuddîn Hasan'a da ekseriyetle Türkmenlerin bulunduğu Kütahya, Sandıklı, Karahisar, Akşehir ve Beyşehir bölgelerinin valilikleri verilmiştir. Aksarayî'nin bu bilgiyi verirken Fahreddin Ali'nin iki oğlundan da övgü ile bahsetmesi ise dikkate değer bir husustur³⁷². Ayrıca bu tarihten sonra Karahisar (Afyon) bölgesi, Fahreddin Ali'nin "sâhib" unvanından mütevellit Karahisar-ı Sâhib olarak anılmaya başlamıştır³⁷³.

³⁶⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.593.

³⁶⁸ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.273-274.

³⁶⁹ Kaymaz, *Pervâne*, s.107.

³⁷⁰ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.543.

³⁷¹ Cahen, *a.g.e.*, s.264.

³⁷² Aksarayî, s.56.

³⁷³ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.258; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s.382.

3) IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın Sonu

a) Sinop'un Alınması ve Pervâne İle Sultan Arasında Yaşanan Gerginlik

Muînüddin Pervâne, kendi kurduğu kadrosu ile devletin yegâne hâkimi olduktan sonra, Türkmen ayaklanmalarına destek verdiklerini söyleyerek saf dışı bıraktığı muhaliflerinden de kurtulunca otoritesini daha da sağlamlaştırdı. Kendisi Moğolların desteğini arkasına alarak onların Anadolu'da günden güne yayılmalarına olanak sağlamıştı³⁷⁴. Fakat her ne kadar destek aldığı güç Anadolu'nun bekası için çok da hayırlı olmasa da kurduğu düzen ile halka bir süre güven ve refah ortamı sağlamayı başarmıştı³⁷⁵.

1265 yılında Hülâgû Han'ın vefat etmesi ile İlhanlı tahtına oğlu Abaka geçti³⁷⁶. Muînüddin, Hülâgû ile kurduğu iyi münasebetleri oğlu Abaka ile de sürdürmek istediği için Han'ın cülûsunu tebrik etmeye gitti³⁷⁷. Bu ziyaret sırasında Pervâne, Sultan Rükneddin'e hiç danışma gereği bile duymadan Han'dan Sinop'un fethi için izin aldı. Sinop, 1214 yılında I. Keykavus tarafından ele geçirilmiş ve burada bir donanma üssü kurulmuştu. Ayrıca şehir ticaret açısından da ciddi bir ehemmiyete sahipti³⁷⁸. Ancak, Sinop 1259 yılında devletin içinde bulunduğu kargaşayı fırsat bilen Trabzon Rumları tarafından işgal edilmişti. Bu yüzden de Pervâne, devlet nizamı oturduktan sonra şehri geri almak istemişti. Lakin Pervâne Muînüddin'in yaptığı kötü işlerin üstünü örtmek amacıyla bu şehri bizzat kendisinin fethetmek istediğini söyleyen tarihçilerde mevcuttur³⁷⁹.

Sinop'un fethi için Han'dan izin alan Pervâne, Konya'ya döndükten sonra durumu sultana arz etti. Sonra şahsi iktası olan Tokat'a giderek fetih için hazırlıklara başladı³⁸⁰. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından başında Pervâne'nin bulunduğu birlikler Sinop'u kuşattı. Çetin bir direniş ile karşılaşan Selçuklu güçleri sadece karadan muhasara ile başarılı olamayacaklarını anlayınca donanma yardımı ile şehri

³⁷⁴ Kaymaz, *Pervâne*, s.107.

³⁷⁵ O. Turan, *Selçuklular Zamanına Türkiye*, s.542.

³⁷⁶ Faruk Sümer, "Abaka", *DİA*, c.1, İstanbul, 1988, s.8; Vassâf, s.31.

³⁷⁷ Kesik, *Türkiye Selçukluları (Makaleler)*, s.141

³⁷⁸ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.480; Sümer, "Keykavus I", s.352.

³⁷⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.260.

³⁸⁰ O. Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s.290.

denizden de ablukaya aldılar ve 1266 yılında Sinop’u tekrar Selçuklu topraklarına kattılar³⁸¹. Anonim Selçuknâme’ye göre, Pervâne, Sinop’un etrafındaki 12 tane daha kaleyi ele geçirmiş, ancak bu kaleler ikamete uygun olmadığı için yine onun emriyle yıktırılmıştı³⁸².

Muînüddin Pervâne, Sinop’un alınmasının ardından, şehrin kendi faaliyetleri sonucu ele geçirilmesinden dolayı kılıç hakkı olarak Sultan’ın Sinop’u kendisine vermesini istemişti. Tahmin edileceği gibi Pervâne’nin bu isteği Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan tarafından hiç hoş karşılanmamıştı. Fakat Sultan, Pervâne’nin gücünden çekindiği için istemeden de olsa Sinop’u Muînüddin’e vermek zorunda kalmıştır³⁸³. Sinop’u Pervâne’ye îkta olarak verilmesinin Sultan, bu duruma çok gücenmiş, dost meclisinde olduğu bir sırada Pervâne’nin kendi ülkesine göz diktiğini ve kendi hakkını gasp ettiğini söyleyerek yakınmıştı. Ardından Kılıcarslan daha da ileri giderek eğer böyle devam ederse Muînüddin’i Han’a şikâyet edeceğinden de bahsetmişti³⁸⁴. Hatta Kaymaz’ın Aynî’den naklettiğine göre; Sinop’un fethinin ardından Sultan Rükneddin, Pervâne’yi öldürmek içi huzuruna çağırmıştır. Ancak Fahreddin Ali, Pervâne’ye mektup yazarak onun Sultan’ın yanına gitmesine engel olmuştur³⁸⁵. Hâtiroğlu Şerefeddin vasıtasıyla bu veryansınları işiten Pervâne’de Rükneddin’i gözden düşürmek için Abaka’ya Sultan’ın Memlükler ile anlaşarak Anadolu’daki Moğol egemenliğine son vermeyi amaçladığı yalanını söylemiştir³⁸⁶. Böylece ikili arasında ki ilişkilerde kopma noktasına gelmiştir.

b) IV. Kılıcarslan’ın Fahreddin Ali ve Diğer Devlet Görevlileri ile Arasının Açılması

Sultan IV. Kılıcarslan’ın emirleri ile arasının açılması hususunda bize en geniş bilgileri veren kaynak Aksarayî’dir. Yalnızca onda geçen bir bilgiye göre Sultan IV. Kılıcarslan, zamanında ağabeyi II. İzzeddin’e yenilip Borgulu Kalesi’nde hapis hayatı yaşadığı sırada kalenin muhafızı olan II. İzzeddin’in dayısı Kir Haye kendisine çok

³⁸¹ Kaymaz, *Pervâne*, s.112-113.

³⁸² Anonim Selçuknâme, s.36.

³⁸³ Faruk Sümer, “Kılıcarslan IV”, *DİA*, c. 25, İstanbul 2002, s.405.

³⁸⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü’l*, s.595.

³⁸⁵ Kaymaz, *Pervâne*, s.118

³⁸⁶ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.276.

kötü muamelede bulunmuştur. Daha sonra bu şahsın kızı ile Fahreddin Ali'nin oğlu Tâceddin evlenmiş ve bu münasebetle Fahreddin ile Kir Haye dünür olmuşlardır. İşte Sultan IV. Rükneddin, kendisine kötü davranan Kir Haye'ye karşı beslediği nefreti unutmuyarak Sultan olduktan sonra onu idam ettirmiştir. Fahreddin Ali ve oğulları “hiç beklemedikleri anda meydana gelen o olaydan dolayı korku ve telaşa kapıldılar” Bununla da yetinemeyen Sultan, Fahreddin Ali'ye ağır para cezaları yüklemiş ve hakaretler savurmuştur³⁸⁷.

Sultan IV. Kılıcarslan, Pervâne tarafından gücünün kısıtlanmasından rahatsız olduğu için Muînüddin'in devlet kademesine yerleştirdiği adamlarıyla da iyi geçinemiyordu. Bu isimlerin başında Beylerbeyi Hâtiroğlu Şerefeddin gelmekteydi. Hâtiroğlu, İbn Bibi'nin de açıkça eleştirdiği üzere bizzat Muînüddin Pervâne tarafından devlet nizamını aykırı bir şekilde yönetim kademesinde yükselmiş ve çevresindekilere zulüm etmeye başlamıştır.³⁸⁸ Bunun üzerine Sultan, Hâtiroğlu'na çok sinirlenince, Kılıcarslan'ın gazabından korkan Hâtiroğlu da Fahreddin Ali'yi aracı kullanarak Sultan ile arasını düzeltmeye çalışmıştır³⁸⁹.

Sultan Rükneddin'in kendisine cephe aldırıldığı son şahıs ise her ne kadar Moğollar tarafından Anadolu'nun yönetimine atansa da adil tutumu ile çok sevilen Tâceddin Mu'tez'dir. Mu'tez Anadolu'nun üzerine düşen vergileri toplamak için girişimde bulununca Sultan Rükneddin, ona da sinirlenerek ağır hakaretler etmiş ve Mu'tez'i de kendinden uzaklaştırmıştır³⁹⁰.

c) IV. Kılıcarslan'ın Öldürülmesi Sırasında Fahreddin Ali'nin Faaliyetleri

Sultan Rükneddin'in diğer emirler ile de arasının bozulması Pervâne'ye yapacağı işte kolaylık sağlamıştı. Öyle ki onun daha Abaka'yı ilk ziyaret edişinde Sultan Rükneddin'i şikâyet ettiği ve onu ortadan kaldırmak için Han'dan yarlığ aldığı söylenmektedir³⁹¹. Diğer devlet görevlilerinin de Sultan'a cephe alması ile Muînüddin, Kılıcarslan'ı ortadan kaldırmak için planını uygulamaya başlamıştır. Öncelikle

³⁸⁷ Aksarayî, s.62

³⁸⁸ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.594-595.

³⁸⁹ Aksarayî, s.62.

³⁹⁰ Kaymaz, *Pervâne*, s.113.

³⁹¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.547.

Anadolu'daki Moğol yöneticilerine yanaşan Pervâne, Alıncak Noyan'ın yerine atanan Nabşi Noyan'ı Sultan'ı ortadan kaldırmak konusunda ikna etmişti³⁹². Sonrasında diğer görevlilere de yüklü miktarda hediyeler takdim ederek onları Sultan'ın Memlûkler ile iş birliği yaptığı gerekçesiyle idam edilmesi gerektiğine inandırmıştı³⁹³.

Sultan IV. Kılıcarslan'ı ortadan kaldırmak için Tokat'tan Aksaray'a hareket eden Pervâne, Konya'da bulunan hükümdara haber göndererek kendisinin de Aksaray'a gelmesini, burada Abaka Han'ın almış olduğu yeni bir hükmün görüşüleceğini söylemiştir³⁹⁴. Anonim Selçuknâme'ye göre o sırada Sultan'ı Konya'dan alıp Akşehir'e getiren kişi Sâhib Fahreddin Ali'dir³⁹⁵. Geldikleri gün Tâceddin Mu'tez'in çadırındaki ziyafete katılan Sultan, burada Moğollarla ve Pervâne ile bir tartışma yaşamıştır³⁹⁶. Moğol Noyanları sarhoşluğun da etkisi ile Sultan Rükneddin'i Pervâne'yi öldürme teşebbüsü ile itham etmişler, bu suçlamalar karşısında Pervâne'den medet uman Sultan onun kendisini aklamasını istemiştir. Lakin tahmin edileceği gibi Muînüddin'de Sultan Rükneddin'i suçlayarak onu tahta çıkarmanın kendisi olduğunu, ancak Sultan'ın o günleri çabuk unutarak kendisine cephe aldığını söylemiştir. Tartışmaların hararetlenmesi üzerine Sultan, Fahreddin Ali ile birlikte çadırdan ayrılarak sarayına çekilmiştir³⁹⁷.

Ertesi gün İbn Bibi'ye göre ziyafet sırası Sultan'da olduğu için herkes onun çadırına toplanmıştı³⁹⁸. Lakin Aksarayî'de yazdığına göre o gün toy sırası Muînüddin Pervâne'deydi. Fahreddin Ali ve bazı emirler Sultanı çadırından çıkarmak için "*Pervâne'nin toy düzenlediği bugün Sultan'ın Nabşi'nin yanına gitmesi uygun olur*" dediler. Bunun üzerine Moğol noyanını memnun etmek için Sultan çadırından ayrıldı ve Nabşi Noyan'ın çadırına gitti³⁹⁹. Oradaki ziyafet sırasında içkisine zehir konulan Sultan, fenalaştı ve dışarı çıkmak istedi. Ancak Moğollar buna izin vermediler.

³⁹² Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.276.

³⁹³ Kaymaz, *Pervâne*, s.119.

³⁹⁴ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.264.

³⁹⁵ Anonim Selçuknâme, s.36.

³⁹⁶ İbn Bibi, *El-Evamirü'l*, s.597.

³⁹⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.548.

³⁹⁸ İbn Bibi, *El-Evamirü'l*, s.597.

³⁹⁹ Aksarayî, s.65.

Sonrasında Sultan'ın zehirlenerek ölmesini beklemeye gerek duymadan onu yayın kirişi ile boğarak öldürdüler (1266)⁴⁰⁰.

Sultan IV. Rükneddin'in suikastı halktan saklanmak istendi ve içkenden öldüğü haberi yayıldı. Fakat bu habere kimse itibar etmediği gibi herhangi bir tepki de gösterilmedi⁴⁰¹. IV. Rükneddin Kılıcarslan, her manada basiretsiz bir hükümdardı. Öldüğünde 30 yaşından daha büyük olmayan Sultan, ömrünün büyük bir çoğunluğunu ağabeyi II. İzzeddin Keykavus ile mücadele ederek geçirmişti⁴⁰². Muînüddin Pervâne'nin Moğollara dayanan gücü ile iktidara gelen IV. Kılıcarslan, yine onun entrikaları neticesinde hayatını kaybetmiş, tahta oturmak için Moğollar ile iş birliği yapmaktan çekinmediği için Türkmenler tarafından çok sevilmemişti. İbn Kesîr, Rükneddin'in öldürülmesinden sonra "*Pervâne ülkeye ve insanlara hâkim oldu. Anadolu askerleri onun itaati altına girdi.*"⁴⁰³ demiştir.

Vezir Fahreddin Ali'nin IV. Kılıcarslan'ın suikastındaki rolü görüldüğü gibi tamamıyla Muînüddin Pervâne'yi destekler niteliktedir. Pervâne, Sultan ile Sâhibin arasının açık olmasını kendi lehine çok iyi değerlendirmiş, Fahreddin Ali'nin desteğini alarak bu suikastı tertip etmiştir.

B) III. GIYASEDDİN KEYHUSREV'İN CÜLÛSUNDAN MUİNÜDDİN PERVÂNE'NİN ÖLDÜRÜLMESİNE KADAR YAŞANAN HADİSELER (1266-1277)

Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın öldürülmesinin ardından tahta çocuk yaştaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhusrev geçmiştir (1266)⁴⁰⁴. Sabık sultanın öldürülmesi ile aslında Selçuklu egemenliği fiilen sona ermiştir⁴⁰⁵. Zira artık göstermelik olarak tahta ufak bir hanedan mensubunu geçiren Pervâne, Moğollara dayalı yönetimi ile devletin yegâne hâkimi konumundaydı⁴⁰⁶.

⁴⁰⁰ Sümer, "Kılıcarslan IV", s. 405; Abu'l Farac, s.587

⁴⁰¹ Kaynaz, *Pervâne*, s.122-124.

⁴⁰² O. Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s.292.

⁴⁰³ İbn Kesîr, s.436

⁴⁰⁴ Ali Sevim, "Keyhusrev III", *DİA*, c.25, İstanbul, 2002, s.351.

⁴⁰⁵ Erdem, *a.g.m.*, s.192.

⁴⁰⁶ Claude Cahen, "Kaykhusrew III", *Eİ*, vol 4, Leiden 1978, s.817.

1) Muînüddin Pervâne'nin Sâhib Fahreddin Ali'yi Tasfiye Girişimi

III. Gıyaseddin'in ilk saltanat yılları gayet refah içerisinde geçmiştir. Bu huzur döneminin en büyük iki mimarının Fahreddin Ali ve Muînüddin Pervâne olduğunu İbn Bibi'nin şu sözlerinden anlamaktayız; *“Sâhib-i a'zam Fahreddin Ali ile Emir Muînüddin Süleyman Pervâne büyük bir kifayet ve dirayetle birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma içinde ülke işlerini yürütmeye başladılar. Onların aralarında anlaşma yolu ve fikir birliği caddesi açık kaldı. Halk onların her ikisinin adaletinin gölgesinde, insafının altında olayların kötülüğünden emniyet oldu, kazaların darbelerinden kurtuldu. Dünyanın her yanından İstanbul'dan, Frengistan'dan Tarsus'tan Kabsuz'tan karadan ve denizden tüccarlar ve elçiler akın akın saltanat dergâhına gelmeye başladılar. Sultan, Pervâne ve Sâhib Ata'nın [Fahreddin Ali] eğitim ve öğretim mahfilinde berrak suyun kenarında yetişen bir fidan gibi yetişip büyüüyordu.*⁴⁰⁷”

İbn Bibi'nin verdiği bilgidен de anlaşılacağı gibi Fahreddin Ali ve Pervâne sadece devlet işlerini yürütmekle kalmıyor, aynı zamanda sabi sultanın eğitimiyle de yakından ilgileniyorlardı. Ancak bu sükûnet ortamı ne yazık ki çok uzun sürmedi. Zira düzenin bozulması hususunu Aksarayî şu şekilde anlatmaktadır; *“Velhasıl 670 (1271-2) yılının girişine kadar ülkede hüküm süren emniyet, güven, adalet ve ihsan kuralları kayboldu. Bu yılda nâibü's-saltanat, müstevfî, müşrifü'l-mülk, beğlerbeyi ve diğerleri gibi bütün devlet erkânı, bazıları akrabalıkları dolayısıyla, bazıları da aldıkları eğitim ve himaye dolayısıyla Pervâne Muînüddin'e bağlandılar. O arada Sâhib Fahreddin Ali'yi yabancı olarak gördüler ve onun azledilmesi konusunda bahane aradılar.*⁴⁰⁸” Görüldüğü gibi Aksarayî, sükûnet ortamının bozulma nedeni olarak Fahreddin Ali'nin devlet içindeki yöneticiler arasında dışlanması hadisesini göstermektedir.

Mükrimin Halil Yinanç, Pervâne'nin Fahreddin Ali'yi tasfiye girişimini çok farklı bir nedene bağlamaktadır. Ona göre Muînüddin Pervâne, her sene Moğolların yanına giderek onların nezdinde itibarını arttırmakta ve Anadolu'yu günden güne Moğollara teslim etmektedir. Ancak Fahreddin Ali, Pervâne'nin bu tutumuna mani olmaya ve onun ihanetini engellemeye çalışmaktadır. Pervâne de hem bu yüzden hem

⁴⁰⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.599.

⁴⁰⁸ Aksarayî, s.71.

de Fahreddin Ali'nin de Moğollar nazarından itibarının olmasından mütevellit kendisinden çekinmektedir. Ayrıca Muînüddin Pervâne belki de Selçuklu hanedanlığını devirerek idareyi tamamen kendisine bağlamak niyetindeydi. Ancak hem Moğollar, hem de Anadolu'nun büyük bir kısmı tarafından sevilip sayılan Fahreddin Ali var olduğu müddetçe böyle bir teşebbüste bulunamazdı⁴⁰⁹. Bu görüşü destekleyecek bir bilgi kaynaklarda bulunmamakla birlikte, Muînüddin Pervâne'nin II. Gıyaseddin Keyhusrev'in karısı ile izdivacı⁴¹⁰ Mükremin Halil Yinanç'ın öne sürdüğü görüş uğruna yapılmış bir girişim de olabilir.

1271 yılına gelindiğinde Muînüddin Pervâne'nin eline Fahreddin Ali'yi tasfiye etmekte kullanacağı bir koz geçti. Şöyle ki; eski Sultan II. İzzeddin Keykavus, Kırım'da ikamet ettiği sırada maddi sıkıntıya düşmüş ve kendisine yardım etmesi için sabık veziri Fahreddin Ali'ye bir mektup yazmıştır⁴¹¹. İbn Bibi "*Mektubu okuyunca merhametli bir kişiliğe sahip olan Sâhib'in [Fahreddin Ali] şefkat duyguları canlandı. Durumu Pervâne'ye bildirmek için Sultan'ın [II. İzzeddin] mektubunu ona gönderdi.*⁴¹²" demiştir. Anlaşıldığı üzere politik bir hassasiyet içeren bu durum karşısında herhangi bir sıkıntı yaşamak istemeyen tecrübeli vezir, durumu derhal Pervâne'ye bildirmiştir. Muînüddin Pervâne'de Fahreddin Ali'ye yardım etmesi hususunda onay vermiş lakin Sultan İzzeddin'in ona yolladığı mektubun kendisinde kalmasını sağlamıştır. Yaptığı zekice hareket ile Pervâne kısa bir süre sonra mektubu delil olarak göstererek bu durumu Fahreddin Ali'nin aleyhinde kullanacaktır⁴¹³. Sâhib Fahreddin Ali ise, Pervâne Muînüddin'den izin aldıktan sonra "*birkaç elbise, altın bir maşrapa, beş yüz altın (mıskal) ve başkaca kıymetli şeylerden oluşan hediyeyi kendi açısından güvenilir birinin eliyle Sultan İzzeddin'e gönderdi.*⁴¹⁴"

Kurmuş olduğu tertip ile Fahreddin Ali'yi tuzağa düşüren Pervâne için artık sırada veziri derdest etmek vardı. Lakin Fahreddin Ali'nin büyük oğlu Tâceddin'in gücünden çekinen Pervâne öncelikle onu etkisiz hale getirmeye karar verdi⁴¹⁵. Bu amaçla Beylerbeyi Hatîroğlu Şerefeddin ile plan yapan Pervâne, Fahreddin Ali'nin

⁴⁰⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.273-274

⁴¹⁰ Kaymaz, *Pervâne*, s.125.

⁴¹¹ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.329.

⁴¹² İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.600.

⁴¹³ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.274.

⁴¹⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.601

⁴¹⁵ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.280.

büyük oğlu Tâceddin’i Hatîroğlu’nun yardımı ile tutuklamayı başardı. Tâceddin Hüseyin’in tutsak edilmesi hadisesinden ayrıntılı bir şekilde bahseden İbn Bibi’nin de tıpkı Aksarayî gibi Fahreddin Ali’nin oğlundan övgü ile bahsettiğini görmekteyiz⁴¹⁶.

Fahreddin Ali’nin oğlunun tutuklandığının haberini alan Pervâne, derhal planının son kısmını uygulamaya koyarak II. İzzeddin’in Fahreddin Ali’ye yolladığı mektubu divanda herkesin içinde ortaya çıkardı ve Fahreddin Ali’yi eski Sultan’a yardım etmekle suçladı. Bir anda itham oklarının hedefinde kalan Vezir Fahreddin Ali; *“Muin ad-din Pervâne’ye hitaben; Bu zat [II. İzzeddin] dün bizim ve bütün beldelerimizin padişahı idi. Seni ve beni yetiştiren odur. Bana bir mektup göndererek halinden şikâyet etmiş idi. Ben bu hanedanın en ufak bir kölesiyim. Onların bizim üstümüze olan bunca nimetlerine karşı ufak bir mukabelede bulunmak üzere kendisine bir miktar altın gönderdim. İşte yapmış olduğum budur. Hakkımda muahezeyi mucip olacak başka bir harekette bulunmadım⁴¹⁷”* diyerek kendisini savunmuştu. İbn Şeddâd’ın burada Fahreddin Ali’nin savunması hakkında verdiği bilgi bizce çok mühimdir. Çünkü bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Fahreddin Ali ahde vefa konusunda hassas bir insandır ve II. İzzeddin’e her ne kadar ihanet etse de zor durumda olduğunu öğrendiği sabık sultanına yardım etmekten geri durmamıştır. Tekrar konumuza dönecek olursak, Fahreddin Ali’nin savunması ile ilgili İbn Bibi, İbn Şeddâd’dan farklı olarak vezirin Pervâne’ye danışarak bu işi yaptığını söyleyip kendisini aklamaya çalışmasından bahsetmektedir⁴¹⁸.

Fahreddin Ali’nin savunması ciddiye alınmamış olacak ki yapılan suçlamaların ardından Vezir tutuklanmıştır. Muînüddin Pervâne, derhal Moğol noyanları ile anlaşarak Fahreddin Ali’yi idam ettirmek istemiştir⁴¹⁹. Ancak Moğollar Abaka Han’a danışmadan böyle bir şey yapmaktan çekindikleri için Fahreddin Ali Çorum’daki Osmancık Kalesi’ne hapsedilmiştir (1271-1272)⁴²⁰.

⁴¹⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü’l*, s.602.

⁴¹⁷ İbn Şeddâd, s.23-24.

⁴¹⁸ İbn Bibi, *El-Evâmirü’l*, s.603.

⁴¹⁹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.551

⁴²⁰ Merçil, “Sâhib Ata”, s.515

a) Fahreddin Ali'nin Vezirlikten Uzaklaştırıldığı Dönemde Yaşanan Gelişmeler

Fahreddin Ali Osmancık Kalesi'nde hapis hayatı yaşarken büyük oğlu Tâceddin Hüseyin güçten düşürüldüğü için babasını kurtarmak adına herhangi bir girişimde bulunamıyordu. Lakin Fahreddin Ali'nin küçük oğlu Nusretuddîn Hasan, bir şekilde Abaka'nın huzuruna gitmeyi başararak babasını aklamaya çalışmıştır⁴²¹. Abaka Han da Nusretuddîn'in etkisi ile Fahreddin Ali'yi hapisten çıkartarak yanına çağırmıştır⁴²². Han'ın huzuruna giden Fahreddin Ali, orada da kendini savunmuş, Han onu affetse vezirlik makamını Fahreddin Ali'ye iade etmemiş ve Konya'ya dönerek artık hiçbir işe karışmamasını söylemiştir⁴²³.

1272 yılında Konya'ya dönen Fahreddin Ali, üç yıla yakın bir süre boyunca bütün devlet işlerinden elini çekmiştir. Bu süre zarfında kendisi, şahsi mülklerinin gelirlerini düzenlemiş, vakıf ve sebil gibi yaptırmış olduğu pek çok hayır kurumunun işleri ile ilgilenmiştir⁴²⁴. Fahreddin Ali, başına bir şey gelmesinden korktuğu için olası bir öldürülme durumuna karşın mal varlığını çocuklarına miras olarak bırakabilmek adına hayır işlerine bu kadar yönelmiş ve pek çok vakıf yaptırmış olabilir.

Fahreddin Ali'nin vezirlikten azledilmesinin ardından onun yerine Pervâne Muînüddin'in damadı Erzincanlı Meceddin Mehmed vezirliğe atandı, onda boşalan maliye nazırlığına ise Celâleddin Mahmud geçirildi⁴²⁵. Muînüddin Pervâne, Fahreddin Ali'nin yokluğunda çekinecek kimsenin de kalmamasının verdiği rahatlık ile yeni politikalar gütmeye başladı. Zira bu dönemde yaşanan siyasî hadiseler Pervâne'nin sonunu hazırlayacak gelişmelerin başlangıcı olarak gösterilebilir.

1268 yılında Abaka Han, kardeşi Acay'ı ve Samagar Noyan'ı Anadolu'ya yönetici olarak atamıştı. Bu durum Pervâne'nin yönetim alanını daraltmış ve kendisi eskisi kadar rahat hareket edememeye başlamıştır⁴²⁶. 1271 yılında Memlük-Moğol ilişkilerinin gerginleşmesinin ardından Samagar Noyan ve Pervâne iki devlet arasında sükûnet sağlamak için faaliyetlerde bulunmuştur. Memlük elçisi ile Abaka'ya giden

⁴²¹ İbn Şeddâd, s.24.

⁴²² M.Ferit-M.Mesut, *a.g.e.*, s.15.

⁴²³ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.604.

⁴²⁴ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.276.

⁴²⁵ O. Turan, *Selçuklular Zamanına Türkiye*, s.551.

⁴²⁶ Kaymaz, *Pervâne*, s.126.

Pervâne, iki devlet arasındaki barışı sağlama konusunda başarısız olsa da bu ziyareti sırasında Abaka'ya kardeşi Acay'ı şikâyet etmiştir. Abaka Han, onun sözüne itibar ederek Acay'ı geri çağıracağını söylemiştir⁴²⁷. Bu haber üzerine Anadolu'ya giden Muînüddin Süleyman, Acay'ın kendisine çok daha kötü davrandığını fark etmiştir. Canının endişesine düşen Pervâne, 1273 yılında Memlük Hükümdarı Sultan Baybars'a mektup yazarak onu Anadolu'ya çağırmıştır⁴²⁸. Fakat kısa bir süre sonra Acay Anadolu'dan çağırılarak yerine Toku Noyan atanınca Pervâne, Sultan Baybars ile olan ilişkilerini kesmiştir⁴²⁹. Ancak Acay'a kısa bir süre sonra görevi iade edilecek ve Pervâne'nin huzuru yine kaçacaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz hadiseler İbn Bibi, Aksarayî ve Anonim Selçuknâme gibi o döneme ait kaynaklarda geçmemektedir. Sadece Memlük tarihçileri bu konu hakkına teferruatlı bilgi vermektedir.

b)Fahreddin Ali'nin Vezirlik Makamını Yeniden Elde Etmesi

1272-1275 yılları arasında üç sene boyunca devlet işleri ile uğraşmayan Fahreddin Ali'nin bu dönemde kendisini hayır işlerine verdiğiinden bahsetmiştik. Ancak Aksarayî'nin verdiği bilgiye göre; “*Sâhib boş oturmuş olsa da [vezirlikten azledildiği zamandan bahsediyor] her taraftan onun rahatı hilâfında hükümler verdiler. Ona yüz çevirmiş olan garaz sahipleri, bazı hayır binaları ve gayrimenkulleri konusunda ona saldırıya geçtiler. Sükûneti bozmadan nasihatle karar kıldılar. (Sâhib Fahreddin Ali'nin) iş yapma hevesi damağında kalmıştı.*⁴³⁰” Görüldüğü gibi Fahreddin Ali her ne kadar hiçbir işe karışmasa da onu rahat bırakmamışlardır. Ayrıca kendisinin yokluğunda tüm yetkilerin Pervâne'den dolayı yabancıların eline geçtiğini gören Fahreddin Ali, eski makamına geri almak için Abaka Han'ın huzuruna gitmeye karar vermiştir⁴³¹.

Fahreddin Ali, Moğolların Muînüddin Pervâne ile birlikte Memlüklere ait olan Bire'yi kuşatmaya gittikleri esnada Abaka Han'a taktim etmek üzere yanına yüklü

⁴²⁷ İbn Şeddâd, s.7-8; Kaymaz, *Pervâne*, s.139

⁴²⁸ a.e, s.34; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.281-282.

⁴²⁹ a.e, s.34.

⁴³⁰ Aksarayî, s.72.

⁴³¹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.278.

miktarda hediyeler alarak merkezden ayrıldı ve İlhan'ın huzuruna gitti⁴³². 1275 yılında gerçekleşen bu hadisede Han, Fahreddin Ali'nin yaptığı savunmayı dinlemiş, lakin hemen hüküm vermekte aceleye etmeyerek Toku Noyan ve Pervâne'yi de yanına çağırıştır. İkili Abaka Han'ın huzuruna giderken Acay da daha önce bahsettiğimiz gibi Anadolu'ya geri yollanmıştır⁴³³. Pervâne ve Toku Noyan'ın Abaka Han'ın yanına gelmesinin ardından Fahreddin Ali'nin isteği bir kez daha meşveret edilmiştir. Toku Noyan'ın Fahreddin Ali hakkında iyi konuşup onu desteklemesi sonucunda Abaka Han, vezirliği bir kez daha Fahreddin Ali'ye vermiştir⁴³⁴. Ayrıca buna ek olarak Fahreddin Ali'nin oğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusretuddîn Hasan, Karahisar, Denizli (Lâdik), ve Honaz sûbaşılığı görevine tayin edilmişlerdir. Bu tayin ileride daha detaylı bahsedeceğimiz Sâhib Ataoğulları Beyliği'nin kuruluşu olarak da kabul edilmektedir⁴³⁵. Ancak buna karşılık Fahreddin Ali'nin oğulları Abaka'ya her yıl 2000 balış para ödeyecekler ve Moğollara Anadolu'dan yollanan malların nakli için de 700 at vereceklerdi⁴³⁶.

Fahreddin Ali, kendisi için 1272 yılında başlayan kötü gidişattan 1275 yılında daha da güçlenerek çıkmayı başarmıştır. Muînüddin Pervâne ise Moğollar nezdinde itibarını güçlendiren Fahreddin Ali ile arasını düzeltmekten başka bir şey yapamadı. Ayrıca, Fahreddin Ali'nin Muînüddin Süleyman'ın ithamlarından kendisini aklaması Pervâne'nin Moğollar nazarında ilk kez gözden düştüğü anlamına da gelmektedir.

2) Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Pervâne Muînüddin'in Yokluğunda Hatîroğlu'nun İsyan Etmesi

Fahreddin Ali, vezirlik makamını yeniden elde ettikten sonra onun yerine atanan Erzincanlı Meceddeddin Mehmed haliyle görevden alınmış ve atabey olarak tayin edilmiştir⁴³⁷. Bu dönemde Pervâne'nin başındaki en büyük sorun Acay meselesidir. Acay'ın Anadolu'daki faaliyetlerinden rahatsız olan Pervâne, onu bir kez daha Abaka'ya şikâyet etmiştir. Acay bu durumu öğrenince ağabeyi Abaka'ya bir mektup

⁴³² İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s. 604.

⁴³³ Kaymaz, *Pervâne*, s.140-141.

⁴³⁴ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.280.

⁴³⁵ Erdoğan Merçil, "Sâhib Ataoğulları", *DİA*, c.35, İstanbul 2008, s.518.

⁴³⁶ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.551-552.

⁴³⁷ Ahmed b. Lütfullah, s.100.

yazarak Pervâne ve Toku Noyan'ın ihanet içerisinde olduklarını söylemiştir. Mektubu okuyan Abaka'da Acay'a yazdığı cevapta Muînüddin Pervâne'nin hayatının onun elinde olduğunu, isterse Pervâne'yi öldürebileceğini söylemiştir. Bir şekilde mektubu ele geçiren Pervâne, Abaka'nın kendisinden bu kadar çabuk vazgeçmesinden dolayı telaşa kapılmış ve bu sefer Acay ile iyi geçinmek için ona hediyeler yollamıştır⁴³⁸. Pervâne bu şekilde Acay'dan gelecek tehlikeyi bertaraf etmeye çalışırken bir taraftan da onun aleyhinde faaliyetlerde bulunmuştur. Şöyle ki, Anadolu'nun tanınmış şahsiyetlerinden destek alan Pervâne, Acay'ın Memlükler ile anlaşarak Han'a isyan edeceğini söylemiştir⁴³⁹. Abaka Han son olarak Toku, Acay ve Pervâne'yi huzuruna çağırması yaptığı muhakeme sonrası Pervâne'yi haklı bularak Acay'ın Anadolu defterini kapatmıştır⁴⁴⁰.

Muînüddin Pervâne, Acay sorunundan kurtulmuştur ancak artık belli ki Moğollara güveni kalmamıştır. Çünkü çok kısa bir süre sonra Nabşı Noyan ve Abatay önderliğinde Bire'yi kuşatan Moğollara yardıma giden Pervâne, onlara sadık kalmamış, Sultan Baybars'a mektup yollayarak onu bir kez daha Anadolu'ya çağırmıştır⁴⁴¹. Ancak onun Baybars ile olan yazışmaları Moğolların eline geçince Abatay, Pervâne ve yanında bulunanların hepsini öldürmek istemiştir. Soğukkanlı bir tavırla kendini koruyan Pervâne, bu mektupların Ermeni Kralı'nın bir hilesi olduğunu söyleyerek Moğolları kandırmayı başarmıştır⁴⁴².

a) Pervâne ve Fahreddin Ali'nin Selçûk Hatun'un İzdivacı İçin Abaka Han'ın Huzuruna Gitmesi

1276 yılına gelindiğinde Pervâne, artık Moğollara güveni kalmadığı için Selçuklu ümerası ile anlaşarak Memlük Hükümdarı Baybars'a bir mektup yazmış ve onu Anadolu'ya davet etmiştir. Sultan Baybars, bu daveti kabul etmekle birlikte mevsim uygun olmadığı için ancak seneye gelebileceğini söylemiştir⁴⁴³. Aynı yıl köklü bir hanedanlık olan Selçukoğulları ile akrabalık ilişkisi kurarak Anadolu'yu

⁴³⁸ İbn Şeddâd, s.57.

⁴³⁹ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.331.

⁴⁴⁰ İbn Şeddâd, s.58.

⁴⁴¹ Kaymaz, *Pervâne*, s.142.

⁴⁴² Cahen, *a.g.e.*, s. 270.

⁴⁴³ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 107.

ilerleyen dönemde daha rahat yönetmek niyetinde olan Abaka Han, Hatîroğlu İsyanı'nın arifesinde, oğlu Argun ile evlenmesi için IV. Rükeddin Kılıcarslan'ın kızı Selçûk Hatun'un kendisine gönderilmesi talebinde bulundu⁴⁴⁴. Bu istek ümeraya çok ağır geldi. Çünkü Müslüman olmayan bir devletin hükümdarı olan Abaka Han'ın Selçuklu hanedanı gibi köklü bir Müslüman ailenin kızı ile oğlu Argun'u evlendirmek istemesi pek hoş karşılanacak bir durum değildi⁴⁴⁵. Yine de Moğollar ile ters düşmeye pek niyeti olmayan Muînüddin Pervâne, izdivaç için çeyiz hazırlıkları yapmaya başlamıştır.

Selçûk Hatun'un Abaka'nın huzuruna götürülmesi hadisesinden bahseden İbn Bibi ve Aksarayî'nin yazdıklarından anladığımız kadarıyla yakın zamanda bir isyan çıkacağından Muînüddin Pervâne'nin haberi vardı⁴⁴⁶. Hatta Abu'l Farac, Abaka'nın huzuruna giden Pervâne'nin Han'a, Hatîroğlu'nun isyan edeceğini söyleyerek onlar karşısında sarsılan güvenini yeniden kazanmayı amaçladığından bahsetmektedir⁴⁴⁷. Görüldüğü üzere bu tedirgin ortamda Abaka'nın yanına Selçûk Hatun'u götürecektir olan Pervâne, Fahreddin Ali'nin de kendisi ile birlikte gelmesini istedi. Çünkü Selçûk Hatun'un Moğollara götürülmesi hususu Anadolu'da ciddi sıkıntılara yol açmıştı. Aynı zamanda eski düşmanı olan Fahreddin Ali'nin onun yokluğunda kendisine karşı bir ayaklanma çıkarmasından endişe etmekteydi⁴⁴⁸.

Çeyiz hazırlıkları tamamlanıp, Muînüddin Pervâne, Fahreddin Ali, naib Eminateddin ve Selçûk Hatun yola çıkacakları sırada Pervâne, adamlarını yanına topladı. Gitmeden önce onlara son bir uyarıda bulunan Pervâne, Hatîroğlu Şerefeddin'e karşı tetikte olmalarını söyledi. Ardından yola çıkan Selçuklu heyeti Abaka Han'ın huzurunda hürmetle karşılandılar. *"Abaka Han, makamında Sâhib ve Pervâne'ye alışılmışın üstünde iltifatlarda bulunup çok miktarda hediye verdi."*⁴⁴⁹ Böylece evlilik ahdi gerçekleştirilirken Hatîroğlu Şerefeddin'de Anadolu'da Pervâne ve Fahreddin Ali'nin yokluğundan doğan otorite boşluğunu kullanarak isyan hazırlıklarına başladı.

⁴⁴⁴ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.482.

⁴⁴⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.283.

⁴⁴⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.612; Aksarayî, s.77.

⁴⁴⁷ Abu'l Farac, s.597-598.

⁴⁴⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.283.

⁴⁴⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.612.

b) Hatîroğlu Şerefeddin'in İsyanı

Muînüddin Pervâne'nin Selçuklu Devlet adamları ile anlaşarak Sultan Baybars'ı Anadolu'ya çağırıldığından yukarıda bahsetmiştik. Sonrasında Pervâne'nin Selçûk Hatun'u Abaka Han'ın huzuruna götürmesi belli ki onun tekrar Moğollar ile anlaşacağı yönünde dedikoduların yayılmasına neden oldu⁴⁵⁰. Ayrıca Selçûk Hatun'un evlilik olayına sıcak bakılmaması da bu isyanın çıkma nedenlerinden biri olarak gösterilebilir⁴⁵¹. Bu hususta Pervâne ile ters düşen Şerefeddin, Muînüddin ve heyetinin Anadolu'dan ayrılmasının ardından Moğollara karşı isyanını başlattı (1276)⁴⁵². Hatîroğlu, ilk önce Sultan Baybars'a mektup yazarak Pervâne ve diğer Moğol komutanlarının bulunmadığı bu uygun ortamda Anadolu'nun Tatar işgalinden kurtulması için onun bir an önce bölgeye gelmesini istedi. Sonrasında Karamanoğulları'nın başında bulunan Mehmed Bey'e mektup yazarak Moğollara karşı kendisinden destek istedi⁴⁵³.

Hatîroğlu Şerefeddin, ittifak girişiminin ardından Kayseri'ye yöneldi. Burada bulunan kardeşi Ziyâeddin'in desteği sayesinde şehrin önünde Pervâne'nin adamları olan Tâceddin Gîv ve Arslandoğmuş'un oğlu Sinâneddin'i öldürdükten sonra Kayseri'ye girdi⁴⁵⁴. Şerefeddin, kısa zamanda Kayseri'de bulunan Moğolları tevkif ettirdi. Şehirde bulunan Sultan III. Gıyaseddin ve diğer devlet görevlilerini yanına alarak kendi îktası olan Niğde'ye çekildi⁴⁵⁵. Hatîroğlu, sonra kardeşi Ziyâeddin'i Sultan Baybars'ın yanına yollayarak gelişmelerden haberdar etti. Baybars ise Hatîroğlu'na cevap olarak yazdığı mektupta ona aceleci davrandığını, çünkü kendisinin Pervâne ile yaptığı anlaşma gereği 1277 yılının baharında Anadolu'ya gelebileceğini ve şu an askerlerinin ekseriyetinin Mısır'da olduğunu söyledi⁴⁵⁶. Hatîroğlu Ziyâeddin ise bu mektuba cevaben Sultan Baybars'a Anadolu'ya hemen gelemeyecekse en azından bir miktar asker yollayarak III. Gıyaseddin'i Anadolu'dan kurtarmasını rica etti. Bunun üzerine Baybars, Balaban komutasında bir birliği

⁴⁵⁰ Melek Göksu, *Şerefeddin Hatîroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2000, s.46

⁴⁵¹ Kaymaz, *Pervâne*, s.145.

⁴⁵² Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.107.

⁴⁵³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.556.

⁴⁵⁴ Kaymaz, *Pervâne*, s.149.

⁴⁵⁵ Cahen, *a.g.e.*, s.272-273

⁴⁵⁶ İbn Şeddâd, s.78.

Anadolu'ya yolladı. Ancak onlar daha Sultan III. Gıyaseddin'e ulaşmadan Moğolların büyük bir ordu ile Anadolu'ya geldiğinin haberi duyuldu⁴⁵⁷.

Baybars'ın öncü birliğinin gelişini Baybars'ın kendisi gelecekmiş gibi yorumlayan Hatîroğlu, Anadolu'nun dört bir yanına haber yollayarak Türkmenlerin harekete geçmesini sağladı. Karaman Türkmenleri de Ulu Kışla'da, başında Urla adlı bir komutanın bulunduğu 200 Moğol askerini öldürerek kesik başlarını Niğde'ye göndermişlerdi⁴⁵⁸. Hatiroğlu Şerefeddin, isyan hareketini bütün Anadolu'ya yayabilmek için tüm şehirlere yalan fetihnameler yolladı. Şerefeddin'in yanında çalışan Aksarayî'nin yazdığına göre fetihnamenin içeriğinde "*Fesat çıkararak Pervâne, Sâhib, ve hain Mu'tez, rezillik bağına ve esaret hüsrânına tutuldular. Saltanatımızın alayı İslam Padişahını [Baybars] karşılamak için acele etmektedir.*"⁴⁵⁹ yazmaktadır. Görüldüğü gibi bu fetihnamede Fahreddin Ali ve Pervâne bir tutulmakta ayrıca Sultan Baybars'ın yakın zamanda Anadolu'ya geleceği yalanı söylenerek daha çok taraftar toplanmaya çalışılmaktadır.

c) Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Pervâne'nin İsyanı Bastırmak İçin Moğol Ordusu ile Anadolu'ya Dönmesi

Anadolu, Hatîroğullarının isyanı ile karışmışken, Abaka Han'ın huzurunda evlilik akdini gerçekleştirip geri dönen, başında Pervâne ve Fahreddin Ali'nin olduğu Selçuklu heyeti Erzurum'a geldikleri sırada Hatîroğlu'nun isyan haberini aldılar. Bunun üzerine süratle Abaka'ya haber göndererek isyanı bastırmak için yardım istediler⁴⁶⁰. Abaka Han'da şehzade Kongurtay komutasında 30.000 kişilik bir Moğol ordusunu onların yanına yolladı⁴⁶¹. Moğol ordusu ile Anadolu'ya giren Selçuklu heyeti önce Baybars'ın gerçekten gelip gelmediğini kontrol etmek için 500 kişilik bir birliği Elbistan tarafına gönderdi. Burada Moğol güçleri sadece Baybars'ın yolladığı öncü birlik ile karşılaştılar ve böylece Baybars'ın gelmediğini anladılar⁴⁶². İbn Bibi, Elbistan tarafına giden birliğin başında Kongurtay ile Fahreddin Ali'nin de olduğunu

⁴⁵⁷ Öngül, *Anadolu Selçukluları* s, 284.

⁴⁵⁸ Göksu, *a.g.t.*, s.53; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.557.

⁴⁵⁹ Aksarayî, s.81.

⁴⁶⁰ Kaymaz, *Pervâne*, s.153.

⁴⁶¹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.287.

⁴⁶² O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.558.

ve onların Hatîroğlu yakalanana kadar Baybars'ın gelme ihtimaline karşı Elbistan'da kaldıklarını söyler⁴⁶³. Öncü birlik hakkında faklı bir malumatta Aksarayî'nin eserinde geçer. Şöyle ki; Pervâne ve Fahreddin Ali, Memlük öncü birliğinin sayısını bildikleri halde bunu Moğollardan gizledikleri için tutuklanmışlardır⁴⁶⁴. Ancak bu bilgi ile örtüşen herhangi bir olay diğer kaynaklarda mevcut değildir.

Hatîroğlu Şerefeddin, Pervâne ve Fahreddin Ali'nin kalabalık bir Moğol ordusu ile Anadolu'ya girdiğini öğrenmişti ve emrinde sadece 4.000 adam vardı. Az sayıda adamıyla etrafındakileri Moğollar ile savaşmaya ikna edemeyince Niğde'den ayrılarak Lûlûve (Ulu Kışla) Kalesi'ne sığınmak istedi. Ancak kale muhafızı Şerefeddin'i yakalayıp Pervâne'ye teslim etti⁴⁶⁵.

Hatîroğlu, yakalanmasının ardından Pervâne, Fahreddin Ali ve Moğolların bulunduğu bir heyet tarafından yargılandı⁴⁶⁶. Şerefeddin, sorgu sırasında Muînüddin Pervâne'nin isteği ile isyan ettiğini söyledi⁴⁶⁷. Pervâne onunla daha sonra özel olarak konuşup ifadesini geri çekmesini sağlasa da Moğol kâtipleri Hatîroğlu'nun Pervâne'yi suçlayan sözlerini tutanaklara geçmiş, sorgusunun ardından Hatîroğlu Şerefeddin Ekim 1276 yılında idam edilmiştir⁴⁶⁸.

Yapılan mahkemede Hatîroğlu dışında Sultan III. Gıyaseddin'de sorgulanmış ancak yaşı küçük olduğu için sadece etrafındaki devlet adamlarına uyduğundan dolayı ceza almamıştır. Onun dışında Sultan ile birlikte Hatîroğlu'nun beraberinde Niğde'ye götürdüğü diğer devlet görevlileri de Hatîroğlu Şerefeddin'in kendilerini öldürmesinden korktukları için onun yanında yer aldıklarını söyleyerek idam edilmekten kurtulmuşlardır. Ancak Moğollar ceza olarak onların mallarını müsadere etmiştir⁴⁶⁹.

Hâtiroğlu Şerefeddin'in isyanı, Moğollara karşı Anadolu'da gerçekleşen ilk organize direniş hareketi olarak değerlendirilebilir. Lakin bu isyandan sonra;

⁴⁶³ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.613.

⁴⁶⁴ Aksarayî, s.80

⁴⁶⁵ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.332.

⁴⁶⁶ Anonim Selçuknâme, s.31.

⁴⁶⁷ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.483.

⁴⁶⁸ Cahen, *a.g.e.*, s.275.

⁴⁶⁹ Göksu, *a.g.t.*, s.62.

“*Pervâne ve Sâhib Fahreddin’in varlığıyla göklere yükselen Selçuklu devletinin bayrağı inişe yöneldi.*”⁴⁷⁰”

d)Türkmenlerin Galevana Gelmesi

Hatîroğlu Ayaklanması Moğollar tarafından süratle bastırılmıştır. Fakat onun destek almak amacıyla ittifak kurduğu Karaman Türkmenleri, faaliyetlerine hala devam etmekteydiler. Onları itaat altına almak için Ermenek sûbaşısı Bedreddin İbrahim Hotenî, Moğollardan destek alarak Larende üzerine sefere çıktı⁴⁷¹. Karaman Türkmenleri beklenmedik bir anda üzerlerine gelen bu Moğol destekli Selçuklu ordusundan çekinmiş, 100.000 dinar ödeyerek barış teklifinde bulunmuşlardır. Lakin Moğolların gözünde itibarını arttırmak amacı güden Bedreddin Hotenî, Karamanlıların bu teklifini kabul etmeyerek onlara saldırmıştır. Göksu civarında meydana gelen savaşta büyük bir bozguna uğrayan Hotenî, Türkmenlere esir düşmüştür⁴⁷².

Karaman Türkmenleri, Hotenî’ye karşı kazandıkları zaferin ardından daha da cesaretlenerek cüretkâr hareketlerde bulunmuşlardır⁴⁷³. Bunun üzerine saltanat naibi Eminüddin Mikail, Fahreddin Ali’nin oğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusretüddin Hasan’ın Karahisar’da topladıkları ordu ile birlikte bir kez daha Karamanoğulları üzerine sefere çıkmıştır. Bedreddin Hotenî, Türkmenlerin elinden kurtarılsa da ciddi bir başarı elde edilemeyerek geri dönmüştür⁴⁷⁴.

Yapılan ikinci seferde de itaat altına alınamadığını gördüğümüz Karamanoğulları bu sefer de Ereğli civarındaki Hristiyan ve Frenk tüccarların kervanını yağmalamışlardır. Bunun üzerinde Antalya müstevfisi olan Muînüddin Süleyman’ın amcası Saadeddin Yunus ve sahil beyleri beyi Hoca Yunus, Karamanoğulları üzerine sefer çıkmış ancak özellikle kış mevsimini kendi lehlerine kullanmakta çok iyi olan Türkmenler karşısında perişan olarak geri dönmek zorunda kalmışlardır⁴⁷⁵.

⁴⁷⁰ Aksarayî, s.79.

⁴⁷¹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.290.

⁴⁷² Aksarayî, 85-86.

⁴⁷³ Kaymaz, *Pervâne*, s.158.

⁴⁷⁴ Cahen, *a.g.e.*, s.276.

⁴⁷⁵ Tekindağ, “Karamanlılar”, s.319. Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.290.

Selçuklu ve Moğol güçleri bir sonraki yaz ayı için Türkmenler üzerine büyük bir sefere çıkmaya karar verdiler. Hatta Fahreddin Ali'nin oğulları Larende sınırına kadar ilerleyip bir saldırı planı dahi tertiplemişlerdi. Lakin tam bu sırada Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi'ne çıkması onların geri dönmesine neden oldu. Baybars'ın Anadolu Seferi Türkmenlere müdahale edilmesini geciktirdiği gibi Konya ve Aksaray başta olmak üzere batı hududunu olduğu gibi savunmasız bırakarak Türkmenlerin saldırısına açık hale de getirmiştir⁴⁷⁶.

3) Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi ve Muînüddin Pervâne'nin Sonu (1277)

Memlük Türk Devlet'i Hükümdarı olan Sultan Baybars, 1260 yılında tahta geçmiştir⁴⁷⁷. Hükümdar olduğu zamandan 1277 yılına kadar geçen 17 yıllık saltanatı boyunca Haçlılar, Ermeniler, Bâtîniler ve Moğollar ile farklı cephelerde başarılı savaşlar vererek kendi devrinde yaşayan bir İslam kahraman haline gelmiştir. Anadolu Müslümanları ise 1243 yılından beri Moğol boyunduruğu altında ezildikleri için Sultan Baybars'ın Moğollar karşısında elde ettiği başarıları görerek onu kurtarıcıları olarak atfetmişlerdir. Muînüddin Pervâne ise 1273 yılında Sultan Baybars'a ilk yazdığı mektupta onu Anadolu'ya çağırırken ne yazık ki Anadolu Müslümanları gibi samimi duygular gütmemiş şahsi çıkarları uğruna onunla ittifak kurmak istemiştir. Nitekim Pervâne'nin değişken politikalarının etkisi ile 1277 yılına kadar Sultan Baybars Anadolu'ya gelememiştir. Hatîroğlu İsyanı'nın bastırılmasının ardından Pervâne ile yaptığı anlaşma gereği Sultan Baybars 30.000 kişilik bir orduyu Halep'te toplayarak Anadolu Seferi'ni başlatmıştır (Nisan 1277)⁴⁷⁸.

a) Elbistan Savaş

Sultan Baybars ve ordusu Halep'ten yola çıkmış, Ayıntab, üzerinden Membic yakınlarında bulunan Delûk'e varmış, ardından Göynük istikametinde ilerlemiş oradan da Akçaderbend'e varmışlardır⁴⁷⁹. Memlük ordusunun Anadolu'ya girdiğini Moğollara Ermeniler haber vermiştir. O sırada Kırşehir'de ikamet etmekte olan Moğol

⁴⁷⁶ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.113.

⁴⁷⁷ Kâzım Yaşar Koprıman, "Baybars I", *DİA*, c.5, İstanbul 1992, s.221.

⁴⁷⁸ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.286.

⁴⁷⁹ İbni Tagrıberdi, s.53.

noyanları Toku ve Tudavun haberi aldıktan sonra 30.000 kişilik Moğol güçlerini harekete geçirmiş, aynı zamanda Pervâne de Selçuklu askerleri ile onlara destek vermiştir⁴⁸⁰. Akçaderbend'e gelen Sultan Baybars, burada Emir Şemseddin Sungur'u öncü birlik olarak yollamış ve o da 3.000 kişilik bir Moğol birliğini yenerek bir kısmını esir almıştır⁴⁸¹.

Moğol ve Selçuklu birlikleri süratle Sultan Baybars'ı karşılamak için Elbistan bölgesine intikal etmiş, böylece 15 Nisan 1277 günü iki ordu karşı karşıya gelmiştir⁴⁸². Savaşın önce artık Moğollar nazarında itimadı kalmayan Pervâne ve yanındaki Selçuklu birliklerinin ihanet etme ihtimaline karşı Moğollar onları geri planda tutmuştur⁴⁸³. Nitekim bu şartlar altında başlayan savaşın neticesinde Moğol ordusu Sultan Baybars'ın önünde perişan olmuştur⁴⁸⁴. Başta Toku ve Tudavun Noyan olmak üzere pek çok Moğol askerî öldürülmüş, büyük bir kısmını da esir edilmiştir⁴⁸⁵. Selçuklu askerlerinden bazıları savaş sırasında karşı tarafına geçmiş, bir kısmı da bilerek Memlûklere esir düşmüştür⁴⁸⁶.

Başta Hatîroğlu'nun akrabaları olmak üzere Pervâne'nin aleyhinde pek çok insanın Sultan Baybars'a sığınması, Pervâne'nin savaşın sonra kaçarak Kayseri'ye gitmesine neden olmuştur⁴⁸⁷. İbn Bibi'nin naklettiğine göre Elbistan Savaşı sırasında Vezir Fahreddin Ali, Kayseri'de Sultan III. Gıyaseddin ile ilgileniyordu. Hatta at ile gezinti yaptıkları sırada Fahreddin Ali, Sultan III. Keyhusrev'e Hülâgû Han'ın başarılarını anlatmakta ve sonrasında Elbistan'da Memlûklere yenildiklerinin haberini vermekteydi.⁴⁸⁸ Lakin İbn Bibi'nin Moğol yanlısı tutumunu göz önüne alırsak Fahreddin Ali'nin Hülâgû Han'u övdüğü kısmın pek de doğru olmadığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Tekrar konumuza dönecek olursak, Kayseri'ye gelen Pervâne,

⁴⁸⁰ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.562.

⁴⁸¹ İbn Şeddâd, s.85.

⁴⁸² Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s.59.

⁴⁸³ El-Ömerî, s.135.

⁴⁸⁴ Kopruman, "Memlûkler", s.460.

⁴⁸⁵ Baybars el-Mansûrî, s.74; İbnü'l-İbrî, s.50;

⁴⁸⁶ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.562.

⁴⁸⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.293.

⁴⁸⁸ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.617-618-619.

yenilgiye uğrayan Moğolların Müslümanlardan intikam alacağından çekindiği için Sultan'ı ve Fahreddin Ali'yi de yanına alarak kendi îktası olan Tokat'a götürmüştür⁴⁸⁹.

Elbistan Savaşı'nda Moğolları perişan eden Sultan Baybars, Anadolu içlerine ilerlemiş ve Kayseri'ye kadar gelerek buradaki halk tarafından sevinçle karşılanmıştır. Kayseri'de adına para kestirilip hutbe okutulan Baybars, resmen Selçuklu tahtına çıkarılmıştır⁴⁹⁰. Baybars ve Memlük ordusu Kayseri'de ikamet ettiği sırada Karamanoğlu Mehmed Bey'in kardeşi Ali Bey, onu ziyarete gelmiş ve itaatini arz etmiştir. Sultan Baybars da ona bir menşur ve sancak vererek Karamanoğlu Mehmed Bey'e Ermenek ve Lârende'den (Karaman) sahile kadar olan tüm yerleri îkta etmiştir⁴⁹¹. Memlük askerleri Kayseri'de kaldıkları süre zarfında Sultanlarının emri ile şehri yağma etmemiş, ihtiyaçlarını dahi para ile satın alarak karşılamış, ancak gün geçtikçe erzak sıkıntısı çekmeye başlamışlardır.⁴⁹² Sultan Baybars, Pervâne'ye mektup yazarak onu Kayseri'ye çağırılmış, lakin tüm ısrarlara rağmen Muînüddin Süleyman Kayseri'ye gelmemiştir⁴⁹³. Sadece Sultan Baybars'ın mektubuna cevap olarak onu tebrik etmiş ve bir süre daha kalmasını istemiştir⁴⁹⁴.

Sultan Baybars gibi tecrübeli bir devlet adamı, Moğolların sadece Elbistan'da yendiği ordudan ibaret olmadığını elbette biliyordu. Kısa bir zaman sonra İlhanlıların merkezden daha güçlü bir ordu yollayacakları çok açıktı. Üstelik ordusunda erzak sıkıntısı başlamıştı ve Pervâne'de kendisine destek olacak gibi görünmüyordu. Tüm bunları düşününce Sultan Baybars geri dönmeye karar verdi⁴⁹⁵. Kayseri'den ayrıldığı sırada Muînüddin Pervâne'den bir mektup daha gelmiş ve Pervâne ondan bir müddet daha kalmasını istemiştir. Lakin Baybars, Pervâne'yi azarlayan üslupta bir cevap yazıp geldiği yoldan gerisin geri dönerek Halep'e varmıştır (Haziran 1277)⁴⁹⁶.

Nejat Kaymaz, Moğolların sadece hudut kuvvetlerine karşı zafer kazanıldığı için Muînüddin Pervâne'nin henüz gelecekte olanları kestiremediğinden ötürü

⁴⁸⁹ Kaymaz, *Pervâne*, s.163.

⁴⁹⁰ Reşidüddin, s.112.

⁴⁹¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.564.

⁴⁹² Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.289.

⁴⁹³ Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlük-İlhanlı Münasebetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.16, İzmir 2001, s.44.

⁴⁹⁴ Kaymaz, *Pervâne*, 164-165.

⁴⁹⁵ Ramazan Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul 2016, s.132.

⁴⁹⁶ İbn Şeddâd, s.88-89.

Baybars'ın yanına gelmediğini söylemektedir. Ona göre Pervâne, Sultan Baybars'ın gerçek Moğol ordusu ile çarpışmasının ardından oluşan düzenden sonra tarafını seçecekti⁴⁹⁷. Lakin Sultan Baybars, Anadolu'dan erken ayrılınca Pervâne'nin planı da suya düştü. Ancak onun bu Anadolu Seferinin intikamını Abaka Han, çok acı bir şekilde Anadolu halkından alacaktı.

b) Abaka'nın Anadolu Seferi ve Muînüddin Pervâne'nin İdam Edilmesi

Abaka Han, Elbistan'da Memlüklerin Moğolları perişan ettiğinin haberini alınca derhal büyük bir ordu hazırlayarak Anadolu üzerine sefere çıktı⁴⁹⁸. Ancak o Anadolu'ya geldiği esnada Sultan Baybars ve kuvvetleri ülkesine geri dönmüştü. Abaka sadece Baybars'a tehdit dolu bir mektup yazmakla yetindi⁴⁹⁹. Abaka Han'ın Anadolu'ya geldiğini haber alan Muînüddin Pervâne ve Fahreddin Ali, derhal Sultan III. Keyhusrev'i de yanlarına alarak onu karşılamak için Elbistan'a gitmişlerdi. Abaka, savaşın cereyan ettiği Elbistan'a varınca ölen Moğol askerlerini görerek üzüntüsünden ağladı⁵⁰⁰. Sonrasında ölenlerin içinde hiç Selçuklu askerî olmadığını fark eden Han, Pervâne'nin kendisine ihanet ettiğini anladı ve onu Memlük ordusunun geldiğini kendisine haber vermekle suçladı. Ayrıca evvelce Abaka'ya sığınan Sultan Baybars'ın emirlerinden İzzeddin Aybeg, Han'a Pervâne ile Baybars'ın mektuplaştıklarını söylemişti.⁵⁰¹

Elbistan'da kesin olarak Muînüddin'in ihanetinin farkına varan Abaka, buradan Kayseri'ye yöneldi⁵⁰². Kayseri halkının Sultan Baybars'a biat ettiğini haber alan Abaka, tüm şehir halkını öldürmek istedi. Âlimlerin ve şehrin ileri gelenlerinin araya girmesi sonucu belli bir oranda katliamın önüne geçilmiştir. Ancak bu durum şehirde kan akıtılmasına mani olamamış, Kayseri'de pek çok insan öldürülmüştür⁵⁰³.

Abaka Han, Kayseri'den hareketle Anadolu'dan ayrılırken çıkmış olduğu bu intikam seferinde özellikle Hristiyanlara yönelik bir zararı olmamış aksine onlara iyi

⁴⁹⁷ Kaymaz, *Pervâne*, s.163.

⁴⁹⁸ Sümer, "Abaka", s.8

⁴⁹⁹ Yuvalı, *a.g.e.*, s.236.

⁵⁰⁰ Reşîdüddin, *İlhanlılar Kısmı*, s.113

⁵⁰¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.567.

⁵⁰² Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.292.

⁵⁰³ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.295.

davranmıştır⁵⁰⁴. Ancak geride bıraktığı askerlerine özellikle Türkmenleri öldürmeleri için emir vermiş ve ardından kaynakların yüz binlerle ifade ettiği kadar çok sayıda esir ile geri dönüş yoluna koyulmuştur⁵⁰⁵. Abaka Han, geri dönerken Muînüddin Pervâne ve Fahreddin Ali'yi de yanına almıştır⁵⁰⁶. Lakin İbn Bibi'ye göre Karamanoğulları'nın ayaklandığının haberinin gelmesi ile Şehzade Kongurtay ve Fahreddin Ali'yi onların üzerine yollayarak yola devam etmiştir⁵⁰⁷.

Muînüddin Süleyman, Abaka Han ile Anadolu'dan ayrılırken kaynakların verdiği bilgiye göre öldürüleceğinin farkındaydı. Hatta Fahreddin Ali ona “*kendini mal mukabilinde kurtar*” dedi, Pervâne'de ona “*bu hayattan bıktım*” diye cevap verdi⁵⁰⁸. Han'ın isteği ile Pervâne şahsi iktaları olan Kemah ve Kögonya'yı Moğollara teslim etmeye çalışmış ama iki kalenin de komutanları onun artık Moğollara esir olduğunu söyleyerek kaleleri teslim etmemişlerdir. Bu durum zaten ihanet ile itham edilen Pervâne'nin Abaka'nın gözünden iyice düşmesine neden olmuştur⁵⁰⁹.

Moğollara ait Van'ın Aladağ mevkiine gelen Abaka ve ordusu burada Pervâne'nin mahkemesini yaptılar. Mahkeme sırasında Elbistan Savaşı'nda ölen Toktu ve Tudavun Noyan'ın ailelerinin Pervâne'yi gördükten sonra feryat edip ağlamaları onun idam kararında etkili olmuştur⁵¹⁰. Bunun dışında Sultan Baybars'ın Abaka'ya yolladığı elçiler de Pervâne ve Baybars'ın mektuplarını Han'a sununca Muînüddin'in ihaneti kesinleşmiştir⁵¹¹. Yaşanan bu gelişmelerin ardından Muînüddin Pervâne Abaka Han'ın emri ile Ağustos 1277 yılında idam edilmiştir⁵¹².

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ölümü çoğu tarihçiye göre Türkiye Selçuklu Devleti için artık yıkılış sürecinin başladığı bir dönem olarak kabul edilmektedir⁵¹³. 1262-1277 yılları arasında devletin bilfiil yöneticisi olan Muînüddin Pervâne

⁵⁰⁴ Mustafa Akkuş, “Abâkâ Han'ın Dini Şahsiyeti ve Anadolu'daki Uygulamaları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.40, s.81.

⁵⁰⁵ Sümer, *a.g.m.*, s.43; İbn Şeddâd, s.92; İbn Kesir, 464.

⁵⁰⁶ M.Ferit-M.Mesut, *a.g.e.*, s.18.

⁵⁰⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.625

⁵⁰⁸ Anonim Selçuknâme, s.38.

⁵⁰⁹ Kaymaz, *Pervâne*, s.177-178.

⁵¹⁰ Kesik, “Muînüddin”, *Türkiye Selçukluları*, s.144.

⁵¹¹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.625.

⁵¹² Ahmed b. Lütfullah, s.103.

⁵¹³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.571; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.485; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.295.

döneminde devlet her ne kadar Moğol tahakkümü altında kalsa da ileride daha detaylı bahsedeceğimiz üzere ilmi ve mimari alanda ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Halka karşı adil olan Pervâne'nin sağladığı güven ortamı için kaynaklar “*Muînüddin Pervâne zamanında memleket öyle bir hale gelmişti ki kurtla koyun beraber su içerler, beraber otlarlar.*⁵¹⁴” Demektedirler. Muînüddin Pervâne, siyasî çıkarlarına karşı olan kim varsa onları Memlûk Devleti ile iş birliği yapmakla suçlamıştır. Fakat kendisinin de sonunu Memlûkler ile olan münasebeti getirmiştir.

Fahreddin Ali'ni Pervâne'nin gölgesinde geçen vezareti sırasında devlet yönetiminde ciddi bir etkisi olmadığı açıktır. Lakin Muînüddin Pervâne, ne kadar güçlü olsa da Sâhib'i kendisine rakip görmüş ve onu ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bunda başarılı olamayınca da Fahreddin Ali'yi kendi yanına çekerek yaptığı faaliyetlerde onun desteğinden de yararlanmaya çalışmıştır. Fahreddin Ali ise anladığımız üzere kişisel düşmanlıklarını devlet yönetimine karıştırmayan bir şahsiyet olduğu için Muînüddin Pervâne ile 1275 yılından sonra da iyi geçinmiş, onun aleyhinde bir faaliyette bulunmamış ya da bulunmaya çekinmiştir.

Mevlana Celaleddin-i Rumî (ö.1273) ve Sadreddin Konevî (ö.1274) gibi Anadolu için büyük değerlere sahip olan pek çok âlim şahsiyetin Pervâne ile yakın zamanda ölmeleri onun 1277 yılındaki idamı ile Anadolu'nun manevi anlamda çöküşe girmesine neden olmuştur. Bu halkanın son temsilcisi olarak gösterilen Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin ise artık temel amacı devleti kuranların çizgisinden sapmamak için faaliyetlerde bulunmak olacak,⁵¹⁵ Pervâne'nin ölümü ile Türkiye Selçukluları başsız kalsa da Fahreddin Ali, elinden geldiğince devleti ayakta tutmaya çalışacaktı⁵¹⁶.

⁵¹⁴ Anonim Selçuknâme, s.36.

⁵¹⁵ Cahen, *a.g.e.*, s.282.

⁵¹⁶ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.485.

III. BÖLÜM

SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ'NİN YÖNETİMİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ

(1277-1288)

A) ALÂEDDİN SİYAVUŞ (CİMRİ) İSYANI VE KARAMANOĞULLARI'NIN İSTİKLAL MÜCADELESİ

Hatîroğlu Şerefeddin'in isyanı, Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi ve Abaka Han'ın Anadolu'ya gelmesi gibi hadiselerin hepsi bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde yaşanmıştır. Muînüddin Pervâne'nin Sultan'ı ve Fahreddin Ali'yi yanına alarak Tokat'a çekilmesi Anadolu'da ciddi bir otorite boşluğuna neden olmuştur. Pervâne akıbetinin ne olduğunu bilmediği için bir müddet Tokat'ta beklediğinden mütevellit merkezde meydana gelen boşluk, Karamanoğlu Türkmenlerinin galeyana gelerek isyan bayrağını açmasına olanak sağlamıştır⁵¹⁷.

1) Karamanoğulları'nın Konya'yı Ele Geçirmesi

Karaman Bey'in öldürülmesinin ardından beyliğin başına oğlu Mehmed Bey geçti. Mehmed Bey, yukarıda bahsettiğimiz gibi Baybars'ın Anadolu Seferi esnasında kardeşini elçi olarak Kayseri'ye göndermiş ve itaatini sunmuş, Baybars'ın verdiği yarlıg ile kardeşi ülke topraklarına dönmüştür. Elde ettiği bu meşruiyeti derhal kullanmak isteyen Mehmed Bey, oluşan otorite boşluğunu değerlendirmek adına Mentеше ve Eşrefoğulları ile ittifak kurarak isyan etmiştir⁵¹⁸.

⁵¹⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.578.

⁵¹⁸ M. Çetin Varlık, "Anadolu Beylikleri (Karaman Oğulları Beyliği)", *DGBİT*, c.10, İstanbul 1992, s.25.

Baybars'ın Anadolu'ya gelmesinin ardından Konya'da doğabilecek sıkıntılara karşı başkenti korumak için Fahreddin Ali'nin oğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusretuddîn Hasan askerleri ile Konya'ya geldiler⁵¹⁹. O sırada Konya'da Fahreddin Ali'nin oğulları dışında yönetici olarak sadece saltanat naibi Emüniddin Mikâil ve Sahil Beylerbeyi Bahâeddin Mehmed bulunmaktaydı⁵²⁰. Ahmed b. Lütfullah'ın aktardığına göre Fahreddin Ali'nin oğulları Türkmenlerin Konya'ya girmesinin ardından kaçarak Karahisar'a sığınmışlardır⁵²¹. Ancak bu hususta İbn Bibi; Fahreddin Ali'nin oğullarının Konya'yı terk etmesinin ardından Türkmenlerin cesaret bularak başkente geldiğini, yani Tâceddin ve Nusretuddîn'in şehirde olması durumunda Karamanlıların böyle bir hamleye girişemeyeceklerini belirtmektedir⁵²².

Mehmed Bey, Moğollara karşı yapacağı mücadelede halkın da desteğini yanına almak adına bir hanedan üyesine ihtiyacı olduğunu farkındaydı⁵²³. Bu sırada Kırım'da bulunan II. İzzeddin Keykavus'un oğullarından Alâeddin Siyavuş'un Anadolu'ya geldiğini haber alan Mehmed Bey, bu şehzadeyi bularak şahitlerin huzurunda hanedan üyesi olduğunu teyit ettirmiştir⁵²⁴. Pek çok dönem kaynağı Karaman Bey'in yanında bulunan Alâeddin Siyavuş'un aslen bir hanedan üyesi olmadığını söylese de araştırmacılar Siyavuş'un II. Keykavus'un oğlu olduğunu kabul etmektedirler⁵²⁵.

Aradığı hanedan üyesini de bulduktan sonra süratle harekete geçen Mehmed Bey önderliğindeki Türkmenler, bir müddet Aksaray'ı kuşatsalar da almaya muvaffak olamayınca yollarına devam ederek Konya önlerine geldiler⁵²⁶. Mehmed Bey, Sultan Baybars'tan aldığı yarlığı göstererek onun Kayseri'de tahta çıktığını söylemiş ve Sultan Baybars adına Konya'yı teslim alacağını belirtmiştir⁵²⁷. Bunun dışında yanında bir de hanedan üyesi olduğunu belirten Mehmed Bey, yetkili kişilerin isterse gelip bu durumu teyit edebileceklerini de söylemiştir. Ancak saltanat naibi Emüniddin Mikâil.

⁵¹⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.630.

⁵²⁰ Kaymaz, *Pervâne*, s.171.

⁵²¹ Ahmed b. Lütfullah, s.104.

⁵²² İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.631.

⁵²³ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.485.

⁵²⁴ Yazıcızâde s.706.

⁵²⁵ Aksarayî, s.96; Anonim Selçuknâme, s.39; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.631; Yazıcızâde, s.706; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.571; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.308.

⁵²⁶ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.297.

⁵²⁷ İbn Şeddâd, s.90.

Karamanoğullarının bu telifini kabul etmeyerek şehri müdafa etmeye karar vermiştir⁵²⁸.

Teklifleri kabul edilmeyen Türkmenler, Konya'yı abluka altına aldılar. Şehrin Çaşnigir ve At Pazarı kapılarını ateşe veren Karamanoğulları, bu sayede savunma direncini kırmışlar ve 14 Mayıs 1277 günü Konya'ya girmişlerdir⁵²⁹. Naib Mikâil, Konya'nın ele geçirildiğini ve artık kurtuluş olmadığını anlayınca şehirden gizlice kaçarak Tokat'a doğru yola koyulmuş, ancak bu esnada yakalanmış ve işkence edilerek tüm mallarının elinden alınmasının ardından öldürülmüştür. Emüniddin Mikâil ile birlikte Konya'da bulunan Sahil Beylerbeyi Bahâeddin Mehmed'in de akıbeti aynı olmuştur⁵³⁰. Konya, Türkmenler tarafından büyük ölçüde tahrip edilmiş ve Türkler pek çok ganimet elde etmişlerdir⁵³¹.

Türkmenler şehre girdiği sırada Konya yakınlarındaki Filobâd Köşkü'nde bulunan Alâeddin Siyavuş, Karamanoğlu Mehmed Bey ile birlikte Konya'ya gelmiştir. Adına para kestirilip, hutbe okutulmasının ardından cülûs merasimi tamamlanan Siyavuş, Konya halkının da itaat etmesi ile tahta geçmiştir⁵³². Karamanlı Mehmed Bey, Alâeddin Siyavuş'un veziri olmuştur. Tüm bu gelişmelerin ardından Konya'da toplanan yeni yönetim, Mehmed Bey'in etkisi ile "*divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka bir dil konuşulmayacaktır.*" Hükmündeki meşhur kararı almıştır (Mayıs 1277)⁵³³.

a) Fahreddin Ali'nin Oğullarının Öldürülmesi

Karamanoğulları'nın Konya'yı ele geçirip, Siyavuş'u tahta çıkarması ve Bahâeddin Mehmed ile Emüniddin Mikâil'i öldürmeleri, Fahreddin Ali'nin oğullarını harekete geçirdi. Tâceddin Hüseyin ve Nusretuddîn Hasan Karamanoğulları ile savaşmak için asker topladılar⁵³⁴. Bu tarihte ilk defa Batı Anadolu'da olduklarını

⁵²⁸ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.577.

⁵²⁹ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.298.

⁵³⁰ Varlık, "Anadolu Beylikleri", s.25

⁵³¹ Aksarayî, s.96.

⁵³² Öden, *a.g.m.*, s.757.

⁵³³ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.485.

⁵³⁴ Cahen, *a.g.e.*, s.280.

gördüğümüz Germiyanoğulları ile anlaşılan Fahreddin Ali'nin oğulları 50.000 akçe vererek onlardan da asker toplamışlardır⁵³⁵.

Karamanoğlu Mehmed'in Akşehir istikametinde ilerlediğini duyan Tâceddin ve Nusretuddîn, onu karşılamak için Karahisar'dan ayrıldılar. Değirmen Çayı'nın yakınında buluna Koz Ağaç köyüne gelen Sâhib Ata'nın oğulları burada Mehmed Bey'in önderliğindeki Karaman Türkmenleri ile karşılaştılar⁵³⁶.

İbn Bibi'nin naklettiğine göre Tâceddin Hüseyin, Türkleri küçük görüyordu ve mızrağını eline alarak çayın karşısında bulunan Karaman askerlerinin üzerine atını sürdü. Karamanoğlu Mehmed Bey de ona karşılık verdi. İkili çayın içinde birbirleri ile savaştılar. Sonunda atından düşen Tâceddin'in üzerine hücum eden Karamanlılar onun başını keserek öldürdüler⁵³⁷. Bu olay yaşanırken, Germiyanoğulları Tâceddin'in kurtarmak adına herhangi bir girişimde bulunmadıkları gibi savaş başladıktan sonra da sözlerinde durmayarak meydanı terk etmişlerdir⁵³⁸. Savaşın başında Tâceddin Hüseyin'in ölmesi, sonrasında da Germiyan Türklerinin ihanet etmesi ile güçten düşen Sâhib Ata oğulları Karaman Türkmenleri ile giriştikleri savaşta yenilmişlerdir. Harp esnasında Fahreddin Ali'nin diğer oğlu Nusretuddîn Hasan'da öldürülmüştür. Fahreddin Ali'nin oğulları dışında Muînüddin Pervâne'nin dayısı Saadeddin Hoca Yunus ve Şemseddin Tav-taş'ın oğlu Celâleddin Hüsrev'de öldürülmüştür (26 Mayıs 1277)⁵³⁹.

Aksarayî, Fahreddin Ali'nin oğullarının öldürülmesi ile sonuçlanan elim hadiseyi şu şekilde nakletmektedir; *“Konya ve Akşehir sahrasında iş savaşmaya düştü, her ne kadar bunların ikisi de [Tâceddin Hüseyin ve Nusretuddîn Hasan] saf yaran kimseler ve hüner gösteren komutanlar olsalar da şansları yaver gitmediği ve talihleri yardım etmediği için o fitneler ile yapılan savaşta [Karamanoğulları] tecrübeli yiğitler yüz çevirdiler. O giriş yerinde çıkışı bulamadıkları için ayaklarını varlık arasından yokluk sahasına attılar*⁵⁴⁰. Tâceddin Hüseyin ve Nusretuddîn Hasan'ın saf yaran

⁵³⁵ Yazıcızâde, s.712.

⁵³⁶ Ahmed b. Lütfullah, s.105; O. Turan, *Selçuklular Zamanına Türkiye*, s.582.

⁵³⁷ İbn Bibi, *El-Evâmir*'l, s.638.

⁵³⁸ Mustafa Alican, “Germiyanoğulları ve Sâhib Ataoğulları Arasındaki İlişkiler Üzerine Notlar”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarihi, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-III (Germiyanoğulları Beyliği)* (haz. Mehmet Ersan-Mehmet Şeker), Ankara 2017, s.66.

⁵³⁹ Yinan, *Türkiye Tarihi*, s.300.

⁵⁴⁰ Aksarayî, s.95.

hünerli komutan olarak anılacak ne gibi kahramanlıkları olduğu hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Muhtemelen yazar burada ölenler hakkında methiye yapmak için bu ifadeleri kullanmıştır.

Karamanoğulları, Sâhib Ata oğullarına karşı kazandıkları bu zaferin ardından pek çok ganimet elde etmişlerdir. Sonrasında Fahreddin Ali'nin ailesi tarafından korunan Karahisar'a saldıran Türkmenler bu müstahkem şehri almaya muvaffak olamayarak Konya'ya geri döndüler⁵⁴¹. Böylece Türkmenlerin bu zaferinin ardından Siyavuş'un hâkimiyet sahası Akdeniz sahillerinden Ankara'ya kadar uzanmış oldu⁵⁴².

2) Şehzade Kongurtay, Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Sultan III. Gıyaseddin Keyhurev'in Anadolu'da Asayışı Sağlamaları

a) Siyavuş'un Konya'dan Kaçması

Abaka Han Anadolu Seferi sırasında Pervâne'nin ihanetini teyit edince onu yargılamak için yanında götürürken Anadolu'da Karaman Türkmenlerinin çıkarmış olduğu ayaklanmaları işitmişti. Bunun üzerine şehzade Kongurtay ile Fahreddin Ali'yi beraberlerindeki bir orduyla Karaman Türkmenlerinin üzerine yolladı⁵⁴³. Karamanoğlu Mehmed Bey, Fahreddin Ali ve Sultan III. Gıyaseddin'in büyük bir ordu ile Anadolu'ya geldiğini duymuş, lakin bunu halktan saklamak için Siyavuş'un Erzurum'a kadar bir sefer daha düzenleyip Moğolları ülkeden uzaklaştıracağı haberini yaymıştır⁵⁴⁴. Bu şekilde halk nazarında itibarını korumaya çalışan Mehmed Bey, bir taraftan da Konya'yı Moğollara kaptırma ihtimaline karşı, Değirmen Çayı Savaşı'nda Fahreddin Ali'nin oğullarından elde ettiği ganimeti Filobâd Köşkü'ne taşımıştır⁵⁴⁵.

Konya ahali Sultan III. Keyhsurev'in Moğol ordusu ile Anadolu'ya geldiğini işitince şehrin kapılarını kapatmış ve Filobâd'a giden Karamanlılar avdet ettiklerinde bir daha içeri alınmamışlardır. Mehmed Bey tüm çabalarına rağmen Konya'ya

⁵⁴¹ Merçil, *a.g.e.*, s.162; Sümer, *a.g.m.*, s.53.

⁵⁴² O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.582

⁵⁴³ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.625.

⁵⁴⁴ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.117.

⁵⁴⁵ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.338.

giremeyince Alâeddin Siyavuş'u da yanına alarak Ermenek'e çekilmek zorunda kaldı. Böylece Siyavuş'un 37 günlük Konya hâkimiyeti de sona ermiş oldu⁵⁴⁶.

b) Kızıl Hamid Olayı ve Fahreddin Ali'nin Aksaray Halkını Kurtarması

Anadolu'daki otorite boşluğu sadece Konya'da değil Aksaray'da da sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Şöyle ki; Aksaray'da İlhanlılar adına vergi tahsildarlığı yapan Kızıl Hamid adlı mültezim, meydana gelen kargaşayı fırsat bilip 4.000 adamı ile isyan bayrağını kaldırmış ve Aksaray halkına zulüm etmeye başlamıştır⁵⁴⁷. Kısa bir süre sonra Aksaray yakınında bulunan Eyup Hisar'da bir Moğol karakolunun olduğu haberi gelince Kızıl Hamid, şehir halkından zorla asker toplayarak onları karşılamaya gitmiştir. Aksaray'da yaşanan bu olayın bizzat görgü tanığı olan Aksarayî'nin naklettiğine göre Eyup Hisar'da bulunan Moğol askerleri Şehzade Kongurtay'ın başında bulunduğu birliktir. Kongurtay, Kızıl Hamid'i Alâeddin Siyavuş zannettiği için bir müddet ona saldırmamış ve hazırlık yapmıştır. Fakat gerçek ortaya çıkınca Hamid'in birliklerini bozguna uğratarak onu öldürmüştür⁵⁴⁸.

Kızıl Hamid'i ortadan kaldıran Kongurtay, daha sonra Aksaray halkından herkesi esir etmiştir. Halkın sefalet içinde kaldığını gören Fahreddin Ali, duruma müdahale ederek Kızıl Hamid'in yakın adamlarından Şengit'in bulunması için emir vermiştir⁵⁴⁹. Kısa bir uğraştan sonra yakalanan Şengit, Kızıl Hamid'e ait malları Fahreddin Ali'ye teslim etmiş, bununla da yetinmeyerek kendi canına karşılık 15.000 dirhem para vermiştir. Böylelikle Aksaray halkı Moğol esaretinden kurtulmuştur. Yine de her şey olup bittikten sonra Moğol şehzadesinin isteği üzerine yapılan sayımda toplam 6.000 kişinin öldürülmüş ya da esir edilmiş olduğu tespit edilmiştir⁵⁵⁰.

c) Karamanoğulları ile Mücadele Edilmesi ve Mehmed Bey'in Ölümü

Moğol ordusu ile Konya'ya doğru ilerleyen Fahreddin Ali ve Sultan, önce Akşehir ve Ilgın yöresinde Karamanlıların sûbaşı olarak atadığı iki görevliyi

⁵⁴⁶ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.301.

⁵⁴⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.582.

⁵⁴⁸ Aksarayî, s.97-98.

⁵⁴⁹ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.300.

⁵⁵⁰ Cahen, *a.g.e.*, s.283; Aksarayî, s.100.

öldürdüler⁵⁵¹. Selçuklu-Moğol güçleri daha sonra Türkmenlerin boşalttığı Konya'ya girdiler. Anonim Selçuknâme, bundan sonra yaşananlar hakkında farklı bir bilgi vermektedir. Eserde yazılana göre Muînüddin Pervane'nin yargılanmasından dolayı Sultan ve Fahreddin Ali, uzun süre Konya'da kalamayarak şehirden ayrılmışlardır. Onların Konya'dan gitmesinin ardından Karamanoğulları iki kere daha Konya'yı kuşatmış, lakin halk Türkmenlerin şehre girmesine izin vermemiştir⁵⁵². Sadece Anonim Selçuknâme'de geçen bu bilgi bizce yazar nazarında yukarıda değindiğimiz Türkmenlerin Konya'ya halk tarafından alınmaması hadisesi ile karıştırılmış olabilir.

Birbirleri ile tutarlı bilgiler veren kaynaklardan elde ettiğimiz malumatlara bakacak olursak, Konya'ya gelen Selçuklu-Moğol güçleri Türkmenlerin Ermenek havalisine gittiğini öğrenince onların peşine düşmüşler ve Larende yolundan Akdeniz'e inerek Karaman ilinden pek çok Türkmen'i öldürüp büyük bir kısmını da esir etmişlerdir⁵⁵³. Kışın bastırması üzerine Moğollar Tokat'ın Kazova kışlağına, Sultan ve Fahreddin Ali de Konya'ya dönmüştür⁵⁵⁴.

Sultan III. Keyhusrev, Karamanlılara bu denli büyük bir darbe vurduktan sonra toparlanmalarına fırsat vermek istememiştir. Bu nedenle Fahreddin Ali ile birlikte İç-el bölgesine bir kere daha sefer yapmaya karar vermişlerdir⁵⁵⁵. Yanlarında bulunan az miktarda Moğol askeri ile Karamanlıların üzerine giden Sultan, Mut Bölgesi'ne geldiğinde bir miktar öncü birliği keşif amaçlı önden göndermiştir⁵⁵⁶. Karamanoğlu Mehmed Bey, bu öncü birliği görünce Kurbağa Hisarı mevkiinde onlara saldırmaya karar verdi. Lakin dar bir geçitte Moğol oklarından birinin kendisine isabet etmesi ile hayatını kaybetti (1277)⁵⁵⁷. Mehmed Bey'i kurtarmak isteyen kardeşleri Tanu ve Zekeriya da Moğol oklarının gazabına uğrayınca beylerini kaybeden Karaman Türkmenleri dağılarak kaçtılar⁵⁵⁸. Selçuklu-Moğol birlikleri öldürdükleri Türkmenler arasında Mehmed Bey ve kardeşlerinin de olduğunu fark edince bunların başlarını keserek Sultan'a ve Fahreddin Ali'ye yolladılar. Mehmed Bey ve ailesinin kesik

⁵⁵¹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.118.

⁵⁵² Anonim Selçuknâme, s.40.

⁵⁵³ Aksarayî, s.101; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.118.

⁵⁵⁴ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.584.

⁵⁵⁵ Sümer, *a.g.m.*, s.54.

⁵⁵⁶ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.301.

⁵⁵⁷ Faruk Sümer, "Mehmed Bey, Karamanoğlu", *DİA*, c.28, İstanbul 2003, s.446

⁵⁵⁸ Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s.350.

başları tıraş ettirilerek bütün Ermenek ve havalisinde dolaştırıldı. Böylece onun hazin sonu herkese bildirildi⁵⁵⁹. Bu zaferin ardından Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Sultan III. Keyhusrev, sahil kıyılarına kadar inerek önlerine çıkan herkesi kılıçtan geçirdiler⁵⁶⁰. Böylelikle Türkmenlerin yaşadığı bölgeyi harap eden Selçuklu sultanı, veziri Fahreddin Ali ile birlikte Konya'ya dönerken yanında bulunan Moğollar Kazova'ya çekilmiştir⁵⁶¹.

Karamanoğulları'nın uğradığı ağır hezimet beyliği bir süreliğine güçten düşürse de ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Zira Mehmed Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına Güneri Bey geçmiş, Karamanoğulları bir müddet sessiz kalarak toparlanma evresine girmişlerdir⁵⁶². Karamanlıların bu sükût evresinde ileride daha detaylı bahsedeceğimiz Germiyanogulları güç kazanmaya başlamış ve Moğolların desteklediği Selçuklu kuvvetleri ile mücadele içine girmişlerdir.

d) Siyavuş'un Sükûtu ve Batı Anadolu'da Asayişin Sağlanması

Karamanlıların bozgunu sırasında onların yanında bulunan Alâeddin Siyavuş, Selçuklu-Moğol birliklerinden kaçarak garp bölgesine gelmiştir. Mehmed Bey'in öldürülmesinin ardından en büyük müttetikini kaybeden Siyavuş, bu defa isyanı bizzat yöneterek garp uçlarındaki Türkmenleri etrafında toplamış ve faaliyetlerine devam etmiştir⁵⁶³.

İç-el Seferi'nin ardından Konya'ya çekilen Sultan III. Gıyaseddin ile Fahreddin Ali de o sırada Kazova'da kışlayan Moğolların, Siyavuş İsyanı'nı bastırılana kadar Anadolu'dan gitmeyeceklerinin farkındaydılar. Ancak Moğollar ile çıkılacak olan ikinci bir batı seferi o bölgede yaşayan halkın da ciddi sıkıntılar yaşamasına neden olacaktı⁵⁶⁴. Bu durumun bilincinde olan Fahreddin Ali'nin Moğol şehzadesi Kongurtay ile yaptığı konuşma Aksarayî'de şu şekilde geçmektedir; “*Şehzadenin kendisi [Kongurtay] bizzat ordusuyla onun [Siyavuş] üzerine gitmek istedi. Fakat Sâhib [Fahreddin Ali], Allah'ın yardımına tevekkül ederek “Allah'a tevekkül edene O,*

⁵⁵⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.642-643.

⁵⁶⁰ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.301.

⁵⁶¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.584.

⁵⁶² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.7.

⁵⁶³ Cahen, *a.g.e.*, s.284.

⁵⁶⁴ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.307.

yeter” sözünü aklına rehber yaptı. Askerîn binek hayvanlarının ayağıyla vilayetin yıkık ve mamur yerlerinin harap olup zarar görmemesi için şehzadeye içten gelen fikirlerini söyleyerek onu seferden alıkoydu.⁵⁶⁵” Kaynağında açıkça belirttiği gibi Siyavuş üzerine çıkılacak garp harekâtının belirleyici unsuru bizzat Fahreddin Ali olmuştur. Ayrıca Fahreddin Ali, özellikle yapılacak olan bu askerî hareket hususunda fazlaca hassas davranmaktaydı. Çünkü Siyavuş’un faaliyetlerinin yoğun olduğu bölge Karahisar ve çevresiydi. Burası da bilindiği gibi Fahreddin Ali ve ailesinin îktası olduğu için vezir özellikle bu bölgeden Moğolları uzak tutmayı amaçlamaktaydı⁵⁶⁶. İbn Bibi ise bu bahsettiğimiz hususlara hiç değinmemiş, sadece İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî’nin isteği ile Sultan ve Fahreddin Ali’nin Alâeddin Siyavuş üzerine sefere çıktığını söylemiştir⁵⁶⁷. Münecimbaşı ise olayı biraz daha farklı anlatmış, Karasahisar’ın Siyavuş tarafından ele geçirilmesinin akabinde Fahreddin Ali ve Sultan Gıyaseddin’in onun üzerine sefere çıkmak için Moğollardan izin aldıklarını söylemiştir⁵⁶⁸.

Alınan karar gereği Moğolların yanından ayrılan Fahreddin Ali ve Sultan Gıyaseddin, Ankara’ya gelerek Siyavuş’a karşı ordu toplamaya başlamışlardır⁵⁶⁹. Kısa sürede toplanan ordunun başında Beylerbeyi Seyfeddin Torumtay, Garîzüddin Mehmed, Bedreddin İbrahim Hotenî, ve Alemüddîn Kayser bulunmaktaydı⁵⁷⁰. Ankara’dan ayrılan Selçuklu güçleri, Siyavuş’un Pınarbaşı mevkiinde olduğunu haber almışlardır. Sâhib Ata ve Sultan, onunla karşılaşmak için Sakarya suyunu geçmişler, bu sırada Siyavuş’un öncü birliklerinden bir miktar askeri ele geçirilerek oracıkta öldürmüşlerdir. Sonrasında Siyavuş ve Selçuklu güçleri karşı karşıya gelmiştir⁵⁷¹. 30 Mayıs 1279 yılında cereyan eden savaşa Fahreddin Ali’nin bizzat katıldığı ve harbi yönetenlerden biri olduğu görülmektedir⁵⁷². Her iki taraf da çetin bir şekilde mücadele ettiği sırada Siyavuş’un ordusunda bulunan I. Keykubad’ın sancağı Selçuklu güçlerince ele geçirilmiştir⁵⁷³. Bu durum savaşın seyrini Selçuklular lehine değiştirmiş

⁵⁶⁵ Aksarayî, s.102.

⁵⁶⁶ Cahen, a.g.e., s.284.

⁵⁶⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.659.

⁵⁶⁸ Ahmed b. Lütfullah, s.105.

⁵⁶⁹ Alptekin, “Türkiye Selçukluları” s.339

⁵⁷⁰ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.307.

⁵⁷¹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.120.

⁵⁷² İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.662.

⁵⁷³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.586.

olmalıdır. Savaş esnasında, Fahreddin Ali'nin oğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusretuddîn Hasan'ın öldürmesinden sorumlu Siyavuş'un adamı Saru Alâ, Selçuklu güçlerince yakalanmış ve Fahreddin Ali'ye teslim edilmiştir. Saru Alâ, canının bağışlanmasına karşılık 100.000 dirhem para vermeyi teklif etse de bu teklif kabul edilmemiş ve öldürülmüştür⁵⁷⁴. Kaynaklar bu konu hakkında bir bilgi vermese de Saru Alâ'nın ölüm emrini bizzat Fahreddin Ali'nin vermiş olduğunu söylemekte bir yanlışlık yoktur.

Alâeddin Siyavuş ve adamları için bozgunla neticelenen savaşın ardından kaçan Siyavuş, Germiyan Türkmenleri tarafından yakalanarak Sultan'a teslim edilmiştir. Germiyanlar bu yardımlarının mükâfatını Kütahya ve çevresinin kendilerine îkta olarak verilmesi ile fazlasıyla aldılar⁵⁷⁵. Fahreddin Ali ve Sultan'ın eline geçen Siyavuş, III. Gıyaseddin'in yüzüne karşı ağır hakaretler sarf etmekten çekinmemiştir. Sonrasında da canlı canlı derisi yüzülmüş ve saman ile içi doldurulup Anadolu'da şehir şehir gezdirilerek teşhir edilmiştir⁵⁷⁶.

II. İzzeddin Keykavun'un oğullarından olan Alâeddin Siyavuş'a Cimri lakabı dönem kaynakları tarafından verilmiştir. Esasında bir isimden ziyade Farsça eşkıya ve serseri anlamına gelen bu kelime Alâeddin Siyavuş'u aşağılamak amacıyla kullanılmıştır⁵⁷⁷. Babası gibi hanedanına ait olan tahtı ele elde etmek için Anadolu'ya gelen Alâeddin Siyavuş, Türkmenler tarafından desteklense de akıbeti çok acı olmuştur.

Siyavuş İsyanı'nın bastırılmasının ardından bir süre Karahisar'da kalan Sâhib Ata Fahreddin ve Sultan, burada da faaliyetlerine devam ederek Denizli Türkmenlerini itaat altına almışlardır. Hatta Aksarayî, uc bölgesindeki faaliyetleri Sultan'ın emri ile Fahreddin Ali'nin kendisinin gerçekleştirdiğini söylemiştir⁵⁷⁸. Bu dönemde Denizli Beyliği'nin başında bulunan Ali Bey, Siyavuş isyanına bizzat katılmamakla birlikte isyanı bastırmaya yönelik bir yardımda da bulunmamıştır. Bu yüzden Selçuklu güçlerince tutuklanan Ali Bey, hapsedildiği Karahisar Kalesi'nde kısa bir sonra

⁵⁷⁴ Yazıcızâde, s.720.

⁵⁷⁵ M. Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s.24

⁵⁷⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.664.

⁵⁷⁷ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.302.

⁵⁷⁸ Aksarayî, s.103.

ölmüştür⁵⁷⁹. Ali Bey'in ortadan kaldırılmasının ardından III. Keyhusrev, Denizli, Honaz ve çevresinin yönetimini Fahreddin Ali'nin kızından olma torunu Mehmed Bey'e vermiştir. Ancak bu atama sadece resmiyette geçerli olmuş, bölgedeki asıl hâkimiyet Türkmenlerde kalmıştır⁵⁸⁰. Sonrasında Kütahya'ya giden III. Gıyaseddin, burada da Cimri'ye taraftarlık eden pek çok insanı kılıçtan geçirmiştir. Sultan ve Fahreddin Ali, Batı Anadolu'daki bu faaliyetleri sırasında pek çok Türkmen Beyi'nin çocuğunu da yanlarında rehin olarak götürmüşlerdir⁵⁸¹. Yazıcızâde'nin naklettiğine göre Sultan III. Gıyaseddin Batı Anadolu'dayken Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Bey ile de görüşmüş, hatta onun da bir torununu rehin alarak yanında götürmüştür⁵⁸². Sultan ve Fahreddin Ali, uc bölgesinde bu şekilde bir müddet dolaşıp itaat sağladıktan sonra Konya'ya geri dönmüşlerdir.

Anadolu'da büyük bir kargaşaya sebep olan ve başta Türkmenler olmak üzere pek çok insanın da hayatının kaybetmesiyle sonuçlanan Siyavuş (Cimri) İsyanı'nın başarılı bir şekilde bastırılması Abaka Han tarafından sevinçle karşılanmıştır. Haberi İlhanlı sarayına ileten Selçuklu kadısı Celâleddin Mahmud'a İlhan nazarında Selçuklu saltanat naibliği verilmiştir. Ayrıca Siyavuş İsyanı'nın bastırılmasında büyük etkisi olan Fahreddin Ali'ye de İlhan tarafından hilat gönderilip “*Kavâmul-mülk*” (memleketin dayanağı) unvanı verilmiştir. Muînüddin Pervâne'nin yeğeni İzzeddin Mehmed de beylerbeyi makamına atanmıştır⁵⁸³. Bu tarihten sonra devletin yönetimi Fahreddin Ali ve Celâleddin Mahmud'a verilmiştir. Bu durumu İbn Bibi şu şekilde açıklamaktadır; “*Her ikisi de [Fahreddin Ali ve Celâleddin Mahmud] bir insanın iki kolu gibi işleri yoluna koymak, yönetilenlerin ve zayıfların durumunu düzeltmek için iş birliği yapmayı gerekli gördüler. İş böyle olunca ülke ve devlet işlerinde uyum ve ahenk ortaya çıktı.*”⁵⁸⁴

Sâhib Ata Fahreddin Ali, görüldüğü gibi ilk defa bir siyasî hadisede bu nebze ön planda bulunmuş, organizesinden icra edilmesine kadar her safhasında etkin rol almıştır. Fahreddin Ali'nin Cimri İsyanı'nda birden bire bu kadar öne çıkmasındaki en

⁵⁷⁹ Kayhan, *a.g.m.*, s.764

⁵⁸⁰ Kofoğlu, *a.g.m.*, s.250.

⁵⁸¹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.309.

⁵⁸² Yazıcızâde, s.722.

⁵⁸³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.589.

⁵⁸⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.665.

büyük neden elbette ki Muînüddin Pervane'nin gözden düşmesi ve sonrasında idam edilmesidir. Çünkü Pervâne'nin öldürülmesi ile oluşan otorite boşluğunu kapatabilecek yegâne kişi kendisidir. Ayrıca Sâhib Ata'nın, isyanın bastırılması sırasında gösterdiği ısrarcı ve gaddar tavrı günümüzde ciddi eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Gerçekten de gerek Karamanoğullarına gerekse Siyavuş ve yanında bulunun askerlere Selçuklu güçleri en ufak bir acıma emaresi göstermemişlerdir. Anadolu'nun bekası ve Moğollara karşı bağımsızlık çabası içinde olan bu Türkmen taifesinin katledilmesi elbette ki çok elim bir hadisedir. Lakin bu hususta Fahreddin Ali eleştirilirken onun da iki oğlunun Türkmenler tarafından öldürüldüğünü göz ardı etmeden değerlendirirsek daha sağlıklı bir bakış açısına sahip olabiliriz.

B) TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA TAHT MÜCADELESİ

Siyavuş'un isyanının bastırılması Türkiye Selçuklularında bir nebze suların durulmasını sağlamıştır. Lakin isyanın bastırılması için Şehzade Kongurtay ile birlikte Anadolu'ya gelen meşhur İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî, kısa bir süre ikamet ettiği Anadolu'da Türkiye Selçuklularının İlhanlılara olan borcunu, Moğollar lehine bir düzene sokmuştur⁵⁸⁵. Şöyle ki; eski Selçuklu vezirlerinden Şemseddin Mahmud Tuğraî'nin Moğollardan aldığı borç 1270'li yıllara gelindiğinde hala ödenmiş değildi. Dönem kaynakları bu borcun yükümlülüğü altında devlet daha fazla sıkıntı çekmesin diye Cüveynî'nin Selçuklulara ait olan Erzincan ve havalisini direk Moğolların iktası haline getirdiğini söylemektedirler⁵⁸⁶. Bu borcu silmeye karşılık alınan toprak, Anadolu'nun artık mali yükümlülüğünün toprak bütünlüğünü zedelemeye başladığının göstergesidir. Bu dönemde Moğollar tarafından Anadolu'ya yollanan bir diğer isim de Tâceddin Mu'tez'in oğlu Mücîreddin Emirşah'tır. Kendisinin Anadolu'daki görevi, Moğollara iktâ olarak verilen bölgelerin vergilerini tahsis etmektedir⁵⁸⁷.

Cimri İsyanı bastırıldıktan sonra Moğolların Anadolu'yu terk etmesi ile devlet bir düzen içine girecekken bu sefer de Kırım'dan gelen başka bir hanedan üyesi, taht

⁵⁸⁵ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.303.

⁵⁸⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.659.

⁵⁸⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.590.

karışıklıklarının yaşanmasına ve zaten güçten düşmüş olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin daha da zayıflamasına neden olacaktır.

1) II. Gıyaseddin Mesud'un Anadolu'ya Gelmesi

II. İzzeddin Keykavus'un kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan ile giriştiği taht mücadelesini kaybetmesinin akabinde önce Bizans'a, ardından Altın Orda Devleti'ne sığındığını, sonrasında da Kırım'da vefat ettiğini söylemiştik (1278-1279). II. Keykavus, kaynakların naklettiğine göre, Kırım'da gurbet hayatı yaşarken de asla Anadolu'daki taht sevdasından vazgeçmemiş ve bu fikri belli ki yanında bulunan çocuklarına da aşlamıştır⁵⁸⁸. Öyle ki ya onun vefatından önce ya da kısa bir süre sonra Anadolu'ya geldiğini bildiğimiz oğlu Alâeddin Siyavuş, burada III. Gıyaseddin ile giriştiği taht mücadelesini kaybetmiştir.

II. İzzeddin Keykavus, İbn Bibi'nin de naklettiğine göre ömrünün sonlarına doğru belli ki artık tahtını geri alamayacağını kabul etmiştir. Lakin büyük oğlu Gıyaseddin Mesud'a ölmeden önce yaptığı vasiyetinde Anadolu'ya gitmesini, Moğollar ile iyi ilişkiler kurarak tahta çıkmasını öğütlemiştir⁵⁸⁹. II. İzzeddin'in vefatından kısa bir süre sonra oğullarından Rükneddin Geyûmers'in Anadolu'ya geldiği ve Kastamonu'da tutsak edildiği görülmektedir (1282)⁵⁹⁰. Geyûmers'in bu teşebbüsünün ardından II. İzzeddin Keykavus'un büyük oğlu Gıyaseddin Mesud da kardeşleri ve maiyeti ile birlikte Anadolu'ya gelmiştir⁵⁹¹. Arap kaynaklarından öğrendiğimize göre Mesud'un Anadolu'ya gelmesinin bir nedeni de Altın Orda Han'ı Mengü Timur'un eski bir Moğol âdeti gereğince Mesud'u üveyi annesi olan Orbay Hatun ile evlendirmeye zorlamasıdır⁵⁹². Gerçek sebep ne olursa olsun mahiyeti ile birlikte Anadolu'ya gelen II. Mesud burada bulunan Samagar Noyan'ın yanına götürülmüş, Samagar da onu Abaka Han'ın yanına yollamıştır⁵⁹³.

⁵⁸⁸ Yazıcızâde, s.723.

⁵⁸⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.671.

⁵⁹⁰ Ahmet Balantekin, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan II. Gıyâseddin Mesud Dönemi (1280-1308)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahraman Maraş, 2015, s.16.

⁵⁹¹ Aksarayî, 105.

⁵⁹² El-Ömerî, s.404; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.342.

⁵⁹³ Muharrem Kesik, "Mesud II", *DİA*, c.29, İstanbul 2014, s. 342.

Abaka Han tarafından hürmetle karşılanan Mesud, İbn Bibi'nin aktardığına göre Diyarbakır, Harput, Malatya ve Sivas'ı ikta olarak almıştır⁵⁹⁴. Aksarayî, sadece Gıyaseddin Mesud'un Abaka'nın yanına gittiğinden bahsederken, Anonim Selçuknâme'de ise Mesud'un Han tarafından hürmetle karşılanarak Emir-î ahur unvanıyla Anadolu'ya gönderildiği zikretmektedir⁵⁹⁵.

Sadece Anonim Selçuknâme'de geçen bir bilgiye göre Gıyaseddin Mesud'un Alâeddin isimli bir yeğeni 1280-1281 yılında Anadolu'ya gelerek Karaman vilayetine geçmiştir. Türkmenler onu alarak Larende'ye götürmüştür. Bu sırada Muînüddin Pervâne'nin oğlu İzzeddin ile Sâhib Ata Fahreddin'in torunu Süleyman Çelebi Niğde'de bulunmaktaydılar. Karamanlılar, şehzade Alâeddin ile birlikte onlara saldırınca Süleyman Çelebi ve İzzeddin güçlerini birleştirerek Türkmenleri yenilgiye uğrattılar. Bu yenilginin ardından şehzade Alâeddin, Tekfur (?) vilayetine çekilmiştir⁵⁹⁶.

2) III. Keyhusrev'in Öldürülmesinde Fahreddin Ali'nin Etkisi

Abaka Han, ordusu Hums Savaşı'nda Memlûklere yenilince üzüntüden kendisini içkiye vermiş ve 1282 yılında ölmüştür. Onun ölümü ile İlhanlı tahtına kardeşi Ahmed geçti⁵⁹⁷. Teküder Ahmed, seleflerinden farklı olarak İslam dinini benimsemiş ve Memlûkler ile siyâsî ilişkileri düzeltmenin yolunu aramıştır⁵⁹⁸. Ancak onun tahta geçtiği yıl Anadolu'ya yolladığı Kongurtay, bölgede karışıklık çıkaran Türkmenler üzerinde büyük katliamlar gerçekleştirdi⁵⁹⁹. Bu yüzden dönemin Memlûk hükümdarı olan Kalavun, Moğollar ile sulh yapmaya yanaşmamıştır.⁶⁰⁰

Teküder Ahmed'in Moğol tahtına oturması, Sultan III. Gıyaseddin Keyhusrev için son derece şansız bir durum olmuştur. Çünkü Abaka Han'ın Gıyaseddin Mesud'a

⁵⁹⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l*, s.674.

⁵⁹⁵ Aksarayî, s.105; Anonim Selçuknâme, s.41 / Anonim Selçuknâme'de Gıyaseddin Mesud'un yanına gittiği İlhanlı Han'ı Abaka değil Teküder Ahmed olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte eserin devamında anlatılan siyâsî olaylardan anlaşıldığı üzere tahta Abaka Han vardır ve yazar burada bir karışıklık yapmıştır.

⁵⁹⁶ Anonim Selçuknâme, s.41-42

⁵⁹⁷ Sümer, *a.g.m.*, s.56.

⁵⁹⁸ İbnü'l-İbri, s.53; Spuler, *İran Moğolları*, s.89.

⁵⁹⁹ Anonim Selçuknâme, s.42.

⁶⁰⁰ Hamid Algar, "Ahmed Teküder", *DİA*, c.2, İstanbul 1989, s.139.

verdiği iktalardan ötürü huzuru kağan III. Keyhusrev, Teküder'in cülûsunu tebrik için onun yanına gittiği sırada bu durumu Han'a beyan etti⁶⁰¹. Lakin anlaşıldığı üzere Selçuk tahtı ile ilgili kafasında başka bir politika olan Teküder, Sultan'ı dinlememiş, Türkiye Selçuklu Devleti'ni tıpkı babası Hülâgû zamanında olduğu gibi ikiye bölmüştür⁶⁰².

Ülkenin ikiye bölünmesinin ardından yaşanan gelişmeler konumuz itibariyle önem arz etmektedir. III. Keyhusrev, Teküder'in taksiminden sonra Han'a sinirlenmiş ve onun izni olmadan merkezden ayrılarak Anadolu'ya dönmüştür⁶⁰³. Keyhusrev'in ardından Anadolu'ya gelen II. Gıyaseddin Mesud da 1282 yılında resmen tahta çıkmış ve Türkiye Selçuklularında bir kez daha ikili yönetim başlamıştır⁶⁰⁴. Ancak bazı kaynaklar Sultan Mesud'un Abaka Han döneminden bu yana sultan olduğunu gösteren bilgiler de içermektedir⁶⁰⁵. II. Mesud'u Anadolu'ya geldiği sırada çok iyi karşılayan Mücîreddin Emirşah, Mesud tarafından saltanat naibliğine atanmıştır⁶⁰⁶. Bu tarihten sonra Aksarayî'nin yazdıklarından anladığımızı göre yaşlı vezir Fahreddin Ali, bir kez daha taraf değiştirmiştir⁶⁰⁷. Uzun süren siyâsî hayatı boyunca Moğolların gözünden düşen insanların tarafında durmamaya özen gösteren Sâhib Ata, şimdi de II. Gıyaseddin Mesud'u, III. Keyhusrev'e tercih etmiştir.

Mücîreddin Emirşah'ın ardından Anadolu'nun en değerli şahsiyetlerinden olan Fahreddin Ali'nin de II. Mesud'un safına geçmesi III. Keyhusrev için aslında sonun başlangıcı olarak gösterilebilir⁶⁰⁸. Çünkü Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin III. Keyhusrev'den elini çekmesinin ardından Anadolu'nun diğer ümerası da tek tek Gıyaseddin Keyhusrev'i terk etmiştir. II. Mesud yeteri kadar güç elde ettiğini anlayınca bu defa tahta tek başına hâkim olmayı amaçladı. Bu amaçla Teküder'in huzuruna giden Emirşah, III. Gıyaseddin'i şikâyet etmiştir. Yaşanan yeni gelişmelerde

⁶⁰¹ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.320.

⁶⁰² Taksim meselesi hususunda Selçuklu tarihçileri farklı görüştedirler. Zira bunun temel sebebi kaynakların bu hususta tutarsız bilgiler vermeleridir. Osman Turan, Teküder Ahmed zamanında ülkenin III. Gıyaseddin ve II. Mesud arasında bölüldüğünü söylerken Mükrimin Halil Yinanç, Abaka Han döneminde Mesud'a verilen iktaları baz alarak 1282'den önce devletin ikiye bölündüğünü söylemektedir. (O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.599; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.315.)

⁶⁰³ Ahmed b. Lütfullah, s.107.

⁶⁰⁴ Kesik, "Mesud II", s.342.

⁶⁰⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler II*, İstanbul, 1929, s.234-235.

⁶⁰⁶ Erdem, *a.g.m.*, s.277.

⁶⁰⁷ Aksarayî, s.108-109.

⁶⁰⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.321.

Fahreddin Ali'nin oynadığı rol hakkında verilen şu malumat önemlidir; “*Onunla [Fahreddin Ali], Sultan ve Mucireddin arasında bir ahit ve sözleşme (ahd ü misâk) yapıldı. O yolla onlar Sultan'ı [II. Mesud] güçlendirdiler. Mucireddin Emir Şah, acele olarak orduya gidip tek başına sultan Mes'ud adına yarlıg hükmü getirdi.*⁶⁰⁹” Emirşah'ın III. Gıyaseddin'i hana şikâyet ettiği konu muhtemelen şehzade Kongurtay ile yakın münasebetlerde bulunması ile alakalı olmalıdır⁶¹⁰.

III. Keyhusrev, hakkındaki ithamlara son vermek adına Kongurtay ile Han'ın huzuruna gitmek için yola çıktı. Lakin tam bu sırada Kongurtay'ın şehzade Argun ile birleşerek Han'a isyan edeceği haberinin duyulması üzerine merkeze çağrılan Kongurtay idam edildi. Osman Turan, 1284 yılında Argun'un Teküder Ahmed'i devirerek tahta geçmesinin ardından III. Keyhusrev'i öldürttüğünü söylemiştir⁶¹¹. Bu hususta bilgi veren Yazıcızâde'ye göre III. Gıyaseddin, Argun Han zamanında Anadolu'ya atanan Geyhatu'nun isteği ile öldürülmüştür⁶¹². Lakin Mükremin Halil Yinanç, Teküder Ahmed zamanında III. Keyhusrev'in öldürüldüğünü söyler ki olayların gidişatı bu duruma daha uygundur (1284)⁶¹³. Ayrıca pek çok kaynakta Keyhusrev'in Teküder Ahmed zamanında öldürüldüğünü yazmaktadır⁶¹⁴. Görüldüğü gibi en başından beri Moğollara isyan teşebbüsünde bulunmayan Fahreddin Ali'nin etkisi ile III. Gıyaseddin öldürülmüştür⁶¹⁵.

Çocuk yaşta tahta çıkan III. Keyhusrev, ilk saltanat yıllarında Pervâne'nin gölgesinde yaşamıştır. Pervâne'nin ölümünün ardından yönetim anlamında ciddi bir rahatlama yaşadığını düşünmediğimiz Keyhusrev'in saltanatının son yılları da Moğol güdümünde Türkmenler ile mücadele etmekle geçmiştir. En sonunda veziri Fahreddin Ali'nin de onun üzerinden desteğini çekmesi ile İlhanlı Devleti'nin taht kavgalarının arasında kalan Sultan Gıyaseddin, Moğolların emri ile öldürülmüştür.

⁶⁰⁹ Aksarayî, s.108.

⁶¹⁰ Kazvinî, s.382.

⁶¹¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.600.

⁶¹² Yazıcızâde, s.730.

⁶¹³ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.321.

⁶¹⁴ Kazvinî, s.382; Ahmed b. Lütfullah, s.107; Aksarayî, s.109; Anonim Selçuknâme, s.44.

⁶¹⁵ Cahen, *a.g.e.*, s.290.

3)Konya’da Yaşanan Taht Kavgası ve Fahreddin Ali’nin Asayışı Sağlama Çabaları

II. Gıyaseddin Mesud’un tek başına tahta çıktığı 1284 yılından kısa bir süre sonra Konya’da ciddi bir kargaşa yaşandı. Sabık Sultan III. Gıyaseddin Keyhusrev’in annesi, devletin iki torunu ve II. Mesud arasında bölünmesi için teşebbüste bulundu⁶¹⁶. Moğol Hanı Argun’a haber yollayarak devletin III. Gıyaseddin ile II. Mesud arasında taksim edildiği gibi yine bu sefer de onun çocukları ile II. Mesud arasında bölünmesini talep etti⁶¹⁷. Moğollar bir elçiyi çocukların hanedan üyesi olup olmadıklarını teyit etmesi için merkeze gönderdiler⁶¹⁸. Torunlarının gücünü arttırmak niyetinde olan Hatun, Karaman ve Eşrefoğulları beylerinden yardım istedi⁶¹⁹. Fahreddin Ali ise Türkmenlerin gelişi ile doğabilecek sorunlarını engellemek için harekete geçti⁶²⁰.

Fahreddin Ali’nin evinde toplanan Konya ümerası, evvelce başkent in korunması hakkında mutabakata varsalar da sonrasında nedeni belli olmayan bir sebepten ötürü anlaşmazlığa düştüler. Bu toplantının haberini alan III. Keyhusrev’in annesi adamlarını Fahreddin Ali’nin evine yolladı. Çıkan kargaşa şehrin ileri gelenleri tarafından zorlukla bastırıldı⁶²¹.

Tüm bu olaylar yaşanırken Karaman ve Eşrefoğlu beyliklerinin liderleri Güneri ve Halil Bey Konya’ya geldi. Güneri Bey beylerbeyi, Halil Bey’de saltanat naibi oldu ve onların desteği ile III. Keyhusrev’in çocukları tahta çıkarıldı (1285)⁶²².

II. Mesud, Türkmenlerin Konya’ya gelmesinin ardından şehri terk ederek Argun Han’ın yanına kaçtı. Onun İlhan’ın yanına gittiğinin haberini alan Hatun, torunlarından biri ile beraber Han’ın huzuruna gitmek için yola çıktı⁶²³. III. Keyhusrev’in annesinin yokluğunda, yaklaşık bir ay sonra Sâhib Ata Fahreddin

⁶¹⁶ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.487.

⁶¹⁷ Cahen, *a.g.e.*, s.290.

⁶¹⁸ Anonim Selçuknâme, s.44. / Feridun Nafiz Uzluk kitabın çevirisini yaparken bu kısımda özellikle anlaşılmaz ifadelerin kullanıldığından bahsetmektedir. Şöyle ki; Moğolların yolladığı elçi ile Fahreddin Ali arasında şehzadelerin getirilmesi hususunda bir tartışma yaşanmıştır lakin bunun nedeni hakkında bir bilgi yoktur. Olay hakkında dönemin diğer kaynakları suskun kaldığı için karşılaştırmada yapılamamaktadır.

⁶¹⁹ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.305.

⁶²⁰ O. Turan, *Selçuklular Zamanına Türkiye*, s.605.

⁶²¹ Anonim Selçuknâme, s.45.

⁶²² Sümer, *a.g.m.*, s.60.

⁶²³ Anonim Selçuknâme, s.45.

Ali'nin adamlarından Has Balaban, askerleri ile Konya'ya gelerek asayişî sağladı. Hatun'un Konya'da olan torunu tahttan indirildi⁶²⁴. Buradan da anlayacağımız üzere, Konya'da tahta çıkan bu iki küçük şehzadenin hâkimiyet alanları Konya ile sınırlı kalmıştır⁶²⁵.

Argun Han'ın huzuruna çıkan Hatun, yapılan görüşme sonrası haksız bulundu. İki çocuğun hanedan üyesi olmadığına kanaat getirildi ve Han'ın emri ile öldürüldüler. III. Gıyaseddin'in annesi Anadolu'ya geri gönderildi ve Sivrihisar kendisine îkta olarak verildi⁶²⁶.

Bu olayı bizim için asıl önemli kılan şey, ilk kez Fahreddin Ali'nin siyasî gücünün yanında şahsi askerî gücünü de görüyor olmamızdır. Kaynaklarda adına daha önce rastlamadığımız ama açıkça Fahreddin Ali'nin adamı olduğu beyan edilen Has Balaban, belli ki anlaşma yoluyla sükûneti sağlayamayacağına kanaat getiren Sâhib Ata'nın emri ile Konya'da düzeni sağlamış ve Türkmenleri şehirden uzaklaştırmayı başarmıştır.

C) SÂHİB ATA'NIN SON SİYASİ FAALİYETLERİ

II. Mesud'un yeni devlet kadrosunda daha önce bahsettiğimiz Naib Mücîreddin Emirşah ve Vezir Fahreddin Ali vardı⁶²⁷. Ayrıca beylerbeyi makamında da Azizüddin Mehmed bulunmaktaydı. Bunların dışında bir de Moğollar kendi merkezlerinden Nevruz'u ve İmadeddin Zincanî'yi Anadolu'ya yollamışlardı. Pervâne makamına atanan Nevruz yüzünden artık Selçukluların evkafları da Moğolların denetimine girmiştir. Siyasî anlamda darboğazda olan devlet mali açıdan da Moğol hâkimiyeti altında kalmıştır⁶²⁸.

Dönem Anadolu'sunun ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin aciz durumunu Müneccimbaşı eserinde çok iyi tasvir etmektedir. Ona göre vergileri arttırma sözü ile makam elde eden devlet görevlileri Anadolu'ya geldiklerinde bu sözlerini yerine getiremeyince devlet mali açıdan çökmeye başlamıştır. Bunun dışında Selçuklu asker

⁶²⁴ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.344; Anonim Selçuknâme, s.45.

⁶²⁵ Cahen, *a.g.e.*, s.291.

⁶²⁶ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.605.

⁶²⁷ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.138.

⁶²⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, 325-326

sayısının azlığı, ülkede çıkan isyanların bastırılması için Tatar askerlerinin çağrılmasını da zorunlu hale getirmişti. Bu sebeple Anadolu'ya gelen Moğollar, sükûneti sağlamayı başarsalar da ordularının tüm masrafları Selçuklular tarafından ödeniyor ve sonuç itibarıyla ezilen taraf yine Anadolu halkı oluyordu⁶²⁹.

1) Geyhatu'nun Anadolu Valiliği ve Moğol Ordusunun Masraflarını Fahreddin Ali'nin Karşılması

İlhanlı Hükümdarı Argun Han, 1284 yılında amcası Teküder Ahmed'i devirerek tahta geçmiştir⁶³⁰. Tahta geçtikten kısa bir süre sonra da kardeşlerinden Hülacü ve Geyhatu'yu Anadolu'ya yollamıştır⁶³¹. Orduları ile birlikte Anadolu'ya gelen bu iki şehzade kendilerine kışlak olarak Erzincan'ı seçtiler⁶³². Zamanında Baycu Noyan ile yapılan anlaşma mucibince bu Moğol ordusunun masraflarının Selçuklu Devleti tarafından karşılanması gerekiyordu. Lakin bu hususta ne Mücîreddin Emirşah ne de Zencanî herhangi bir girişimde bulunmadı⁶³³.

Fahreddin Ali, diğer iki devlet görevlisinin Moğollara para verilmesi hususunda isteksiz kaldıklarını görünce taşın altına elini koymaktan çekinmemiştir⁶³⁴. Fahreddin Ali Anadolu halkının sırtındaki Moğol yükünü hafifletmek adına kendi mal varlığını Tatarların masraflarına heba etti. Aksarayî, bu dönemde Fahreddin Ali'nin yaptığı harcamadan şu şekilde bahseder; “*Onun [Fahreddin Ali] 50 yıllık hazinelerinin vergileri (emvâl) nakitleri (nukud) ve malları (ecnâs) o tagarı⁶³⁵ hazırlama uğruna yağmaya gitti. Velhasıl bir gün Karahisar-ı Devle'den [Afyon] 400 bin dirhemlik bir meblağı onun hazinesinden Erzincan'a getirdiler. Bir günde şehzadelerin, emirlerin ve ordu mensuplarının istedikleri masraflara ve havale ettikleri işlere karşı o kadar para harcandı ki dünya onu hesaplayamamaktan geceye döndü.*⁶³⁶” Belli ki Sâhib Ata

⁶²⁹ Ahmed b. Lütfullah, s.108-109.

⁶³⁰ Faruk Sümer, “Argun”, *DİA*, c.3, İstanbul 1991, s.355.

⁶³¹ Yuvalı, *a.g.e.*, s.245.

⁶³² Sümer, *a.g.m.*, s.59.

⁶³³ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı* s.138.

⁶³⁴ Merçil, “Sâhib Ata”, s.515.

⁶³⁵ Tagar: Hububat çuvalı anlamına gelmektedir. (Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, (haz. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Ankara 2015, s.177.)

⁶³⁶ Aksarayî, s.115.

ömrü boyunca biriktirdiği malların büyük bir çoğunluğunu Moğol ordusu için harcamıştır.

Geyhatu, Emirşah ve Zencanî'yi neden masraflara yardım etmedikleri hususunda sorguya çektiğinde onlar *“Yalnız yiyen yalnız kusar. Çünkü ferman ve menşurlarda başkasının değil sadece onun [Fahreddin Ali] adı vardır. Ordunun yükünün de yalnız onun üzerinde olması gerekir.”* Diye cevap vermişlerdir⁶³⁷. Bu cümle, yönetim anlamında Fahreddin Ali'nin o dönem için tahta bulunan Sultan II. Mesud'dan bile daha etkili olduğunu anlamamız açısından son derece önem arz etmektedir. Zira fermanlarda dahi sadece onun adının bulunması Sultan'ın yetki alanına dahi girdiğinin bir göstergesidir.

Kısa bir süre sonra Şehzade Hülacü, Argun Han'ın emri ile İran'a geri dönmüştür⁶³⁸. Geyhatu da Erzincan'dan ayrılarak Sivas üzerinden Kayseri'ye, sonra da Aksaray'a geçmiştir. Moğol ordusunun geldiğini haber alan halk, bütün mal varlıklarını bırakarak dört bir yana dağılmıştır. Fahreddin Ali, yine Moğollara müdahale etme gereği duymuş, Aksaray halkını onların zulmünden korumak için, Geyhatu ve askerlerine bir miktar daha para yardımında bulunmuştur. Onun Moğolların masraflarını karşılamak için Aksaray'da yaptığı alışveriş, şehir halkının mali açıdan refaha kavuşmasını sağlamıştır⁶³⁹. Kısa zamanda Moğollara iki kere yüklü miktarda para yardımında bulunan Fahreddin Ali'nin mal varlığının ne derece fazla olduğu bu şekilde oraya çıkmaktadır. Zira Aksarayî'nin nakletmesinden mütevellit yaptığı yardımları ayrıntısı ile bildiğimiz Fahreddin Ali'nin hazinesi o derece büyüktür ki tek başına bir şehir esnafını kalkındırmaya yetecek miktarda alım gücüne sahiptir. Ancak bu iki yardım Sâhib Ata Fahreddin Ali'yi ciddi derecede zor durumda bırakmıştır. Bunu Anonim Selçuknâme'de geçen şu bilgiden anlamaktayız; *“50 yıl boyunca hayat adına ne yaptıysa burnundan geldi. Bundan sonra ne kendisi rahat etti, ne de halk rahat yüzü gördü. Allah'tan daima ölümünü istedi. Çünkü ne zulüm etmeye kudreti kalmıştı, ne de Moğollara verecek parası”*⁶⁴⁰

⁶³⁷ a.y.

⁶³⁸ Sümer, a.g.e., s.60.

⁶³⁹ Aksarayî, s.116; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.603-604.

⁶⁴⁰ Anonim Selçuknâme, s.47.

Aksaray'dan ayrılan Geyhatu ve emrindeki Moğol ordusu Konya'da çıkan kargaşadan ötürü bu defa başkente yöneldi⁶⁴¹. Konya, yukarıda bahsettiğimiz gibi III. Gıyaseddin Keyhusrev'in annesinin faaliyetlerinden ötürü büyük bir sıkıntı yaşamıştır. Sonrasında asayiş sağlansa da otorite boşluğundan dolayı Konya'da bulunan Emir-î dad ve işraf nazırı Fahreddin, görevlerini kötüye kullandılar. Anonim Selçuknâme'ye göre onlar Konya halkına zulüm ederken Fahreddin Ali Moğolların –yani Geyhatu'nun, Sultan ise Han'ın yanında bulunuyordu⁶⁴². Bu haberler üzerine Geyhatu Konya'ya varınca, onun geleceğini haber alan Emir-î dad ve Fahreddin Konya'dan kaçarak Türkmenlere sığındı (1286). Moğolların bu gelişi halkta adalet duygusu uyandırmış, Geyhatu'nun isteği ile Moğollar Konya'da herhangi bir yağma ve talan teşebbüsünde bulunmamışlardır. Onun sağladığı asayiş ortamından yararlanan II. Mesud'da Konya'ya gelerek başkente yerleşmiştir⁶⁴³.

2) Fahreddin Ali'nin Türkmenler ile Mücadelesi

a) Germiyanogulları Üzerine Sefere Çıkılması

Germiyanogullarının kökeni hakkında kesin bir malumat yoktur. Ancak yapılan araştırmalar Germiyanogulları Beyliği'nin menşesi hakkında çeşitli fikirler sunmaktadır. Germiyanlıların Oğuzların Avşar boyundan geldiği ya da Celâleddin Hârizmşah ile birlikte Anadolu'ya gelen Hârizm Türkleri olduğu düşünülmektedir⁶⁴⁴. Türkiye Selçukluları tarihinde ise isimlerine ilk kez Malatya'da ikamet eden Germiyan Beyi Ali Şir ile birlikte rastlamaktayız⁶⁴⁵.

Siyavuş İsyanı sırasında artık Batı Anadolu topraklarında kendilerine yer edindiğini gördüğümüz Germiyanlılar, bahsettiğimiz gibi Cimri'nin yakalanması hususunda gösterdikleri yararlılıklar neticesinde Kütahya'yı îkta olarak almışlardır.

Geyhatu'nun Konya'da asayişini sağlamasının ardından Karaman Türkmenleri bir müddet faaliyet göstermemiştir. Lakin onların bu sükunluk evresinde bu defa da

⁶⁴¹ Sümer, *a.g.m.*, s.60.

⁶⁴² Anonim Selçuknâme, s. 46-47

⁶⁴³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.605.

⁶⁴⁴ Salim Koca, *Anadolu Beylikleri Tarihi*, Ankara 2015, s.119 / Konu ile ilgili tüm görüşler için bkz; Varlık, *a.g.e.*, s.7.

⁶⁴⁵ İrene Melikoff, "Germiân-Oghullarî, *Eİ*, vol. 2, Leiden 1965, s.989.

Germiyanoğulları Batı Anadolu'da hareketlenmeye başladı. Sebebi tam olarak bilinmese de muhtemelen Konya'da çıkan karışıklıklardan mütevellit başlayan Selçuklu-Germiyan mücadelesi 1286-1291 yıllarına kadar sürecektir⁶⁴⁶. Bu sürecin ilk halkası olan Fahreddin Ali, Batı Anadolu'daki Germiyanoğulları üzerine yapılacak seferde birinci derecede etkin rol oynamaktadır. Çünkü 1286 yılında Germiyanoğulları, Fahreddin Ali'nin İfta sahası içerisinde olan Gorgurum vilayetini yağma etmişlerdir. Onların bu asi tavırlarını cezasız bırakmak istemeyen II. Mesud da Nabşı Noyan'ın oğlu Baltu komutasında bir ordu ile onların üzerine sefere çıktı⁶⁴⁷. Anlaşıldığı kadarıyla Baltu Noyan'ın Germiyanlılar üzerine gerçekleştirdiği bu seferin de masraflarını Fahreddin Ali karşılamıştır. Çünkü başta Emirşah olmak üzere diğer tüm görevliler bu seferin yapılma amacının Fahreddin Ali'nin evlatlarına ait olan bölgeyi Türkmenlerden kurtarmak olduğunu düşünüyordular⁶⁴⁸.

Fahreddin Ali'nin masrafları karşılamasının ardından Batı Anadolu'ya Germiyanlılar üzerine sefere çıkan Moğol ordusu, herkesi şaşırtarak ilk etapta Türkmenlere üstün gelemeyip çekilmek zorunda kaldı. Sonrasında yapılan ikinci bir askerî harekatta Moğollar üstünlük sağlayarak pek çok Germiyan beyini ele geçirdiler. Anonim Selçuknâme'ye göre ilk önce Moğol ordusu ile beraber sefere iştirak etmeyen Fahreddin Ali, daha sonra Moğol birliklerine katılmıştır⁶⁴⁹.

Germiyanoğulları üzerine yapılan ikinci seferde başarı sağlamış olan Moğollar, sonraki süreçte gevşek bir tutum sergilemiş olacaklar ki Türkmenler kısa bir süre sonra toparlanarak Moğol karargâhına baskın yapmışlar ve esirlerini kurtarmışlardır⁶⁵⁰. Bu başarısızlık üzerine otoritesi sarsılan Sultan, Moğollardan destek alarak Kasım 1286 yılında bir kez daha Germiyan Türkmenleri üzerine harekete geçti. Bu sefer sırasında güçlü Moğol ordusu karşısında çaresiz kalan Germiyanoğulları kaçarak dört bir yana

⁶⁴⁶ Yusuf Ayönü, "XIV. Yüzyılın Başlarında Germiyan Oğulları Beyliği ve Bizans İmparatorluğu", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu –III Germiyanoğulları Beyliği*, (haz. Mehmet Ersan-Mehmet Şeker) Ankara 2017, s.41.

⁶⁴⁷ Şakir Turan, "Moğol Gölgesinde Selçuklu-Germiyan Rekabeti" *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu –III Germiyanoğulları Beyliği*, (haz. Mehmet Ersan-Mehmet Şeker) Ankara 2017, s.57.

⁶⁴⁸ Cahen, *a.g.e.*, s. 292.

⁶⁴⁹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.606; Anonim Selçuknâme s.47

⁶⁵⁰ Kemal Ramazan Haykıran, "İlhanlı-Germiyanoğulları Arasındaki Siyasî İlişkiler", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu –III Germiyanoğulları Beyliği*, (haz. Mehmet Ersan-Mehmet Şeker), Ankara 2017, s.74-75; Varlık, *a.g.e.*, s.29.

dağılmışlar, malları ve vilayetlerinin Moğol-Selçuklu güçleri tarafından yağmalanmasına mani olamamışlardır⁶⁵¹.

Germiyan Türkmenlerinin gücü bahsetmiş olduğumuz mücadeleler esnasında açıkça kendini göstermektedir. Zira son mağlubiyetlerinin ardından kısa sürede toparlanan Germiyanogulları, 1287 yılında bu kez Fahreddin Ali'nin îkta merkezi ve Sâhib Ata Oğullarının başkenti Karahisar'a saldırdılar⁶⁵². O sırada Afyon'da bulunan Fahreddin Ali'nin torunu Türkmenler ile mücadeleye girişmiş ve Germiyan beyi Bozkuş tarafından öldürülmüştür⁶⁵³. Onun Fahreddin Ali'nin oğlu Hasan'ın çocuğu Şemseddin Mehmed olduğu Konya'daki türbe kitabesinden anlaşılmaktadır⁶⁵⁴.

Torununun ölüm haberini alan ihtiyar vezir, bir kez daha Selçuklu-Moğol güçlerini toplayarak garp hududuna yeni bir sefer düzenledi. Kısmen başarılı olan bu sefer sırasında Germiyan Türkmenlerinin dağılıp kaçması üzerine merkez askerleri onların mallarını yağma etmekle yetindi⁶⁵⁵. Anlaşıldığı üzere bu seferin de masrafları Fahreddin Ali'nin şahsi hazinesinden karşılanmıştır. Net bir başarı sağlanamadığını söyleyebileceğimiz bu harekâtın ardından Selçuk-Moğol güçleri merkeze geri dönmüştür (Aralık 1287)⁶⁵⁶. Görüldüğü gibi Fahreddin Ali'nin oğulları ve torununun öldürülmesinde dolaylı ve doğrudan etkileri olan Germiyan Türkmenleri hiçbir koşulda tam manasıyla itaat altına alınamamıştır. Sâhib Ata, hazinesini Moğollara heba ederek Türkmenlerin isyanını bastırmak için beyhude bir çaba sarf etmiştir.

b) Karamanoğullarıyla Mücadele Edilmesi

1287 yılına gelindiğinde gerek batı gerekse güney uc vilayetlerinde bir türlü sükûnetin tesis edilemediğini görmekteyiz. Batı hududundaki Germiyan Türkmenleri ile mücadele devam ederken Karamanoğulları da Tarsus ve çevresini yağmalamış Ermeni kralı ise bu durumu Moğol Hanı Argun'a şikâyet etmiştir⁶⁵⁷. Batı

⁶⁵¹ Turan, *a.g.m.*, s.57.

⁶⁵² Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s.144.

⁶⁵³ Uzunçarşılı'ya göre Fahreddin Ali'nin öldürülen torunun adı Mehmed Bey'dir ve onun vefatının ardından yerine Nusretuddin Ahmed Bey geçmiştir. Cahen ise ölen kişinin adının Süleyman Çelebi olduğunu söylemektedir. (Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.152; Cahen, *a.g.e.*, s.293).

⁶⁵⁴ M.Ferit-M.Mesud, *a.g.e.*, s.60.

⁶⁵⁵ Anonim Selçuknâme, s.47-48.

⁶⁵⁶ Cahen, *a.g.e.*, s.293.

⁶⁵⁷ Anonim Selçuknâme, s.48.

Anadolu'daki Türkmenler ile mücadelenin sona ermesinin ardından Argun Han'ın isteğiyle Geyhatu ve Fahreddin Ali, İlhan'ın nezdine gittiler. Burada alınan karar gereği Fahreddin Ali ve Şehzade Geyhatu, Anadolu'ya avdet ederek Karamanoğullarıyla mücadele içerisine girdiler⁶⁵⁸.

Sultan II. Mesud, veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ile birlikte yanlarına Selçuklu-Moğol askerlerini alarak Karaman vilayetine sefere çıktı. Karaman Türkmenleri coğrafyanın kendilerine sunduğu avantajı etkin bir biçimde kullanarak Selçuklu güçlerinin bölgeye geldiklerini haber alınca sarp dağlara çekildiler. Bundan dolayı karşılarında savaşılabilecek bir düşman bulamayan Selçuklu-Moğol güçleri sadece Larende ve çevresini yağmalamakla yetinip geri dönmek zorunda kaldı⁶⁵⁹. Merkez güçlerinin vilayetten ayrılmasını müteakip Karamanlılar bölgeye tekrar hâkim oldular(1288).

c) Türkmen Beylerinin İtaat Altına Alınması

Karaman ve Germiyan Türkmenleri dışında Gorgurum vilayetinde ikamet etmekte olan Eşrefoğulları da Ilgın bölgesinde yağma ve talan hareketlerinde bulunmuşlardır. O dönemde bölge Fahreddin Ali'nin adamı Has Balaban'ın oğlu tarafından idare edilmekteydi. Eşrefoğulları bahsettiğimiz talan hareketleri sırasında Has Balaban'ın oğlunu öldürmüşlerdi⁶⁶⁰. Fahreddin Ali, Balaban'ın oğlu öldürüldükten sonra yine kendi adamlarından Bedreddin Ömer'i Ilgın sûbaşısı olarak atadı⁶⁶¹.

Fahreddin Ali'nin ömrünün sonlarına doğru Türkmenler ile giriştiği mücadeleyi anlatan yegâne kaynak Anonim Selçuknâme'dir. Kaynağın verdiği eksik bilgiye göre Eşrefoğullarının yağma teşebbüsünün ardından sebebi belli olmayan bir durum üzerine Karaman ve Eşrefoğulları, Selçuklu sultanına itaat etmeye karar verdiler⁶⁶². Bu iki Türkmen beyinin itaati ile bölgede Moğollara karşı mücadelede

⁶⁵⁸ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.606.

⁶⁵⁹ Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s.306.

⁶⁶⁰ Cahen, *a.g.e.*, s.293.

⁶⁶¹ Anonim Selçuknâme, s.48, O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.606.

⁶⁶² Anonim Seluknâme, s.49.

yalnız kaldıklarını gören Germiyanogulları da Sultan II. Mesud'a itaatlerini arz etmişlerdir⁶⁶³.

Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali, ömrünün son iki yılında çocukları ve torununun katili olan Türkmenler üzerine yaptırmış olduğu seferlerde ciddi bir başarı kazanamasa da 1288 yılında siyasî anlamda Selçuklu sultanının üstünlüğünü onlara kabul ettirmeyi başarmıştır.

3) Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Vefatı

Germiyan ve Karamanoğulları ile yapılan mücadelelerde Moğol askerlerinin Selçuklu yönetimince kullanılması Anadolu'da Tatar nüfusu ile birlikte haliyle onların masraflarını da arttırmıştır. Zaten senelerdir Moğol tahakkümü altında ezilmekte olan Anadolu halkı artan bu masrafları karşılamak için daha da zor duruma düşmüştür. Moğolların Anadolu'daki mali işlerine bakan Mücîreddin Emirşah, halktan vergi tahsis etmek için faaliyetlerde bulununca Fahreddin Ali buna itiraz etmiş ve bu yüzden ikilinin arası açılmıştır⁶⁶⁴. Münecimbaşı, ise Geyhatu'nun Anadolu'daki masraflarının karşılanması hususunda Emirşah'ın hiçbir yardımda bulunmaması mevzusunu Fahreddin Ali, Argun Han'a şikâyet ettiği için aralarının bozulduğunu söylemektedir⁶⁶⁵. Aksarayî, Fahreddin Ali ile Mücîreddin'in tartışmalarından hiç bahsetmezken, sadece Argun Han'ın emri ile Fahreddin Kazvinî'nin Anadolu'ya yeni vezir olarak atandığını söylemektedir. Ancak gene onun verdiği bilgiye göre Fahreddin Ali'nin ölene kadar Anadolu'da hükmü halen daha geçerli olmuştur. Hatta bir kez daha vezirlik makamını elde etmek için Han'ın huzuruna gitmiş lakin Han, yaşından dolayı vezirliği ona geri vermemiş, dönüş yolunda Akşehir'in Nadir Köyü'nde hastalanan Fahreddin Ali, hayatını kaybetmiştir⁶⁶⁶. Mükrimin Halil Yinanç, Fahreddin Ali'nin yabancı uyruklu birinin yerine gelmesini istemediği için yaşlı haliyle vezaretin kendisine geçmesi adına çaba sarf ettiğini belirtmektedir⁶⁶⁷.

⁶⁶³ Varlık, *a.g.e.*, s.30.

⁶⁶⁴ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.607.

⁶⁶⁵ Ahmed b. Lütfullah, s.109.

⁶⁶⁶ Aksarayî, s.118.

⁶⁶⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.332.

Anonim Selçuknâme, Fahreddin Ali'nin ölene kadar vezirlik görevini ifa ettiğini, en sonunda da Moğolların istekleri karşısında çaresiz kalarak üzüntüden hasta olduğunu ve ishalden mütevellit hayatını kaybettiğini belirtir⁶⁶⁸.

Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin ölüm tarihi ile ilgili farklı malumatların olmasının en büyük sebebi Konya'daki türbesinde bulunan mezar taşında 1285 tarihinin yazmasıdır⁶⁶⁹. Bundan sebep onun 1285 yılında öldüğü düşünülse de Anonim Selçuknâme ve Aksarayî, onun ölümü ile ilgili 22 Kasım 1288 tarihinde ittifak etmektedirler⁶⁷⁰. Mezar taşında yazılan 1285 tarihi muhtemelen türbenin yapıldığı yılı göstermektedir⁶⁷¹.

Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali, 40 yılı aşkın bir süre devlet kademesinde görev yapmış, ömrü boyunca biriktirdiği mal varlığının büyük bir kısmını Anadolu halkının selameti için Moğollara hibe etmekten çekinmemiştir. En sonunda Argun Han'ın Anadolu halkı üzerindeki mali baskıları arttırma girişimini çaresiz bir şekilde kabul etmek zorunda kalan Sâhib Ata, üzüntüsünden hastalanmış ve vefat etmiştir⁶⁷². Akşehir'de vefat eden Fahreddin Ali'nin mezarı Konya'ya taşındı ve burada kendi yaptırdığı türbeye defnedildi. Onun ölümü ile Türkiye Selçuklu Devleti çöküş sürecine girmiştir⁶⁷³. Ayrıca Fahreddin Ali'nin vefatı ile devletin yönetim kadrosu tamamıyla yabancıların eline geçti⁶⁷⁴. 1288 tarihinden sonra Anadolu'da vezarete atananların hepsi İlhanlılar tarafından bölgeye gönderilmiş kimselerdir. Bu yönüyle de Fahreddin Ali, Anadolu'da Anadolu ümerası tarafından vezirliğe getirilen son Türkiye Selçuklu devlet adamı olarak kabul edilir.

⁶⁶⁸ Anonim Selçuknâme, s.49.

⁶⁶⁹ Edhem, *a.g.e.*, s.126.

⁶⁷⁰ Anonim Selçuknâme, s.49; Aksarayî, s.119.

⁶⁷¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.607.

⁶⁷² Merçil, "Sâhib Ata", s.516.

⁶⁷³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.575.

⁶⁷⁴ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, 332.

IV. BÖLÜM

SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ’NİN ŞAHSİYETİ VE BÂNİSİ OLDUĞU BAŞLICA MİMARİ ESERLER

A) SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ’NİN SOYU

Türkiye Selçuklu Devleti’ne 40 yıl hizmet etmiş bir devlet adamı olan Fahreddin Ali’nin ne yazık ki Emir-i dâd olarak kaynaklarda ortaya çıktığı 1249 yılından önceki hayatı ile ilgili bir bilgiye sahip değiliz. Kaynaklardan çıkarabildiğimiz soy şeceresinde tam adı Ali b. Hüseyin b. El-Hac Ebu Bekir olarak geçmektedir⁶⁷⁵. Görüldüğü gibi Fahreddin Ali’nin babasının adı Hüseyin, dedesinin adı ise Ebû Bekir’dir. Onlar hakkında yapılan bazı araştırmalarda her ikisinin de vezir olabileceği üzerinde durulsa da bu malumatlar gerçeği yansıtmamaktadır. Hüseyin ve Ebû Bekir’in isimleri sadece I. Keykavus döneminden kalan vakfiye sicillerinde şahit olarak geçmektedir⁶⁷⁶.

Fahreddin Ali’nin soyu hakkında da kesin bir malumat yoktur. Bânisi olduğu eserlerin vakfiye kayıtlarında “Konevî” ibaresi yer almaktadır⁶⁷⁷. Aksarayî ve Müneccimbaşı’nın eserlerinde Fahreddin-i Rumî ifadesi yer alır ki buradaki Rumî’den kasıt Anadolu’lu demektir⁶⁷⁸. Reşidüddin ise eserinde Fahreddin Ali’den İsfahanlı olarak bahsetmektedir⁶⁷⁹. Sivas’ta yaptırdığı Gökmedrese’nin günümüze ulaşan vakfiye kayıtlarında ise medrese müderrisinin Şafi olması zorunlu tutulmuştur. Ancak Şafi bir hoca yoksa eğer Hanefî bir müderrisin de Şafi hoca gelene kadar eğitim

⁶⁷⁵ Sadi Bayram-Ahmed Hamdi Karabacak, “Sâhib Ata Fahrü’-d-din Ali’nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.13, Ankara 1981, s.31

⁶⁷⁶ M. Ferit-M. Mesud, *a.g.e.*, s.26

⁶⁷⁷ Alptekin Yavaş, *Türkiye Selçuklu Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Mimari Eserleri*, Ankara 2015, s.90

⁶⁷⁸ Aksarayî, s.121; Ahmed b. Lütfullah, s.110.

⁶⁷⁹ Reşidüddin, *İlhanlılar Kısmı*, s.113.

verebilceği beyan edilmektedir⁶⁸⁰. Şafi müderrisin ısrarla ön planda tutulmasından ve kendi döneminde divan defterlerini Arapçadan Farsçaya çevirtmesinden mütevellit Fahreddin Ali'nin İranlı bir Şafi olduğu öne sürülen görüşler arasındadır⁶⁸¹. Nejat Kaymaz da onun Anadolu'ya önceden gelen İranlı bir aileye mensup olduğunu söylemektedir⁶⁸².

Fahreddin Ali'nin Şafi olduğuna dair sunulan görüşler, ortaya koydukları veriler bakımından şüphe arz etmektedir. Medrese müderrisinin Şafi olması, yöresel inançlara da saygı duyulduğu anlamına gelmektedir⁶⁸³. Bahsedilen vakfiye kaydının devamında geçen “ ... *bu medrese bir mezhep ehline has olmayıp her mezhep ehline açık bulunması* ... ”⁶⁸⁴ Cümlesi ortaya konulan Fahreddin Ali'nin Şafi olduğuna dair görüşün temellerini zayıflatmaktadır. Ayrıca vakfiye kaydını onaylayan Ebu Bekir bin Ahmed Urmevî'nin, Şafi ekolünün Anadolu'daki en önemli temsilcisi olan Fahreddin Razi'nin talebesi olması da vakfiye kaydında Şafi geleneğine vurgu yapılmasının sebebi olarak açıklanabilir⁶⁸⁵. Fahreddin Ali'nin menşei ile ilgili diğer görüşleri değerlendirecek olursak; Osman Turan herhangi bir kaynak göstermeksizin onun Konyalı zengin bir aileye mensup olduğunu söylemektedir⁶⁸⁶. Şahsi kanaatimizce Osman Turan'ın bu görüşü, Fahreddin Ali'nin Afyon'a bağlı İshaklı'da 1249 yılında yaptırdığı han ile desteklenmektedir. Çünkü 1249 yılı Fahreddin Ali'nin henüz Emir-i îdad olarak atandığı senedir. Han gibi yüksek bütçe gerektiren bir yapının masraflarını devlet kademesinde görev aldığı ilk yılda biriktiremeyeceğine göre kendi aile mirasını kullanarak İshaklı Hanı'nı yaptırdığını söyleyebiliriz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Türkiye Selçuklu ümerasındaki üst düzey Türk yöneticilerden bahsederken Fahreddin Ali'nin de adını zikretmektedir⁶⁸⁷. Eserinin büyük bir çoğunluğunda asabiyete vurgu yapan Mükrimin Halil Yinanç da Fahreddin Ali'nin Konyalı ve Anadolu'daki kadim

⁶⁸⁰ Bayram-Karabacak, *a.g.m.*, s.53.

⁶⁸¹ R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s.128.

⁶⁸² Kaymaz, *Pervâne*, s.134.

⁶⁸³ Yavaş, *a.g.e.*, s.17.

⁶⁸⁴ Bayram-Karabacak, *a.g.m.*, s.53.

⁶⁸⁵ Yavaş, *a.g.e.*, s.17.

⁶⁸⁶ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.510.

⁶⁸⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988, s.78.

bir hanedan soyundan geldiğini söylemektedir⁶⁸⁸. Erdoğan Merçil de onun Konya'ya yerleşmiş köklü bir aileye mensup olduğunu belirtir⁶⁸⁹.

Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen İranlı devlet adamlarının bölge halkının refahını ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin bağımsızlığını düşünmeden gütmüş oldukları politikaları değerlendirecek olursak Fahreddin Ali'yi bu grupla bir kefeye koymanın yanlış olduğu kanaatindeyiz. İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî Sivas'ta yaptırdığı Çifte Minareli Medrese'nin kitabesinde Selçuklu sultanını yok sayarak sadece kendi adından söz etmiştir. Buna karşılık Fahreddin Ali'nin yine aynı şehirde Çifte Minareli Medrese'den daha büyük yaptırdığı Gökmedrese'nin kitabesinde Selçuklu sultanının adını kullanması hanedana karşı duyduğu saygıyı gözler önüne sermektedir⁶⁹⁰. Ayrıca Moğollara yaranmak adına halka ağır vergi yükleyen devlet görevlilerinin aksine Fahreddin Ali, şahsi servetini Moğollara hibe ederek halkın refah seviyesini korumuş, en sonunda Argun Han'ın ağır vergi taleplerini karşılayamayacağı için halkın durumuna üzüntüsünden hastalanarak ölmüştür. Bu durum onun Anadolu'ya ve Anadolu'nun halkına duyduğu bağlılığın en büyük göstergesidir. Değirmek istediğimiz esas husus, Fahreddin Ali'nin İran menşeli bir devlet adamı olmasından ziyade Anadolu'da yetişmiş ve Selçuklu hanedanına aidiyet hissi ile büyütülmüş bir Türk devlet adamı olduğu yönündedir. Selçuklu hanedanına gösterdiği saygı hususunda ona yapılan yegâne itham, III. Keyhusrev'in öldürülmesinde etkisi olduğu yönündedir. Bu görüşe karşı çıkan Halil Edhem, Fahreddin Ali'nin sultanın öldürülmesi olayında bir parmağının olmadığını yaşanan elim hadisenin İlhanlı hanının emri ile gerçekleştiğini savunmaktadır⁶⁹¹.

⁶⁸⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.247-331.

⁶⁸⁹ Merçil, "Sâhib Ata", s.515.

⁶⁹⁰ Patricia Blessing, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun İnşası (Rum Diyarında İslami Mimari, 1240-1330)*, (çev. Merve Özkılıç), İstanbul 2018, s.149.

⁶⁹¹ Edhem, *a.g.e.*, s.125.

B) FAHREDDİN ALİ’NİN ŞAHSİYETİ VE DEVLET YÖNETİMİNE ETKİSİ

1) Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Şahsiyeti

Vezir Fahreddin Ali’nin gençlik yılları hakkında herhangi bir malumat vermeyen kaynaklar, onun karakteri hakkında birbirleri ile ittifak halinde olan bilgiler içermektedir. Aksarayî, onun han, hankah, medrese, mescit gibi yaptırdığı hayır, eğitim ve dini kurumları halka açık bir hale getirdiğini, isteyen herkesin onun huzuruna gelerek şikâyetlerini dile getirdikten sonra memnuniyetle makamından ayrıldıklarını söyler. Halk ile olan ilişkisinin her daim iyi olduğunu buradan anladığımız Fahreddin Ali’ye Ebû’l Hayrat (Hayırların Babası) unvanı bu iyi huyundan ve yaptırdığı hayır kurumlarından mütevellit kendisine verilmiştir. İbn Bibi, Fahreddin Ali’ye methiyeler düzdüğü pasajında onun çok tedbirli davranan bir insan olduğundan bahsetmiş, Selçuklu hanedanına bağlı ve İlhanlılar nazarında itibar sahibi bir vezir olduğuna değinmiştir. Fahreddin Ali’nin gençlik yıllarından ihtiyarlık zamanına kadar daima iyilik ve cömertlik ile hareket ettiğine de değinen yazar, Sâhib Ata için kaleme aldığı şiirinde onun soylu ve saygın bir vezir olduğunu da vurgulamıştır⁶⁹².

Fahreddin Ali’nin ilmi yönü hakkında da kaynaklar bize bilgiler vermektedir. Aksarayî, onun için “*ilimden yoksun olmasına rağmen devlet işlerini başarıyla yönetmekteydi*” demiştir⁶⁹³. El-Ömerî, Fahreddin Ali için Rum diyarının veziri olarak bahsetmiş ancak okuma yazmasının iyi olmadığını belirtmiştir⁶⁹⁴. Onun verdiği bu bilgiyi Muhyîddîn İbn’Abdü’z-zâhir’de desteklemektedir⁶⁹⁵. İbni Bibi ise bu üç kaynaktan farklı olarak onu Yunanlı filozoflara benzetmektedir⁶⁹⁶. Lakin bu bilgiye şüpheyle yaklaşmakta fayda vardır.

Fahreddin Ali ile ilgili kaynaklarda en çok dikkat çeken hususlardan birisi de onun servetidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Aksaray’ın Moğollar tarafından yağmalanmasına engel olmak için piyasaya sürdüğü para şehrin kalkınmasına yetecek kadar büyük bir meblağdı. Verdiği rakamlar biraz mübalağa içerse de El-Ömerî

⁶⁹² İbn Bibi, *El-Evâmirü’l*, s.666.

⁶⁹³ Aksarayî, s.47.

⁶⁹⁴ El-Ömerî, s.141.

⁶⁹⁵ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s.86.

⁶⁹⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü’l*, s.666.

Fahredden Ali'nin serveti için “ Kendisine ait iki yüz kölesi vardı. Çocuklarının gelirlerinin, kendisinin, evlatlarının iktâlarının ve özel mülklerin gelirlerinin dışında yedi bin sultanî dirhem geliri vardı. Medreselerinde, otağında ve hircâhlarında (büyük misafir çadırı) gördüklerim en büyük meliklerde bile yoktu. Hayır ve hasenatı severdi⁶⁹⁷” demiştir. Fahreddin Ali, mal varlığının bir miktarını ailesinden miras olarak almış, ancak uzun süren siyasî hayatı boyunca da şahsi servetini arttırmaya muvaffak olmuştur⁶⁹⁸.

Uzun süren siyasî hayatı boyunca büyük hayır kurumları yaptıran Fahreddin Ali, “ Servetini hep hayır işlerinde ve halka ihsanlarda kullandığından Anadolu’da asırlarca “ata” (baba) unvanı ile anılmıştır. Nitekim umumi efkârda Sâhib Ata unvanı kendi ismine baskın gelmiş, birçok şehirlerde bulunan abideleri onun namını ebedileştirmiştir⁶⁹⁹”. Çok büyük bir zenginliğin sahibi olduğu içinde kedisine Hoca Sâhib Fahreddin Ali denilmiştir⁷⁰⁰.

Devrin önemli Mevlevî kaynaklarından olan Ahmed Eflâkî'nin meşhur eserinde de Fahreddin Ali'ye yer verilmiştir. Şöyle ki; Mevlana'nın ikinci oğlu Alâeddin Çelebi ile Fahreddin Ali'nin kızı evlidir⁷⁰¹. Bu bilginin teyidini Fahreddin Ali'nin torunlarından Süleyman'ın, Çelebi unvanını kullanmasıyla sağlayabiliriz. Yine aynı eserde Fahreddin Ali “Mevlana hazretleri büyük bir padişaktır. Fakat onu müritleri arasından çekip almak ve onun müritlerini öldürmek gerek⁷⁰²” demiştir. Bu bilgi onun Sufilere saygı duyan ancak hareketlerine destek vermeyen biri olduğunu göstermektedir⁷⁰³. Mevlana'nın bizzat kendisinin bahsettiğine göre “Fahreddin çok dertsiz ve densiz bir adamdır. Uyanık ruhlu değildir. Mana âleminde de habersizdir. Anlama zevki de yoktur. Fakat sonu övgüye layık olacaktır⁷⁰⁴” Demektedir. Mevlana, Mektûbat adlı eserinde ise Fahreddin Ali'den dindar, güzel huylu, Allah'tan korkan, mazlumları koruyan, sultanların en yakın dostu ve devletin dayanağı olarak övgü ile

⁶⁹⁷ El-Ömerî, s.141.

⁶⁹⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.247.

⁶⁹⁹ O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.608.

⁷⁰⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.150.

⁷⁰¹ Ahmed Eflâkî, s.40.

⁷⁰² a.e. s.154.

⁷⁰³ Cahen, a.g.e., s.294.

⁷⁰⁴ Eflâkî, s.427.

bahsetmektedir⁷⁰⁵. Yine aynı eserde Fahreddin Ali'ye yolladığı mektupta “İhsanlarınıza teşekkür etmeyi de yazmak isterdim ama kalem yazmaktan aciz”⁷⁰⁶ cümlesinden de anlayacağımız üzere Sâhib Ata'nın Mevlevilere yardım ettiği görülmektedir. Ayrıca Sultan Veled'in de kendi divanında Sâhib Ata'ya yazdığı bir methiyesi mevcuttur⁷⁰⁷.

2) Fahreddin Ali'nin Selçuklu Devlet Yönetimine Etkisi

Sâhib Ata Fahreddin Ali, yönetim anlamında Türkiye Selçuklu Devleti'ni en çok hükümdar değişikliklerinde oynadığı roller ile etkilemiştir. Daha önce de değindiğimiz üzere Fahreddin Ali, II. İzzeddin Keykavus'un tahtı kardeşine terk etmesinde, IV. Kılıcarslan, III. Keyhusrev ve II. Gıyaseddin Mesud'un da cülûslarında doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkili olmuştur.

a) Fahreddin Ali'nin Devlet Kademesinde İfa Ettiği Görevler

Fahreddin Ali, devlet kademesinde ilk kez Emir-î Dadlık makamında görev almıştır. Emir-î dad, Divan-ı Mezalimin başkanıdır ve adliye vekili olarak görev yapmaktadır⁷⁰⁸. Divan-ı Mezalim, Türk-İslam hukukunun bir geleneği olduğu için öncesinde bizzat sultanlar başkanlık ederdi. Lakin zamanla devletin büyümesi ve işleyişin yoğunlaşması ile bu görev Emîr-i Dâdlara verildi. Büyük Selçuklulardan gelen Emîr-i Dadlık makamı, Türkiye Selçuklu Devleti'nde daha büyük bir öneme sahip olmuştur⁷⁰⁹. Bu makamda görevliler Sultan'ın emri ile gözden düşen emirleri tutuklar, sorgular ve gereken cezayı verirlerdi. Ancak Fahreddin Ali'nin Emir-î Dad olduğu yıllarda elde edebildiğimiz tek bilgi onun Batu Han'a elçi olarak gitmesi hadisesidir. Bunun dışında adli bir vaka ile alakalı bildiğimiz her hangi bir faaliyeti bulunmamaktadır.

Fahreddin Ali'nin devlet kademesinde kısa süreli görev aldığı bir diğer makam ise Saltanat Naibliğidir. II. İzzeddin Keykavus, 1258 yılında Hülâgû'yü ziyarete

⁷⁰⁵ Mevlânâ, s.53-111-122-201.

⁷⁰⁶ a.e., s.164.

⁷⁰⁷ Sultan Veled, s.182.

⁷⁰⁸ Erdoğan Merçil, “Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi” *Belleten*, c. 59, S. 225, Ankara 1995, s.332.

⁷⁰⁹ Aydın Taneri, “Emîr-i Dâd”, *DİA*, c.11, İstanbul 1995, s.130.

gideceği zaman Fahreddin Ali'yi saltanat naibliğine atamıştır. Büyük Selçuklularda olmayan bu makam muhtemelen Eyyûbilerden Türkiye Selçuklularına geçmiştir. Görevi, hükümdarın yokluğunda başkent başta olmak üzere devlet işlerini yönetmektir⁷¹⁰. Aksarayî, II. Keykavus'un başkent Konya'dan ayrılmadan önce tüm yetkileri Fahreddin Ali'ye bıraktığını söylemiştir⁷¹¹. Bu durum Sultan'ın Fahreddin Ali'ye ne kadar güvendiğinin bir göstergesidir. Fahreddin Ali'nin bu kısa süreli yönetiminde herhangi bir sıkıntı yaşanmamış olacak ki kaynaklarda bu dönemle ilgili bir sorun aksedilmemiştir. Sonrasında İlhan'ın huzurundan payitahta avdet eden II. İzzeddin Keykavus, Fahreddin Ali'yi kısa bir süre sonra veziri olarak tayin edecektir.

1260 yılına gelindiğinde Fahreddin Ali, Selçuklu Devleti'nde bir yöneticinin gelebileceği en üst makam olan vezirliğe atanmıştır. Selçuklu veziri olabilmek için tecrübeli, zengin ve sultana kayıtsız şartsız itaat sunmak gerekmekteydi⁷¹². Sâhib Ata Fahreddin Ali, bu bahsettiğimiz özelliklere vakıf olmuş olacak ki vezirlik makamına layık görülmüştür. Vezaret makamı için adeta biçilmiş bir kaftan olan Fahreddin Ali, ömrünün sonuna kadar görevini başarıyla yerine getirmiştir⁷¹³. Bazı kaynaklarda Fahreddin Ali'nin unvanlarından biri olarak geçen “hoca, hâce, hwace” gibi kelimeler genel olarak Selçuklu vezirleri için kullanılmakta, muhterem ve muazzez anlamlarına gelmektedir⁷¹⁴. Türkiye Selçuklularında vezirler genelde İranlı ve ilmiye sınıfına mensuptur. Lakin Fahreddin Ali bu hususta bir istisna arz etmektedir⁷¹⁵.

Fahreddin Ali vezirliğinin ilk 17 yılında Muînüddin Pervane'nin gölgesinde kalmış ve yönetim anlamında basiretsiz davranmıştır. Günümüze kadar ulaşan eserlerinin kitabelerinden ve bazı dönem kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre kullandığı başlıca unvanlar şunlardır; Sâhib ata, Ebû'l hayrat, Sâhib-i divan, doğu ve batı vezirlerinin hâkimi ve Kavamü'l mülk⁷¹⁶.

⁷¹⁰ Refik Turan, “Selçuklular Döneminde Devlet ve Teşkilat”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (ed. Refik Turan), Ankara 2014, s.463.

⁷¹¹ Aksarayî, s.45

⁷¹² R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s.28-29.

⁷¹³ Aksarayî, s.47.

⁷¹⁴ Uzunçarşılı, *Medhal*, s.46.

⁷¹⁵ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.511.

⁷¹⁶ Yavaş, *a.g.e.*, s.251-252.

b) Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Şahsi Politikasının Türkiye Selçuklularına Etkisi

Fahreddin Ali, yönetim anlamında en çok Süleyman Pervâne ile kıyaslanmaktadır. Kendisi Moğollara karşı başarılı olunamayacağını düşündüğü için II. İzzeddin Keykavus'a ihanet etmiş bunun neticesinde elde ettiği vezirlik makamını korumak adına elinden geleni yapmıştır. Öyle ki gücüne erişemeyeceğine emin olduğu Pervâne'nin 1277 yılındaki vefatına kadar sükûnetini korumuş bu süre zarfında IV. Kılıcarslan'ın katledilmesine dahi ses çıkarmamıştır⁷¹⁷.

Fahreddin Ali, Pervâne'nin öldürülmesinin ardından yönetimde yegâne söz sahibi olmuştur. Öyle ki: “*Divan kararlarının dışındaki fermanlara ve menşurlara ondan başka kimse imza (alâmet) atamazdı. Divan kararlarını da genellikle devlet büyüklerinden başkasına göstermezdi*”⁷¹⁸. Şeklinde Aksarayî'de geçen bu ifade onun devlet yönetiminde ne derece önemli bir konumda olduğunu en büyük kanıtıdır. Vezirliği süresince beratlarını yaptığı memurların işinin ehli olmasına ve idare hususunda maharetli olan görevlilerin makamlarında kalmasına özellikle dikkat etmiştir⁷¹⁹.

Sâhib Ata, kurduğu düzen ve yaptırdığı hayır kurumları ile hem Moğolların güvenini kazanmış hem de halkın sevgisine mazhar olmuştur. O bu tutumunu sergilerken karakterini ve gururunu her daim muhafaza etmiştir. Şahsi politikası ile dönemine nazaran uzun bir ömre sahip olan Fahreddin Ali, hem saygınlığını arttırmış hem de gelenekçi ve gerçekçi bir tutum sergilemiştir⁷²⁰. Selçuklu, Moğol ve Anadolu halkı arasındaki bağı güçlü tutan en iyi devlet adamı Fahreddin Ali'dir⁷²¹. O göttüğü politika ile Moğol yönetimini kutsal saymış ve temel amaç olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin devamlılığını hedeflemiştir⁷²². Ancak ne yazık ki bazı hususlarda şahsi ihtiraslarına yenik düşmüştür. Mükrimin Halil Yinanç; Fahreddin Ali menfaatçi bir insan olmayıp biraz fedakâr olsa ülkeyi yıkılmaktan kurtarır ya da Devletin inkiraz süresini biraz daha uzatabilirdi demiştir⁷²³.

⁷¹⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.247.

⁷¹⁸ Aksarayî, s.47.

⁷¹⁹ R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s.134.

⁷²⁰ Cahen, *a.g.e.*, s.294.

⁷²¹ R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s.133.

⁷²² O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.575.

⁷²³ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.332.

Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin ilimden yoksun bir adam olduğuna dair bilgiler mevcut. Ancak devlet işlerini yönetmekte bir hayli maharetli olduğu da gözlemlenmektedir. Arapça bilmeyen Fahreddin Ali, vezirliği esnasında Arapça olan evrakları Farsçaya çevirtmiştir⁷²⁴. Bunun sebebi ise gelir-gider tablosunu çok iyi analiz ederek devletin yaralarını sarmak istemesidir.

Moğolların Anadolu'yu işgalinin ardından Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezaret makamının işleyişi değişmiştir. Vezirler artık Türkiye Selçuklu sultanına değil, Moğol hanına doğrudan bağlanmıştır⁷²⁵. Vukua gelen bu durum vezirlerin yetki ve görevlerini arttırmış, Türkiye Selçuklu sultanlarının kendi devlet adamları altında ezilmesine sebebiyet vermiştir. Ancak, devlet terbiyesi alan bir vezir olan Fahreddin Ali, siyasî hayatı boyunca elinden geldiğince yönetsel olarak dengeyi korumaya çalışmıştır. Bu nedenle onun 1288 yılındaki ölümü ile Türkiye Selçuklularının eski görkemli günlerinin son tanığı da ortadan kalkmış⁷²⁶, gerçek manada çöküşte Sâhib Ata'nın vefatı ile başlamıştır⁷²⁷. Fahreddin Ali'nin ölmesi ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirlik makamı da doğrudan İlhanlıların eline geçmiş, 1288 tarihinden sonra vezaret makamı da yabancılar tarafından işgal edilmiştir⁷²⁸.

C) SÂHİB ATAĞULLARI BEYLİĞİ VE FAHREDDİN ALİ'NİN AİLESİ

1) Sâhib Ataoğulları Beyliği

Sâhib Ataoğulları Beyliği, Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin oğulları tarafından Afyon merkezli kurulan bir Türkmen beyliğidir. Beyliğin temelleri 1262 yılında IV. Kılıcarslan'ın veziri iken Fahreddin Ali'nin oğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusretuddîn Hasan'a Kütahya, Sandıklı, Akşehir ve Beyşehir'i iktâ olarak vermesi ile atılmıştır⁷²⁹. Ardından Fahreddin Ali, Pervane ile arası açıldıktan sonra Abaka Han nezdinde kendisini aklayınca 1275 yılında Han, Fahreddin Ali'nin oğullarına eski

⁷²⁴ Aksarayî, s.47.

⁷²⁵ Cahen, *a.g.e.*, s.236.

⁷²⁶ Cahen, *a.g.e.*, s.294.

⁷²⁷ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.575.

⁷²⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s.332.

⁷²⁹ Colin İmber, "Sâhib Atâ Oghulları" *Eİ*, vol.8, Leiden, 1995, s.831; Mehmet Ersan, "Sâhib Ataoğulları Beyliği", *İslam Tarih ve Medeniyeti (Anadolu Beylikleri)*, c.11, (ed. Yusuf Ayönü – Levent Kayapınar) İstanbul 2018, s.136.

iktâlarına ek olarak Ladik, Honaz ve Afyon’u da verince Sâhib Ataoğulları Beyliği kurulmuş oldu⁷³⁰.

Beyliğin ilk yöneticileri olan Tâceddîn Hüseyin ve Nusretuddîn Hasan’ın Cimri hadisesi sırasında Karaman Türkmenleri tarafından 1277 yılında öldürüldüğünden bahsetmiştik. Onların öldürülmesinin ardından beyliğin başına Nusretuddîn Hasan’ın oğlu Şemseddin Mehmed geçmiştir. Fahreddin Ali’nin torunu olan Şemseddin Mehmed, beyliğin idaresini ele aldığı 1277 tarihinden itibaren özellikle Denizli bölgesinde hâkimiyet kurabilmek için Germiyanogulları ile mücadele içerisine girmiştir. Bu mücadeleler sırasında 1287 yılında Germiyan Beyi Bozkuş tarafından öldürülmüştür⁷³¹.

Sâhib Ataoğlu Beyliği’nin başında 1287-1325 yılları arasında kimin bulunduğu konusunda kaynaklar bize kesin bilgiler vermemektedir. Bu süre zarfında Fahreddin Ali’nin kızı Melike Hatun’dan olan ve adı kaynaklarda geçmeyen torununun Karamanoğulları’nın Konya kuşatmasını bertaraf ettiğini ve Türkmenleri yenilgiye uğrattığını görmekteyiz⁷³².

1287 yılında ölen Şemseddin Mehmed’in Muzafferiddin Devle ve Nusretuddîn Ahmed isimli iki oğlunun olduğu bilinmektedir. Nusretuddîn Ahmed, Gazan Han’ın Anadolu’ya vali olarak atadığı Abuşkan Noyan’a isyan edince 1302 yılında Selçuklu Sultanı II. Mesud ve Abuşkan Noyan, Karahisar’ı kuşatmışlardır. Lakin 1304 yılında Gazan Han ölünce kuşatma kaldırılmıştır⁷³³. Bu olaylar yaşanırken beyliği hangi kardeşin yönettiği bilinmemektedir. Ancak kesin olan bir şey vardır ki o da 1314 yılında Moğollar tarafından Anadolu’nun yönetimine atanan Emir Çoban’a itaat eden Türkmen beyliklerinin içinde Sâhib Ataoğullarının da olduğudur⁷³⁴.

1314 yılından itibaren beyliğin başında Nusretuddîn Ahmed’in olduğu tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. Ahmed, bu dönemde Germiyan Beyi I. Yakub’ın kızı ile evlenmiştir. Anadolu valiliğine atanan ve temel amacı Türkmen

⁷³⁰ Merçil, “Sâhib Ataoğulları”, s.518.

⁷³¹ M. Çetin Varlık, “Anadolu Beylikleri (Sâhib Ata Oğulları Beyliği)” *DGBİT*, c.8, İstanbul 1992, s.590.; Ersan, “Sahib Ataoğulları Beyliği”, s.139.

⁷³² Anonim Selçuknâme, s.61

⁷³³ Zehra Odabaşı, “Sahib Ata Oğulları Beyliği”, *Beylikler Tarihi El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara 2016, s.194

⁷³⁴ Merçil, “Sâhib Ataoğulları”, s.518.

beyliklerini ortadan kaldırmak olan Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş, 1327 yılında Eretna Bey'i Sâhib Ataoğulları'na son vermek için Karahisar'a yollamıştır⁷³⁵. Beylik merkezi Moğollar tarafından kuşatılan Nusretuddîn Ahmed'de çareyi kaçarak kayınpederi Germiyan Beyi I. Yakub'a sığınmakta bulmuştur. Eretna da İlhanlı Devleti'nde çıkan iç karışıklıklar neticesinde kuşatmayı kaldırarak geri dönmüştür⁷³⁶.

Nusretuddîn Ahmed, Germiyan Beyliği'ne sığındıktan sonra I. Yakub ile anlaşarak beyliğini Germiyanlılara tâbii hale getirmiştir⁷³⁷. Onun 1330'lu yıllarda da beyliğin yönetiminde olduğu, lakin hâkimiyet alanının Karahisar'ı ile sınırlı kaldığı düşünülmektedir⁷³⁸. Nusretuddîn Ahmed'in 1341 yılındaki ölümü ile beyliğinin toprakları Germiyanogulları'nın hâkimiyetine girmiş, Sâhib Ataoğulları Beyliği tarih sahnesinden silinmiştir⁷³⁹.

Sâhib Ataoğulları Beyliği'nin merkezi olan Afyon, Anadolu'nun batı ve iç kesimleri arasında kaldığı ve başkent Konya'ya sınırı olduğu için stratejik bir öneme sahiptir⁷⁴⁰. Beylik, Türkiye Selçuklu yöneticisi Fahreddin Ali'nin ailesi tarafından kurulduğu için merkezi otorite ve Moğollar tarafından ilk zamanlar desteklenmiş ve bu yönü ile diğer Türkmen beyliklerinden ayrılmıştır. Sâhib Ataoğulları ile Germiyanogulları arasındaki ilişkiyi değerlendirecek olursak başlangıçta Sâhib Ataoğulları metbu konumda iken sonrasında Germiyanogullarına tâbi hale gelmişlerdir. Bu beyliğin kurulmasında ve güçlenmesindeki temel dayanak olan Fahreddin Ali, aynı zamanda gelişip yayılmasının da önündeki en büyük engeldir. Çünkü Sâhib Ataoğulları Beyliği, Fahreddin Ali'nin otoritesi ile gücünü muhafaza edip onun 1288'deki ölümü ile zayıflamıştır. Yanı başlarındaki Germiyanogulları ise temel dayanak olarak bir şahıstan ziyade bağımsızlıklarına düşkün Türkmenlerden destek aldıkları için uzun vadede daha hızlı büyüyerek Sâhib Ataoğlu Beyliği'ne son vermişlerdir⁷⁴¹.

⁷³⁵ Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s.210.

⁷³⁶ Koca, *Anadolu Beylikleri*, s. 117.

⁷³⁷ Mehmet Ersan-Mustafa Alican, *Türklerin Kayıp Yüzyılı Beylikler Devri Türkiye Tarihi*, İstanbul 2017, s.135.

⁷³⁸ Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s.211.

⁷³⁹ Bilge Umar, *Türkiye Halklarının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul 1998, s.143

⁷⁴⁰ Odabaşı, *a.g.m.*, s.191.

⁷⁴¹ Alican, *a.g.m.*, s.68.

2) Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Ailesi

Fahreddin Ali'nin ailesini sadece Sâhib Ataoğulları'nın siyasî faaliyetleri çerçevesinde değerlendirmek eksik kalacaktır. Çünkü Fahreddin Ali'nin oğlu Nusretuddîn Hasan'ın yakın dostu Ebû Bekir b. Zeki ile olan mektuplaşmalarından anlayacağımız üzere iki oğlu daha bulunmaktadır. Bunların isimleri ise Şücâeddin Günek ve Şemseddîn Kayser olarak mektupta belirtilmektedir⁷⁴². Ancak ne yazık ki siyasî faaliyetleri bulunmadığından mütevellit kaynaklarda onlara dair başka bilgilere rastlayamamaktayız. Bu dört oğlunun dışında Fahreddin Ali'nin Melike Hatun adında bir de kızı vardır⁷⁴³.

Fahreddin Ali, torunu Şemseddin Mehmed'i kendi mülkünü güvence altına almak adına vakıflarının mütevellisi olarak atamıştır⁷⁴⁴. Ancak Şemseddin Mehmed Fahreddin Ali'den bir sene önce ölmüş, yerine ise kimin mütevellisi olarak atandığı bilinmemektedir. Şemseddin Mehmed'in oğlu Nusretuddîn Ahmed'in faaliyetlerine yukarı da değinmiştik. Onun kardeşi olan Muzafferiddin Devle'nin 1333 yılında öldüğü, kızları ve oğulları ile Afyon'daki Sâhibiyye türbesinde yattığı bilinmektedir⁷⁴⁵. 1341 yılında Muzafferiddin Devle'nin İsa adındaki bir oğlu Afyon Ulu Camii'nin onarımını gerçekleştirmiştir. Ayrıca Sâhib Ataoğulları Beyliği'nin yıkılmasının ardından bazı aile üyelerinin isimlerinin kaynaklarda "emir" unvanı ile anılması onların devlet kademelerinde yönetici olarak görev yaptıkları hususunda bize bilgiler vermektedir⁷⁴⁶.

Aşağıda daha detaylı bilgi vereceğimiz üzere Fahreddin Ali'nin, Konya başta olmak üzere Anadolu'nun pek çok şehrinde bânisi olduğu mimari eserleri mevcuttur. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemindeki vakfiyelerden anlaşıldığına göre Afyon ve Konya'daki Sâhib Ata Fahreddin Ali'ye ait yapıtların mütevellileri 15. yüzyılda bile halen daha bu aileye mensup şahıslara verilmekteydi⁷⁴⁷.

⁷⁴² Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s.211.

⁷⁴³ Odabaşı, *a.g.m.*, s.192.

⁷⁴⁴ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 151

⁷⁴⁵ Uzunçarşılı, *Kitabeler*, s.14-19.

⁷⁴⁶ Odabaşı, *a.g.m.*, s.195-196.

⁷⁴⁷ İsmail Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s.932-933.

D) SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ’NİN BÂNİSİ OLDUĞU MİMARİ ESERLER

Türkiye Selçuklu Devleti 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı’nın ardından Moğol hâkimiyeti altına girince Anadolu, siyasî ve iktisadi anlamda çökmüştür. Fakat bu süreç içerisinde mimari yapıların kendine has bir ilerleme kaydettiği gözlemlenmektedir. 13. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye Selçuklu sultanları Moğollar karşısında günden güne otoritelerini kaybederken Selçuklu yöneticileri de bir o kadar siyasî ve iktisadi anlamda güç kazanmaya başlamıştır. 1243 yılından önce yapılan Selçuklu eserlerinin genelinde bâni olarak Selçuklu sultanlarının isimleri yer alırken Köseadağ Savaşı’nda sonra yapılan eserlerin bânileri olarak çoğunlukla devlet adamlarını görmekteyiz⁷⁴⁸. Moğol müdahaleleri sonucu Anadolu’da toprak sisteminin bozulması ve mültezim usulüne geçilmesi, yerel yöneticilerin zenginleşmesindeki en önemli faktörlerdendir. Yöneticiler, elde ettikleri gelirleri garanti altına almak ve imkân dâhilinde bir miktarını çocuklarına bırakmak için pek çok hayır kurumu inşa ettirmişlerdir⁷⁴⁹. Bânileri oldukları eserlerin sürekliliğini güvence altına almak için de vakıflar tesis ettirerek mütevellî olarak kendi evlat ve torunlarını atamışlardır. Esasında yöneticilerin hem mallarını güvence altına almak hem de halkın hayır duasını kazanmak için giriştikleri bu imar faaliyetleri de Anadolu’nun Moğol egemenliği altında mimari açıdan gelişmesine vesile olmuştur.

Moğol hâkimiyeti altındaki Anadolu’da yaptırdıkları mimari eserler ile kendi dönemlerine damgasını vuran üç şahsiyet vardır. Bunlar Celâleddin Karatay, Muînüddin Pervâne ve Sâhib Ata Fahreddin Ali’dir⁷⁵⁰. İsimlerini verdiğimiz ilk iki bâninin eserlerinden günümüze kalanlar ile Fahreddin Ali’nin bâniliğinde yapılan eserler kıyaslandığında Sâhib Ata’nın onları gölgede bırakacak sayıda esere sahip olduğu açıktır. Fahreddin Ali, Türk tarihinde dahi pek çok sultana nasip olmayacak sayıda eserin sahibidir. Kendisi bu yönü ile Nizâmülmülk ve Sokullu Mehmed Paşa ile kıyaslanabilir⁷⁵¹.

⁷⁴⁸ Alptekin Yavaş, “Sahib Ata Fahreddin Ali’nin Baniliği ve Yapılarında Görülen Benzer Özellikler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. 16/1, Nisan 2007, s.166.

⁷⁴⁹ Cahen, *a.g.e.*, s.139.

⁷⁵⁰ Blessing, *a.g.e.*, s.43.

⁷⁵¹ M.Ferit-M.Mesut, *a.g.e.*, s.25.

1) Afyon ve Konya’da Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Bâniliğinde Yapılan Eserler

Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali’ye ait bilinen en eski eser kendi aile îktasının olduğu Afyon’a bağlı Sandıklı bölgesindeki kervansaraydır. Afyon-Akşehir yolundaki Sandıklı (Sultadağ) kasabada yer alan bu yapı 1249 yılında o zaman Emîr-i Dâd olan Fahreddin Ali tarafından II. İzzeddin Keykavus döneminde yapılmıştır. Hanın yakınlarında yine ona ait olduğu düşünülen ve 1900’lü yılların başlarına kadar varlığı bilinen bir hamam ve mektep de mevcuttur. Ancak ne yazık ki bu iki eser günümüze ulaşamamıştır⁷⁵².

Konya’ya bağlı Akşehir’de külliye olarak tasarlanan fakat günümüze sadece medrese ve mescidi ulaşmış 1250 tarihinde kalan Fahreddin Ali’ye ait bir yapı mevcuttur⁷⁵³. Yaygın ismi Taşmedrese olan bu esere halk arasında Halkalı Medrese, Osmanlı kaynaklarında ise Atabeg Gazi ismi verilmiştir. Taşmedrese’de kimliği tespit edilememiş üç tane türbe mevcuttur ve bunların Fahreddin Ali’nin akrabaları olduğu düşünülmektedir⁷⁵⁴.

Sâhib Ata’nın bânisi olduğu eserlerin çoğunluğu Konya’dadır. Araştırmalar ve kalıntılar onun Konya’daki eserlerinin münferit yapılar olmaktan ziyade bir külliyenin parçaları olduklarını göstermektedir. Konuya bu şekilde bakacak olursak, Fahreddin Ali’nin Konya’daki birçok eserinin Larende Kapısı yakınında, Sultan Kapısı yakınında ve Çeşme Kapısı yakınında bulunan üç farklı külliyenin parçaları olduğunu görmekteyiz.

Larende Kapısı yakınında bulunan külliye ait camii, Fahreddin Ali’nin Konya’da yaptırdığı en eski eserdir ve 1258 tarihinde yapımı tamamlanmıştır⁷⁵⁵. Bu tarih, Fahreddin Ali’nin kısa süreli görev aldığı Saltanat Nâibliği zamanına denk gelmektedir ve belki de onun bu yeni görevi anısına yapılmış olabilir. Aynı külliye hankahı 1269/70 yılında yapılmışken, külliyenin içindeki türbenin kayıtları bize onun 1283 yılında yenilendiği hakkında bilgi vermektedir⁷⁵⁶. Külliyeye bağlı olarak inşa ettirdiği hamamın su temini için Meram Çayı’na yaptırdığı kanal “Sâhib Ata Irmağı”

⁷⁵² Yavaş, *a.g.e.*, s.19-20.

⁷⁵³ Selda Kalfazade, “Taşmedrese”, *DİA*, c.40, İstanbul 2011, s.157-158.

⁷⁵⁴ Yavaş, *a.g.e.*, s.29-39.

⁷⁵⁵ M. Ferit-M. Mesut, *a.g.e.*, s.36.

⁷⁵⁶ Sevgi Parlak, “Sâhib Ata Külliyesi”, *DİA*, c.35, İstanbul 2008, s.516.

olarak anılmaktadır⁷⁵⁷. Larende Kapısı yakınında bulunan bu külliye'nin türbesinde altı sanduka mevcuttur. Bu sandukalarda Fahreddin Ali, oğulları Hasan, Hüseyin, torunu Şemseddin Mehmed, kızı Melike Hatun ve kimliği tespit edilememiş bir kişi yatmaktadır⁷⁵⁸. İsmail Hakkı Konyalı'nın şehir halkından öğrendiğine göre 1900'lü yılların başına kadar türbedar her yıl düzenli olarak Fahreddin Ali'nin tabutunun örtüsünü değiştirmiş. Şahsen türbenin mezar odasına da girmiş olan yazar, Fahreddin Ali'nin cesedinin Türk geleneklerine göre mumyalandığını, ancak rutubet aldığı için cesedinin bozulduğunu söylemekte ve cesedin bulunduğu sandukadan yola çıkarak Fahreddin Ali'nin ufak tefek bir adam olduğunu belirtmektedir⁷⁵⁹.

Konya Sultan Kapısı yakınında bulunan Fahreddin Ali'ye ait külliye, medrese, mektep, mescit ve minarenden oluşmaktadır. 1261/62 yılında yapımı tamamlanan İnce Minareli Medrese bu külliye'nin bir parçasıdır ve Osmanlı dönemi kayıtlarında "Sâhib Ata Dârü'l-Hadis" olarak geçmektedir⁷⁶⁰. Külliye'ye ait olan ve 1900 tarihine kadar faaliyette olduğu anlaşılan mescit de 1262 tarihinde yapılmıştır⁷⁶¹.

Konya Çeşme Kapısı yakınında bulunan Fahreddin Ali'nin bânisi olduğu külliye ise Dârü'l Hüffaz, mescit ve çeşmeden ibarettir. Ancak günümüze sadece mescit ulaşmıştır. Bu mescit Dönbaba Tekkesi, Tahir ile Zühre Mescidi veya Arzu ile Kamber Tekkesi gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır. Eserin Sâhib Ata Fahreddin Ali'ye ait olduğunu İsmail Hakkı Konyalı tespit etmiştir⁷⁶².

Vezir Fahreddin Ali'nin, Konya'da külliye'ler dışında birde Ilgın'da yaptırmış olduğu kaplıcalar vardır. Kaplıca 1267 yılında inşa edilmiştir. Evliya Çelebi, eserinde Ilgın Kaplıcalarından bahseder, ancak Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında yapıldığını belirtir⁷⁶³. Zira 1267 tarihinden önce Ilgın'da bir kaplıcanın varlığı konusunda elde edilen bulgular Evliya Çelebi'nin verdiği bilginin doğru olduğunu

⁷⁵⁷ Yavaş, *a.g.e.*, s.78.

⁷⁵⁸ M.Ferit-M.Mesut, *a.g.e.*, s.54.

⁷⁵⁹ Konyalı, *a.g.e.*, s.727.

⁷⁶⁰ Doğan Yavaş-Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İnce Minareli Medrese", *DİA*, c.22, İstanbul 2000, s.269.

⁷⁶¹ Yavaş, *a.g.e.*, s.89-90.

⁷⁶² Konyalı, *a.g.e.*, s.516-517.

⁷⁶³ Evliya Çelebi, s.20.

gösterir. Sâhib Ata, muhtemelen kendisinden önce inşa edilen kaplıcanın üzerine yeni bir eser yaptırmıştır. Ayrıca kaplıcanın yanında bir de han ve zaviye bulunmaktadır⁷⁶⁴.

Vezir Fahreddin Ali, Konya’da kırktan fazla çeşme yaptırmış ve kendisi bu alanda en çok eser bırakan bânilerdendir⁷⁶⁵. Ortaçağ şehirlerinin en büyük sorunlarından birinin de su olduğunu düşünürsek, Fahreddin Ali’nin bu sorunu bir çözüme kavuşturmak için büyük çaba harcadığını söyleyebiliriz.

2) Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin Kayseri ve Sivas’ta Yaptırdığı Eserler

Sâhib Ata’nın Kayseri şehrinde bir külliye olarak kurulan lakin günümüze sadece çeşmesi ve medresesi ulaşan iki eseri mevcuttur. Kitabelerinden anladığımız kadarıyla çeşme 1266 yılında, bugün Sâhibiyye Medresesi olarak anılan medrese ise 1267 yılında III. Gıyaseddin Keyhusrev zamanında yapılmıştır⁷⁶⁶. Sultan Baybars’ın 1277 yılındaki seferine katılan İbn’Abdü’z-zâhir, medresenin ihtişamına hayran kalmış ve eserinde yer vermiştir⁷⁶⁷. Lakin bu güzel eser şimdilerde viran halde bulunmaktadır. Ayrıca günümüze ulaşmasa da bu külliyenin bir de mescidi olduğu bilinmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti için erken dönemden beri büyük bir öneme sahip olan Sivas, 1271-1272 yıllarında üç ayrı bâni tarafından yapılan üç medrese ile bir ilim şehri haline gelmiştir⁷⁶⁸. Adı geçen bu üç eser şunlardır; Buruciyye Medresesi, Çifte Minareli Medrese ve Gökmedrese. İlk iki eser Moğol yöneticileri tarafından yapılmış, Gökmedrese ise Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır⁷⁶⁹. Gökmedrese, kendisi ile aynı zamanda yaptırılan diğer iki medreseden farklı olarak şehrin biraz daha dışında kalan Güney Kapısı’nın karşısında inşa ettirilmiştir⁷⁷⁰. Evliya Çelebi eserinde Gökmedreseden “Kızıl Medrese” olarak bahseder ve ihtişamını şu satırları yazarak belirtir; “*Kızıl Medrese derler, ibret verici bir medresedir ki İslam ülkelerinde öyle bir ilim yuvası ne yapılmıştır ne de yapılabilir. Timur gördüğünde parmaklarını ısırıp*

⁷⁶⁴ Yavaş, *a.g.e.*, s.137-143.

⁷⁶⁵ Konyalı, *a.g.e.*, s.986.

⁷⁶⁶ Abdullah Satoğlu, *Kayseri Ansiklopedisi*, Ankara 2002, s. 377; Yavaş, *a.g.e.*, s.121-122.

⁷⁶⁷ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s.87.

⁷⁶⁸ Blessing, *a.g.e.*, s.103.

⁷⁶⁹ Özkan Ertuğrul, “Gökmedrese”, *DİA*, c.14, İstanbul 1996, s.138.

⁷⁷⁰ Yavaş, *a.g.e.*, s.179.

yapısına hayran kalmıştır".⁷⁷¹ Görüldüğü gibi Evliya Çelebi'nin hayran kaldı Gökmedrese kendisinden sonra inşa edilen yapılara da örnek teşkil etmesi açısında mimarlık tarihimizde önemli bir yer edinmiştir.

3) Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserlerinin Önemi

Moğol İstilasının ardından Anadolu'ya gelen pek çok zanaatkâr kendi ülkelerinin yerel üslubunu Anadolu'daki yapılara uygulayarak mimari çehrenin değişmesini ve gelişmesini sağlamıştır⁷⁷². Bu dönemde yaptırdığı hayır ve dini kurumlar ile öne çıkan Fahreddin Ali'nin eserlerinin geneline bakacak olursak kendisinin bir sanat zevki olduğu anlaşılmaktadır⁷⁷³.

Selçuklu sultanlarının bânîlik vasıflarını kaybettiği dönemde öne çıkan devlet adamları, Moğol istilası sırasında adeta birbirleri ile yarışa girerek Anadolu'nun pek çok yerinde yeni eserler meydana getirmişlerdir. Anadolu'da bu rekabetin tanıklığını eden şehirler arasında Konya, Sivas ve Kayseri gelmektedir. Özellikle Mûinüddin Pervâne ve Sâhib Ata birbirleri ile yarışarak bu dönemde pek çok eserin bânîliğini üstlenmişler, lakin gerek belge eksikliği gerekse Fahreddin Ali'den kalan eserlerin çokluğu bize bu yarışı Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin kazandığını göstermektedir⁷⁷⁴.

Fahreddin Ali'nin mimari eserleri incelendiğinde devrin şartlarına uygun olarak onun ince siyasî hamleler yaptığını görmekteyiz. Kendisi Moğol hâkimiyetini kabul eden bir Selçuklu Devlet görevlisi olsa da Şemseddin Cüveynî'nin Sivas'ta yaptırdığı Çifte Minareli Medrese'den daha büyü bir medreseyi aynı şehirde ve ondan hemen sonra yaptırması Fahreddin Ali'nin mimari açıdan da Moğollar ile mücadele içerisinde olduğunu göstermektedir. Zira Cüveynî, inşa ettirdiği bu büyük medrese ile Anadolu'da ki Moğol egemenliğine vurgu yapmış ve devrin geleneğine uygun olmayan bir şekilde medresenin kitabesinde Selçuklu Sultanı'nın adını zikretmemiştir. Fahreddin Ali'de bu durum fark edecek politik zekâ ve tecrübeye sahip olduğu için Çifte Minareli Medresenin yapıldığı yıl Gökmedreseyi inşa ettirmiş ve onun özellikle

⁷⁷¹ Evliya Çelebi, s.272.

⁷⁷² Blessing, *a.g.e.*, s.21.

⁷⁷³ M.Ferit-M.Mesut, *a.g.e.*, s.25.

⁷⁷⁴ Blessing, *a.g.e.*, s.93.

Cüveynî'nin eserinden daha büyük olmasını sağlamış, aynı zamanda medresenin iç avlusundaki kitabede Sultan III. Keyhusrev'in adını zikrettirmiştir⁷⁷⁵.

Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin siyasî kariyerindeki yükselme yaptırdığı eserler ile doğru orantılıdır⁷⁷⁶. Ancak Fahreddin Ali'nin Konya'da yaptırdığı eserlerinin kitabelerinde kendisi ile ilgili mütevazı unvanlar yer alırken başkent dışında yaptırdığı eserlerinde kendisinin sultanlara yaraşır iltifatlara mazhar olduğu görülmektedir. Kasıtlı olarak yapıldığını anladığımız bu husus da aslında onun Türkiye Selçuklularının başkentinde hanedana olan saygısının bir göstergesidir⁷⁷⁷.

Sâhib Ata'nın eserlerinin büyük bir çoğunluğu Konya'da bulunmaktadır. Ancak yukarı da değindiğiniz gibi Sivas ve Kayseri'de de eserleri mevcuttur. O, Anadolu'nun farklı şehirlerine medreseler inşa ettirerek başkent dışında yaşayan halkın da eğitimine imkân sağlamış, onun açtırdığı medreselerde pek çok âlim yetişmiştir. Ayrıca Fahreddin Ali'nin Sivas'ta merkeze uzak bir konuma yaptırdığı Gökmedrese sayesinde şehir zamanla Ulu Camii merkezli yerleşimden kayarak güneye yayılmış, bu sayede şehir yerleşkesi genişlemiştir⁷⁷⁸. Özellikle eserlerinin yapılacağı yerler konusunda hassas olduğunu gördüğümüz Fahreddin Ali, Konya'da genelde merkeze yakın olan kapı girişlerine külliyelerini inşa ettirmiştir. Tüm külliyelerinin merkezi yerlerde olması onun ne kadar saygın bir devlet adamı olduğunun da göstergesidir. İshaklı'ya yaptırdığı han ve onun devamında 1250 yılında Akşehir'de yaptırdığı külliye, Konya'yı Afyon'a bağlayan ve oradan da Kütahya-Bursa yolu üzerinden İstanbul'a giden ticaret yolunun güzergâhı üzerinde olması onun sistemli bâniliğinin bir göstergesidir⁷⁷⁹.

Türkiye Selçuklu Devleti vezirleri oldukça yüksek gelirlere sahiplerdi ve mallarının büyük bir kısmını hayır kurumlarına harcayarak halkın yararına yatırımda bulunurlardı⁷⁸⁰. Bu bilgi ışığında bakacak olursak günümüze ulaşan Türkiye Selçuklu devrinden kalan eserlerin on yedi tanesi Fahreddin Ali'ye aittir. Bunlar dışında vakıf

⁷⁷⁵ a.e., s.105-144-145.

⁷⁷⁶ Yavaş, a.g.e., s.252.

⁷⁷⁷ Blessing, a.g.e., s.89.

⁷⁷⁸ Yavaş, a.g.e., s.79.

⁷⁷⁹ Yavaş, a.g.m., s.170.

⁷⁸⁰ R.Turan, *Hükümet Mekanizması*, s.151.

kayıtlarından anladığımız on üç eseri daha vardır⁷⁸¹. Anadolu'nun Moğol işgali altında kaldığı dönemde değişen güç ve otorite dengesini kendi lehine kullanmayı başaran Sâhib Ata, devrinin en büyük bânisidir ve bu yönü ile elde etmiş olduğu Ebû'l Hayrat unvanını da sonuna kadar hak etmiştir.

⁷⁸¹ Yavaş, *a.g.m.*, s.253.

SONUÇ

Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'ya gelen Türkmenlerin desteği ile kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, I. Gıyaseddin Keyhusrev, oğulları İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad zamanında ikbal devrini yaşamıştır. II. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde 1243 yılında Moğollara yenilen Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra gerek Büyük Moğol Hanlığı, gerek Altın Orda ve sonrasında İlhanlıların müdahaleleri ile Anadolu ve Türkiye Selçuklu Devleti yıllar geçtikçe artan bir kargaşaya sürüklenmiştir. Süreç içerisinde merkezi otoritesini kaybeden Selçuklu sultanlarının yerini Moğollara yaranmayı başaran yerel yöneticiler almıştır. Özellikle Moğol istilası ile Anadolu'ya kaçan İranlı unsurlar, bilhassa devlet yönetiminde maharetli olmaları sebebiyle kısa zamanda yönetim kademesinde yüksek mevkilere ulaşmıştır. Onların Anadolu ve Anadolu halkına bir aidiyet beslememesinin yanında Selçuklu devletine de bir bağlılıkları olmaması mensubu oldukları devlete peşkeş çekerek yıkılmasını hızlandırmalarına vesile olmuştur.

Doğum tarihi bilinmeyen Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin çocukluk ve gençlik yıllarının Türkiye Selçuklularının yükselme dönemine, orta yaşlarının duraklama dönemine yaşlılığının ise devletin inkırazına denk geldiğini söylemekte bir yanlışlık yoktur. Moğol tahakkümü altındaki Anadolu'da Celâleddin Karatay gibi birkaç istisnanın dışında devleti yararına faaliyetleri olmayan görevliler ile çalışan Fahreddin Ali, kendi devrinde onlardan sıyrılmayı başarmıştır. Moğolların yüksek hâkimiyetini diğer yöneticiler gibi kabul etmiş olan Sâhib Ata, onlardan farklı olarak devletin itibarının ve Anadolu halkının refahının zedelenmemesi için elinden geleni yapmıştır. Bu hassas denge ortamında hem devletin bekasını düşünen, hem de Moğolların müdahalelerine mani olmaya çalışan Fahreddin Ali, kendi paylarına Moğollardan mütevellit Anadolu'da büyük sıkıntı çeken Türkmenler ile de mücadele etmek zorunda kalmış, bu sancılı süreçte oğullarının ve torununun öldürülmesine mani olamamıştır.

Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin uzun süren siyasî kariyerinde Selçuklu sultanlarının otoritesini Moğollar nezdinde koruma hususunda başarılı olduğu söylenemez. Kendi devrine damgasını vuran Muînüddin Pervane'nin IV. Kılıcarslan'ı öldürtmesine ve III. Gıyaseddin Keyhusrev'in Moğol Hanı'nın emri ile öldürülmesi hadiselerine mani olmamıştır. Ancak Fahreddin Ali, 28 yıla yakın ifa ettiği vezirlik görevi süresince devletin yönetim anlamında Sultan'dan sonra gelen en üst kademesinin bütünü ile Moğolların eline geçmesine engel olmuştur. Sâhib Ata'nın yönetimdeki etkisini onun vefatının ardından yaşanan olaylara bakarsak daha net anlayabiliriz.

Fahreddin Ali, 1288 yılında ölünce İlhanlı Devleti, Fahreddin Kazvinî'yi Selçuklu vezirliğine atayarak vezaret makamına da tamamıyla hâkim olmuştur. Kalabalık bir Moğol kitlesi ile Anadolu'ya gelen Kazvinî, İlhanlılara vaat ettiği parayı toparlayabilmek için halka yeni vergiler yüklemiştir. Kazvinî'nin yönetim anlamında da çok başarılı olmaması kısa sürede sorunların çıkmasına neden olmuştur. İlhanlılar çıkan kargaşayı önlemek için Anadolu'yu iki mali kısma ayırarak Mücîreddin Emirşah ve Kazvinî'nin yönetimine bırakmışlardır. İlhanlıların Anadolu'yu ikiye bölmesi yeni bir politika değildir ancak bunun diğerlerinden farkı, ülkeyi iki sultan arasında değil iki yönetici arasında bölmüş olmalarıdır. Bu durum Selçuklu hanedanının zaten zayıf durumda olan itibarının daha da düştüğünü göstermektedir.

Moğolların yaptığı müdahalede kısa zamanda halkın nefretini kazanan Kazvinî'nin ülkeyi yönetmesinde etkili olmamıştır. Argun Han'da 1291 yılında Kazvinî'yi görevden alarak idam ettirmiştir. Fahreddin Ali'nin yokluğunda artan Moğol zulmü Türkmenleri ayaklandırmıştır. Kazvinî'den sonra vezirliğe atanan Ahmed Lakuşî'de halkın ve devletin refahına faaliyetlerde bulunmaktan aciz kalmıştır

Argun Han'ın ölümü ile başa geçen Geyhatu zamanında artık İlhanlı Devleti de zayıflaya başlamıştır. Bu süreç yeni sıkıntıları da beraberinde getirecek ve Gazan Han zamanında İlhanlıların Anadolu valiler ardı ardına isyan edeceklerdir. Moğolların Anadolu valisi Toğuçar'ın öldürülmesi ile başlayan bu süreçte Baltu, Sülemiş ve Timurtaş, Anadolu valisi olarak atandıkları İlhanlılara isyan edeceklerdir. Bu isyanların bastırılması sırasında zaten senelerdir sefalet içinde yaşayan Anadolu halkı daha fazla ezilecek, Sülemiş'in isyanına destek verdiği iddia edilen II. Mesud 1296

yılında bir aralık tahtan azledilecek sonrasında tahtı geri iade edicelek ama ikinci cülsu da son derece sönük kalacaktır. 1308 yılında ölen II. Mesud'u son Türkiye Selçuklu sultanı olarak kabul etmek doğru olacaktır. Onun ardından belki başka bir hanedan üyesi tahta çıkmış olabilir lakin onu saltanatı ne Moğolların ne de Anadolu halkının nazarından kabul görmemiş olacak ki sikkelerde isimlerine rastlanmamıştır. Zira adına para kestirdiğini gördüğümüz son hükümdar II. Gıyaseddin Mesud'dur.

Moğollar, Selçuklu hanedanının Anadolu halkı için kutsal olduğunun bilincindeydiler. Bu sebeple, hiçbir etkisi olmayan ve “kukla” olarak nitelendireceğimiz Selçuklu hükümdarlarını her daim sultan olarak göstermeye dikkat etmişler, bu sebeple Anadolu'nun topyekûn kendilerine karşı ayaklanmasına engel olmuşlardır. Ancak 13. yüzyılın sonlarında artık Selçuklu hanedanı gerek halk gerekse İlhanlılar nazarında bu itibarını kaybetmiş olacak ki, 1300'lerin başından itibaren Konya takviminde yazan hükümdar silsilesinde adını gördüğümüz isimlerin siyasî faaliyetlerinden hiçbir kaynak bahsetmemektedir. İlhanlıların etkisi altında gücünü günden güne yitiren Türkiye Selçuklularının bu sancılı süreci de onun ne zaman yıkıldığı hakkında kesin bir tarihi bize vermemektedir.

Fahreddin Ali, vezirliği boyunca Moğolların isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Lakin o, işgalcilerin isteklerini yerine getirirken Selçuklu hanedanının itibarının da korunmasını sağlamış, bu sayede Anadolu halkının başsız kalmasına mani olmuştur. Yaptırdığı hayır kurumları ile senelerce Moğol tahakkümü altına sefil olmuş Anadolu halkını bir nebze olsun rahatlatmaya çalışan Sâhib Ata, yaptığı iyilikler hasebiyle halk nazarında “baba” olarak mükâfatlandırılmıştır. Asırlar sonra bile ismi unutulsa hayır-hasenatları nedeniyle “Sâhib Ata” unvanı halkın hafızalarına kazanmıştır. Cumhuriyet dönemi yazarlarımızdan Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir isimli meşhur eserinde Sâhib Ata Fahreddin Ali'yi şu sözler ile yâd etmiştir;

“Anadolu'yu Sivas'a kadar bir yığın abide ile donatan ve şimdi kendi camiinde yatan sabırlı, hâkim, nekbet anlarına tahammüllü, hadiselerin azdığı zamanlarda kendini korumayı bilen Sâhib Ata'ya...”

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, İstanbul: YKY, 2014.
- AKKUŞ, Mustafa, “Abâkâ Han'ın Dini Şahsiyeti ve Anadolu'daki Uygulamaları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.73-85.
- AKROPOLİTES, Georgios, *Vekayinâme*, (çev. Bilge Umar), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 2008.
- ALİCAN, Mustafa, “Germiyanoğulları ve Sâhib Ataoğulları Arasındaki İlişkiler Üzerine Notlar”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarihi, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-III (Germiyanoğulları Beyliği)* (haz. Mehmet Ersan-Mehmet Şeker), Ankara: TTK, 2017, 63-70.
- ALPTEKİN, Coşkun, “Türkiye Selçukluları”, *DGBİT*, VIII, İstanbul: Çağ Yay., 1992 s.209-406
- ANONİM SELÇUKNÂME, (*Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*), (çev. Feridun Nâfiz Uzluk) Ankara 1952
- AYÖNÜ, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara: TTK, 2014.
- _____, “XIV. Yüzyılın Başlarında Germiyan Oğulları Beyliği ve Bizans İmparatorluğu”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu –III Germiyanoğulları Beyliği*, (haz. Mehmet Ersan-Mehmet Şeker) Ankara: TTK, 2017, s.39-50.
- _____, “Selçuklu-Bizans İlişkileri”, *T.A.*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2014 s.598-630.
- BAKIR, Abdullah, *Yazıcızade Ali'nin Selçuknâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği (Giriş-Metin-Dizin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.
- BAL, Mehmet Suat, “Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir: Şemseddin İsfahânî”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2006, s.265-294.

BALANTEKİN, Ahmet, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan II. Gıyâseddin Mesud Dönemi (1280-1308)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahraman Maraş, 2015.

BAŞKAN, Yahya, “Karaman Oğulları Beyliği”, *Beylikler Tarihi El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara: Grafiker Yay, 2016, s.269-290.

BLESSİNG, Patricia, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun İnşası (Rum Diyarında İslami Mimari, 1240-1330)*, (çev. Merve Özkılıç), İstanbul: KÜY, 2018.

BAYBARS EL-MANSÛRÎ, *et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye (Türk Devleti Konusunda Sultânlara Armağan) (1252-1312)*, (çev. Hüseyin Polat), Ankara: TTK, 2016.

BAYKARA, Turcer, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)*, Ankara: TDVY, 2014.

_____, *Türkiye Selçukları Devrinde Konya*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1985.

_____, “İnançoğulları”, *DİA*, XXII, İstanbul: TDVY, 2000, s.263-264.

BAYRAM, Mikâil, “Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmed Bey” *T.A.*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2014, s.294-298.

BAYRAM, Sadi-KARABACAK, Ahmet Hamdi, “Sâhib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.13, Ankara 1981, s.31-70.

BEKÂR, M. Serdar, “el- Melikü'l-Kâmil, Muhammed”, *DİA*, c. 29, İstanbul: TDVY, 2004.

BURGU, Yavuz Selim, *Anadolu Selçukluları (Alâeddin Keykubad ve Zamani)*, İstanbul: Selenge Yay., 2011.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul: TVYY, 2011.

_____, “Kaykhusrew III”, *Eİ*, vol. IV, Leiden 1978, s. 816-817.

_____, “Kaykubâd”, *Eİ*, vol. IV, Leiden 817-818.

CÜVEYNÎ, Alaaeddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: TTK, 2013

ÇAKMAK, Mehmet Ali, “II. Gıyaseddin Keyhusrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1237-1246), *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (ed. Refik Turan), Ankara; Grafiker Yay., 2014, s.395-408.

ÇELİK, Züriye, *Moğol İstilas ve Türkiye Selçuklu Devleti*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2014.

DEMİRELİŞÇİ, Keziban, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 2013.

DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara: TTK, 2014.

_____, “Kılıcarslan I”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDVY, 2002, s.396-399.

DEVLET, Nadir, “Altın Orda”, *DGBİT*, IX, İstanbul: Çağ Yay., 1992, s.103-145.

DOĞAN, Nermin Şaman, “Anadolu Selçuklu Yapılarından Örnekler”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (Ed. Refik Turan), Ankara: Grafiker Yay. 2014, s.701-754.

EBÜ’L-FEREC İBNÜ’L-İBRÎ, *Târîhu Muhtasari’ d-Düvel*, (çev. Şerafeddin Yaltkaya), Ankara: TTK, 2011.

EDHEM, Halil, *Kayseri Şehri (Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm)*, (haz. Kemal Göde), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1982.

EFLAKÎ, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Kabcacı, 2012.

EL-ÖMERÎ, Şihabeddin b. Fazlullah, *Mesâlikü’l Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yay., 2014.

ERDEM, İlhan, “Alâeddin Keykubad’ın Doğu Politikası ve Moğollar”, *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, Konya, 2008, s.87-89.

_____, *Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1995.

ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara: TTK, 2007.

_____, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara: Birleşik, 2010.

_____, "Sâhib Ataoğulları Beyliği", *İslam Tarihi ve Medeniyeti (Anadolu Beylikleri)*, c. XI, (ed. Yusuf Ayönü – Leven Kayapınar), Siyer Yay. İstanbul 2018, s.135-140.

ERSAN, Mehmet-ALİCAN, Mustafa, *Osmanlıdan Önce Onlar Vardı, Türkiye Selçukluları*, İstanbul: Timaş, 2013.

_____, *Türklerin Kayıp Yüzyılı Beylikler Devri Türkiye Tarihi*, İstanbul: Timaş, 2017.

ERTUĞRUL, Özkan, "Gökmedrese", *DİA*, XIV, İstanbul: TDVY, 1996, s.138-139.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, c. III/I, (haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul: YKY, 2006.

FERİT, M-MESUT, Mahmut, *Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, Konya: Konya Halkevi Neşriyatı, 1934.

GÖKSU, Melek, *Şerefeddin Hatîroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2000.

GREGORY ABU'L FARAC, *Abu'l Farac Tarihi*, II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara: TTK, 1950.

GÜNLER, Mevlüt, *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010.

HAYKIRAN, Kemal Ramazan, "İlhanlı-Germiyanogulları Arasındaki Siyasî İlişkiler", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu –III Germiyanogulları Beyliği*, (haz. Mehmet Ersan-Mehmet Şeker), Ankara: TTK, 2017, s.71-79.

HEMEDANÎ, Reşîdüddin Fazlulluh, *Câmiu't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*, (çev. İsmail Aka-Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani), Ankara: TTK, 2013.

İBN BİBİ, El-Hüseyin B. Muhammed b. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi, *El-Evâmirü'l - Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçukname II)*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara: TTK, 2014; vd. İbn Bibi, *Selçuknâme*, (çev. Mükrimin Halil Yinanç), İstanbul: Kitapevi, 2010.

İBNİ TAGRIBERDİ, *En-Nücûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2013.

İBN KESİR, *El Bidâye ve'N'Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, XIII, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul: Çağ Yay., 2000.

İBN ŞEDDÂD, *Baypars Tarihi*, II, (çev. Şerefüddin Yaltkaya), Ankara: TTK, 2000.

İBNÜ'L-ESİR, *El-Kâmil Fi't-Tarihi Tercümesi (İslam Tarihi)*, XII, (çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın), İstanbul: Bahar Yay., 1987.

İMBER, Colin, "Sâhib Atâ Oghulları", *Eİ*, vol. VIII, Leiden, 1995, s.831.

JANSKY, Herbert, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, Ankara: TTK, 2010, s.117-126.

KAFALI, Mustafa, Cengiz Han", *DİA*, VII, İstanbul: TDVY, 1993, S.367-369.

KALFAZEDE, Seda, "Taşmedrese", *DİA*, XXXX, İstanbul: TDVY, 2011, s.157-159.

KANAT, Cüneyt, "Baybars Zamanında Memlük-İlhanlı Münasebetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.XVI, İzmir 2001, s.31-45.

KÂŞGARLI MAHMUD, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, (haz. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Ankara: TDK, 2015.

KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhusrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi, (1192 – 1211)*, Ankara: TTK, 2006.

KAYALIOĞLU, Filiz, *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

KAYHAN, Hüseyin, "Lâdik Beyliği", *T.A.*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2014, s.763-770

KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhusrev ve Devri*, Ankara: TTK, 2009.

_____, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdari Mekanizmanın Rolü*, Ankara: TTK, 2011.

_____, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara: TTK, 1970.

KAZVİNÎ, Hamdullah Müstevfi-yi, , *Tarih-i Güzide* (çev. Mürsel Öztürk) Ankara: TTK, 2018

KEMALOĞLU, İlyas, “Altın Orda Devleti, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, İstanbul: Ötüken Yay., 2016, s.98-149.

_____, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, İstanbul: Ötüken Yay., 2016, s.29-67.

KESİK, Muharrem, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.

_____, “Sa'deddin Köpek”, *Türkiye Selçukluları (Makaleler)*, İstanbul: Kriter, 2015, s.135-139.

_____, “Mesud II”, *DİA*, XXIX, İstanbul: TDVY, 2014, s.342-344.

_____, “Muînüddin Süleyman Pervâne”, *DİA*, XXXI, İstanbul: TDVY, 2006, s.91-93.

_____, “Sâdeddin Köpek”, *DİA*, XXXV, İstanbul: TDVY, 2008, s.392-393.

KESKİN, Mustafa, “Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu”, *T.A.*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2014, s.529-536.

KIRPIK, Güray-AKYOL, Hasan, “I. Kılıç Arslan (1092 – 1107)”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (ed. Refik Turan), Ankara: Grafiker Yay., 2014, s.289-292.

KİHTİR, Tuğrul, *Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular (XI-XIII. Yüzyıl Kaynaklarıyla)*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 2016.

KOCA, Salim, *Anadolu Beylikleri Tarihi*, Ankara: Berikan Yay., 2015.

_____, “Anadolu Türk Beylikleri”, *T.A.*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2014, s.703-756.

_____, “Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın Güvenlik Politikası”, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara: Berikan Yay, 2011, s.345-377.

_____, “Sultan I. Alâeddin Keykubâd’dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek’in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü”, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara: Berikan Yay., s.403-439.

KOFOĞLU, Sait, “İnançoğulları Beyliği”, *Beylikler Tarihi El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin) Ankara: Grafiker Yay., 2016, s.247-256.

KONYALI, İsmail Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1964.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar, “Memlükler”, *DGBİT*, VI, İstanbul: Çağ Yay., 1992, s.434-605.

_____, “Baybars I”, *DİA*, V, İstanbul: TDVY, 1992, s.221-223.

KORYKOSLU HAYTON, *Doğu Ülkelerinin Altın Çağı*, (çev. Altay Tayfun Özcan), İstanbul Selenge Yay., 2015.

MELİKOFF, İrene, “Germiyân-Oghulları”, *Eİ*, vol. II, Leiden 1965, s.989-990.

MELVILLE, Charles, “Moğol Yönetimi Altında Anadolu”, *Türkiye Tarihi (1071-1453) Bizans’tan Türkiye’ye*, (çev. Ali Özdamar), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.

MERÇİL, Erdoğan, , *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: TTK, 2011.

_____, “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1990, s.709-721.

_____, “Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi” *Belleten*, LIX, S.CCXXV, Ankara: TTK, 1995, s.327-340.

_____, “Türkiye Selçukluları”, *T.A.*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2014, s.503-528.

_____, “Sâhib Ata”, *DİA*, XXXV, İstanbul: TDVY, 2008, 515-516.

MEVLANA, Celâleddin Rumî, *Mektuplar*, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul: İ-A, 1963.

MORGAN, David, *The Mongols*, Wiley-Blackwell 2007.

MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklu Tarihi (Anadolu Selçukluları ve Beylikleri, II*, (çev. Ali Öngül) İstanbul: Kabalcı, 2017.

NESEVÎ, Şihâbeddin Ahmed, *Celâlüttin Harezemşah*, (çev. Necip Asım Bey), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1934.

OCAK, Ahmet Yaşar, , *Babaîler İsyani, Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul: Dergah Yay., 2011.

_____, “Babaîlik”, *DİA*, IV, İstanbul: TDVY, 1991, s.373-374.

_____, “Baba İlyas”, *DİA*, IV, İstanbul: TDVY, 1991, s.368.

_____, “Baba İshak”, *DİA*, IV, İstanbul: TDVY, 1994, s.368-369.

ODABAŞI, Zehra, “Sahib Ata Oğulları Beyliği”, *Beylikler Tarihi El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara: Grafiker Yay., 2016, s.191-202.

ÖDEN, Zerrin Günel, “Karamanoğulları Beyliği”, *T.A.*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2014, s.756-762.

ÖNGÜL, Ali, *Anadolu Selçukluları*, İstanbul: Çamlıca, 2017.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Mengüçükler”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (ed. Haşim Şahin), Ankara: Grafiker Yay., 2016.

_____, “Kılıcarslan II”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDVY, 2002, s.399-403.

ÖZEN, Firdes, *Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.

- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Moğollar”, *DİA*, XXX, İstanbul: TDVY, 2015, s.225-229.
- ÖZTUNA, T. Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri) II*, Hayat Yay., 1964.
- PARLAK, Sevgi, “Sâhib Ata Külliyesi”, *DİA*, XXXV, İstanbul: TDVY, 2008, s.516-518.
- ROUX, Jean-Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket) İstanbul: Kabalıcı, 2001.
- RUYSBROECKLİ WİLLEM, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk (1253-1255)* (Çev. Zülal Kılıç), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- SARAY, Mehmet, “Altın Orda Hanlığı” *DİA*, II, İstanbul: TDVY, 1989, 538-540.
- SATOĞLU, Abdullah, *Kayseri Ansiklopedisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2002
- SEVİM, Ali, Keyhusrev II”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDVY, 2002, s.349-350.
- _____, “Keyhusrev III”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDVY, 2002, s.351-352.
- _____, “Süleyman Şah I”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul: TDVY, 2010, s.103-105.
- SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)*, Ankara: TTK, 1995.
- SİMBAT, *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (çev. Hrant D. Andreasyan).
- SİMON DE SAİNT QUENTİN, *Bir Keşiş'in Anılarından Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, (çev. Erzendiz Özbayoğlu), Antalya: DAKTAV, 2006.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350)*, (çev. Cemal “Köprülü) Ankara: TTK, 2011.
- SULTAN VELED, Muhammed Bahâeddin, *Divan*, (haz. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1941.
- SÜMER, Faruk, *Yabanlu Pazarı*, İstanbul: TDAVY, 1985.

_____, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, Ankara: TTK, 1970, s.1-147.

_____, “Abaka”, *DİA*, I, İstanbul: TDVY, 1988, s.8.

_____, “Anadolu Selçukluları”, *DİA*, XXXVI, İstanbul: TDVY, 2009, s.380-384.

_____, “Argun”, *DİA*, III, İstanbul: TVYY, 1991, s.355.

_____, “Karamanoğulları”, *DİA*, XXIV, İstanbul: TDVY, 2001, s.454-460.

_____, “Keykavus I”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDVY, 2002, 352-353.

_____, “Keykavus II”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDVY, 2002, s.355-357.

_____, “Keykubad I”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDVY, 2002, s.358-359.

_____, “Keykubad II”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDVY, 2002, s.359-360.

_____, “Kılıcarslan IV”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDVY, 2002, s.404-405.

_____, “Kösedağ Savaşı”, *DİA*, XXVI, İstanbul: TDVY, 2002, s.272-273.

_____, “Mehmed Bey, Karamanoğlu”, *DİA*, XXVIII, İstanbul: TDVY, 2003, s.445-446.

_____, “Mesud I”, *DİA*, XXIX, İstanbul: TDVY, 2004, 339-342.

ŞEŞEN, Ramazan, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul: Yeditepe Yay., 2016.

TANERİ, Aydın, *Harezmşahlar*, Ankara: TDVY, 1993.

_____, “Celâleddin Karatay”, *DİA*, VII, İstanbul: TDVY, 1993, s.251-252.

_____, “Emîr-i Dâd”, *DİA*, XI, İstanbul: TDVY, 1995, s. 130.

_____, “Hüsâmeddin Çoban”, *DİA*, XVIII, İstanbul: TDVY, 1998, s.513.

TEKİNDAĞ, Şihâneddin, “Karamanlılar”, *İA*, VI, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955, s.316-330.

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yay., 2009.

_____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yay., 2011.

_____, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara: TTK, 2014.

_____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme ve Araştırma)*, Ankara: TTK, 1988.

_____, “Keyhusrev II”, *İA*, VI, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955, s.620-229.

_____, “Keykavus II”, *İA*, VI, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955, s.642-645.

TURAN, Refik, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezîr ve Divân)*, İstanbul: M.E.B. Yay. 1995.

_____, “Selçuklular Döneminde Devlet ve Teşkilat”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (ed. Refik Turan), Ankara: Grafiker Yay., 2014, s.441-478.

_____, “Sultan Alaeddin Keykubad Dönemi ve Ehemmiyeti”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (ed. Refik Turan), Ankara: Grafiker Yay. 2014, s.357-394.

TURAN, Şakir, “Moğol Gölgesinde Selçuklu-Germiyan Rekabeti” *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu –III Germiyanogulları Beyliği*, (haz. Mehmet Ersan-Mehmet Şeker) Ankara: TTK, 2017, s.51-62.

UMAR, Bilge, , *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1993.

_____, *Türkiye Halklarının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1998.

UYAR, Mustafa, “Moğol İstilasası Döneminde Selçuklular”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (ed. Refik Turan), Ankara: Grafiker Yay., 2014, s.409-440.

UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220 – 1237)*, Ankara: TTK, 2003.

_____, *Türkiye Selçuklu Devletine Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu- XIV. Yüzyılın Başları)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011.

_____, “Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri ve Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1220 – 1237)”, *T.A.*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2014, s.590-597.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK, 2011.

_____, *Kitabeler II*, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1929.

_____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: TKK, 1988.

VARLIK, M. Çetin, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara: TKK, 1974.

_____, “Anadolu Beylikleri (Karaman Oğulları Beyliği)”, *DGBİT*, X, İstanbul: Çağ Yay., 1992, s.23-44.

_____, “Anadolu Beylikleri (Sâhib Ata Oğulları Beyliği)” *DGBİT*, VIII, İstanbul: Çağ Yay, 1992, s.587-591.

YAVAŞ, Alptekin, *Türkiye Selçuklu Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, Ankara: TKK, 2015.

_____, “Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Baniliği ve Yapılarında Görülen Benzer Özellikler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XVI, Nisan 2007, s.165-179.

YAVAŞ, Doğan-Çobanoğlu Ahmet Vefa, “İnce Minareli Medrese”, *DİA*, XXII, İstanbul: TDVY, 2000, s.269-270.

YUVALI, Abdülkadir, *İlhanlı Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.

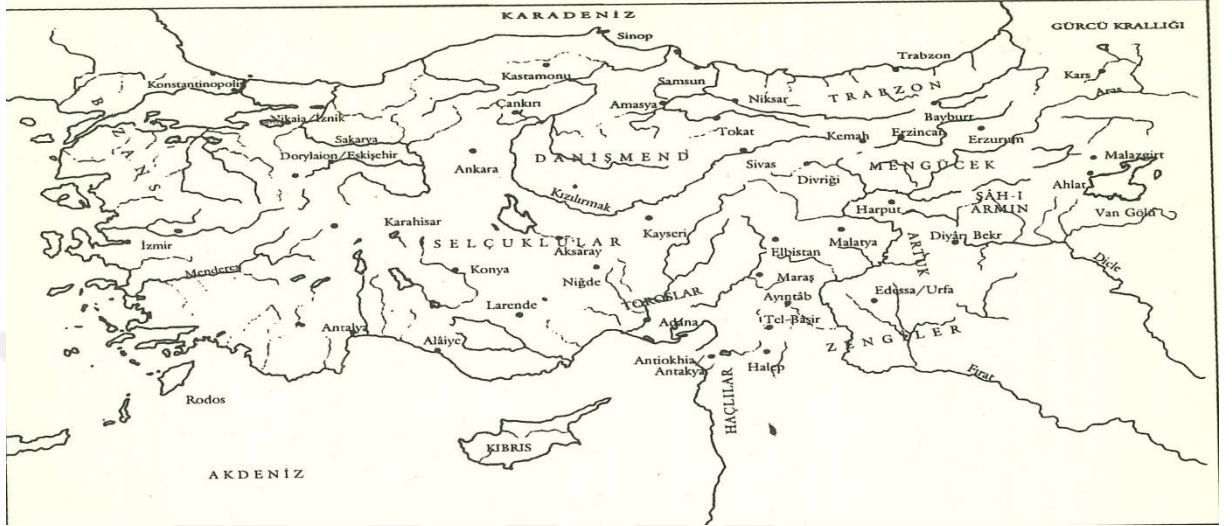
_____, “I. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Politikasının Türkiye Tarihi Yönüyle Değerlendirilmesi”, *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, Konya, 2008, s.305-308.

_____, “Hülâgû”, *DİA*, XVIII, İstanbul: TDVY, 1998, s.473-475.

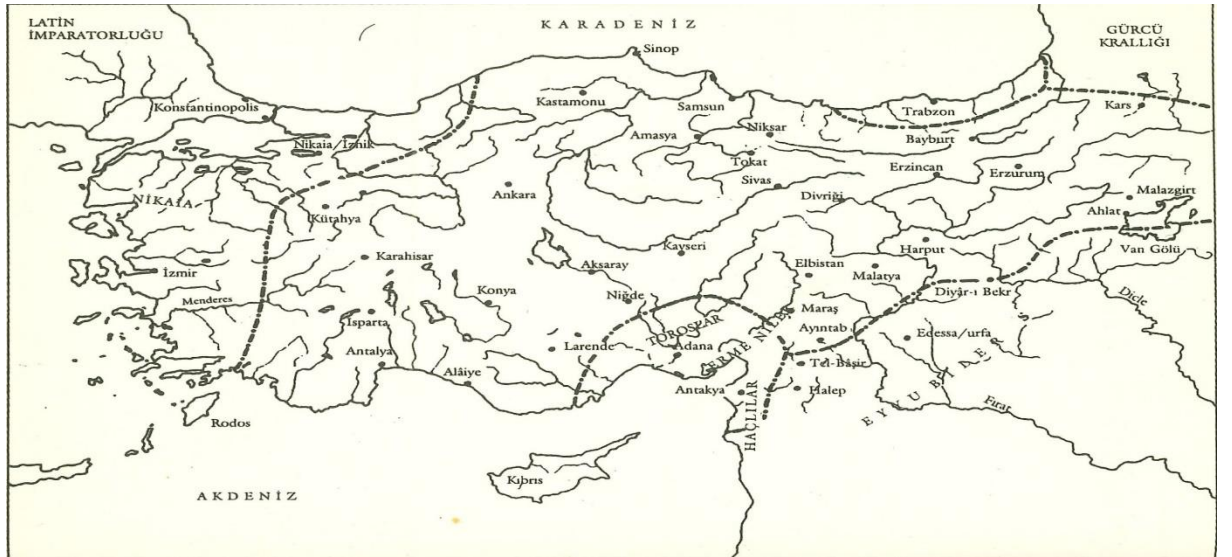
YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, II, (haz. Refet Yinanç), Ankara: TTK, 2014.

EKLER

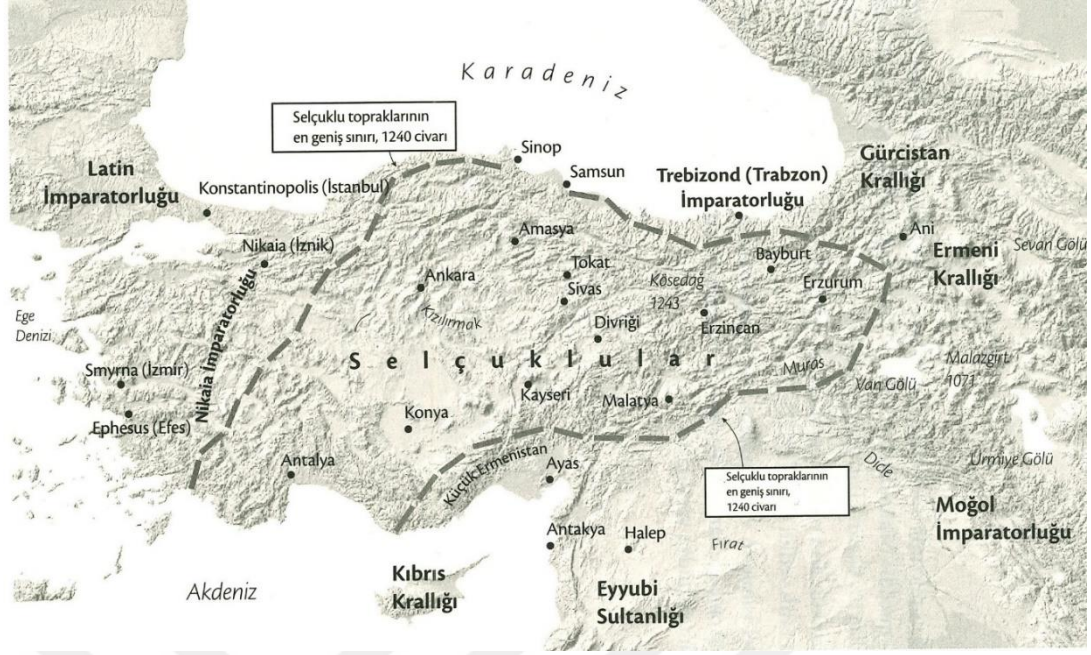
A) HARİTALAR

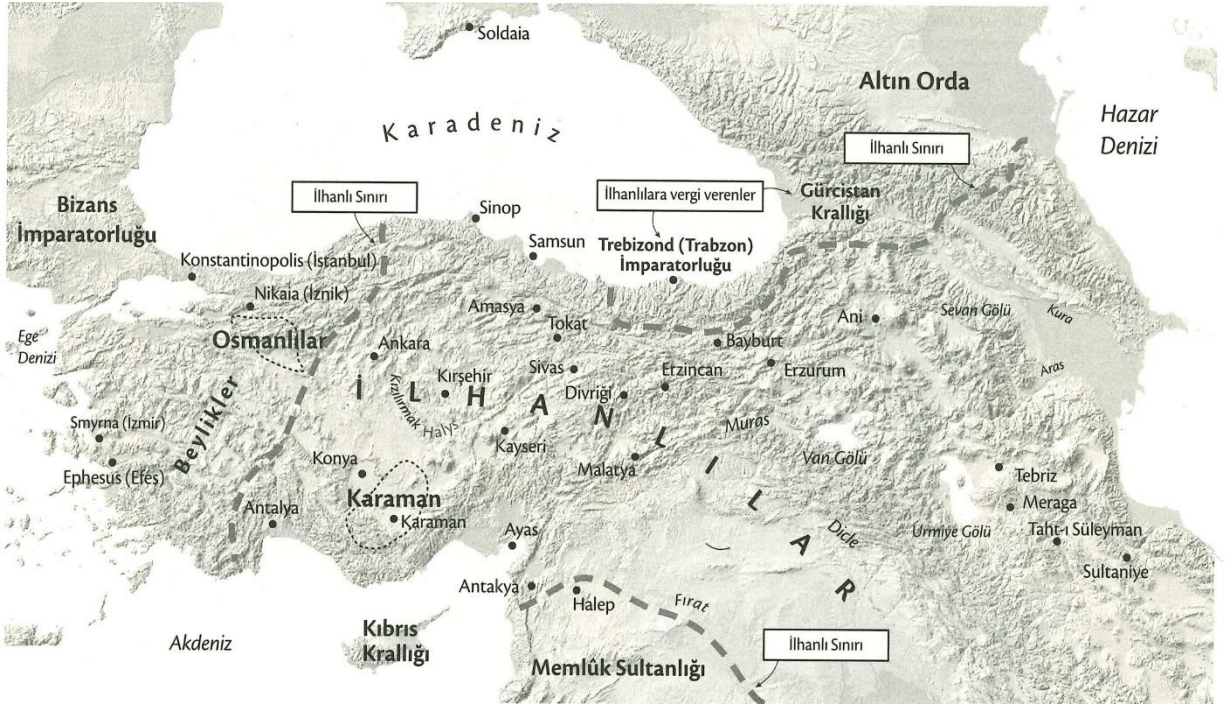
Harita 1 XII. yüzyılda Anadolu (Kaynak: Cahen, a.g.e., s.30)

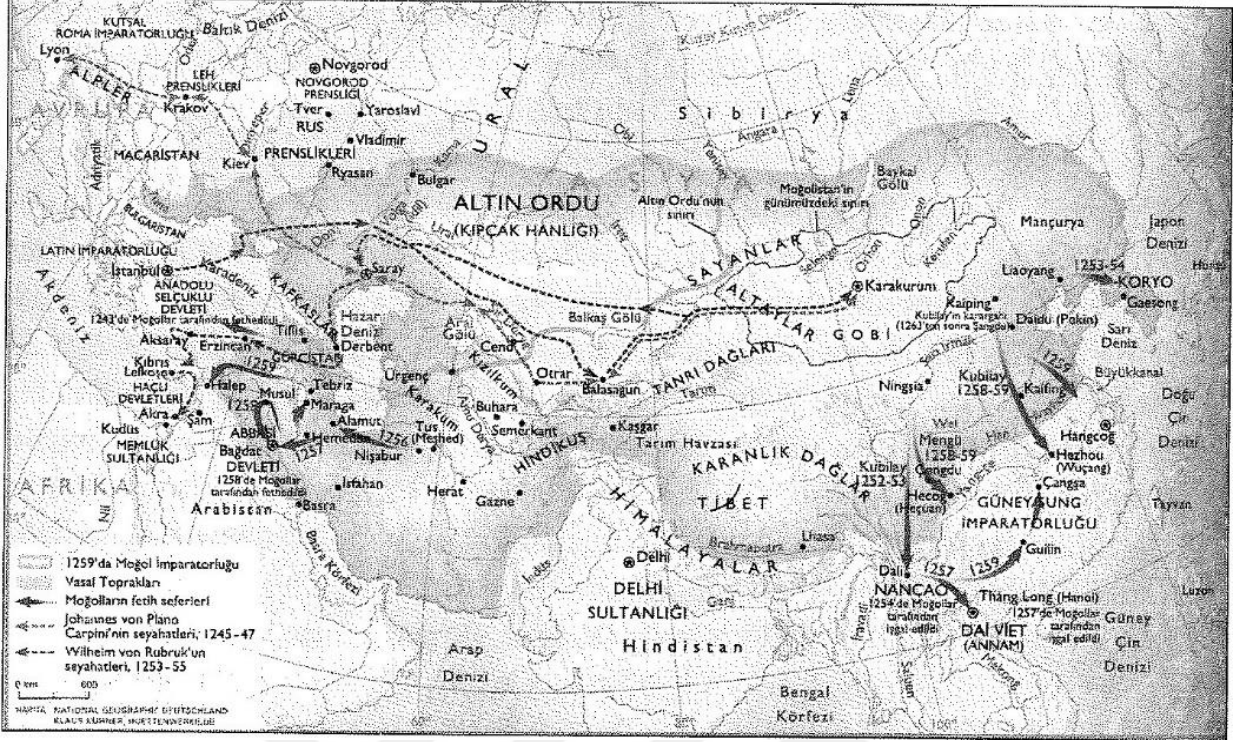
Harita 2 Moğol İşgalinden Önce Anadolu (Kaynak: Cahen, a.g.e., s.102)

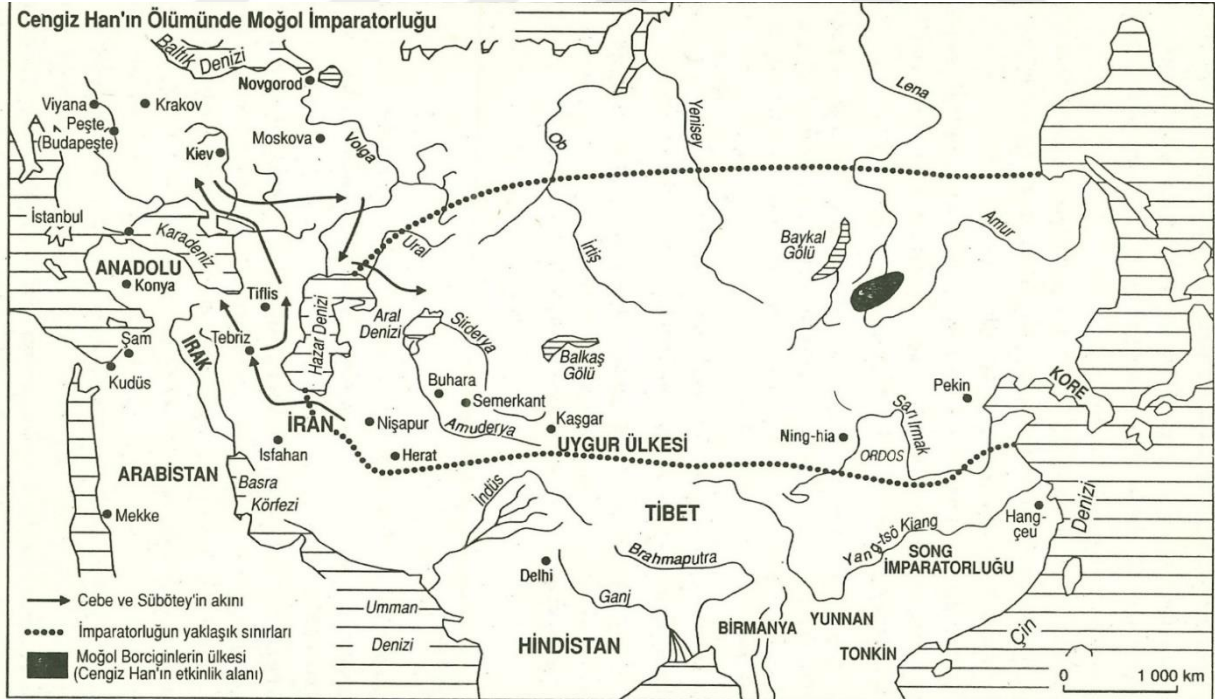
Harita 3 1240 yılında Anadolu'nun Siyasi Yapısı (Kaynak: Blessing, a.g.e.)

Harita 4 XIV. yüzyılda Anadolu (Kaynak: Blessing, a.g.e.)

Harita 5 Altın Orda Devleti Siyasi Haritası (Kaynak: İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti", Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları, İstanbul 2016, s.99)

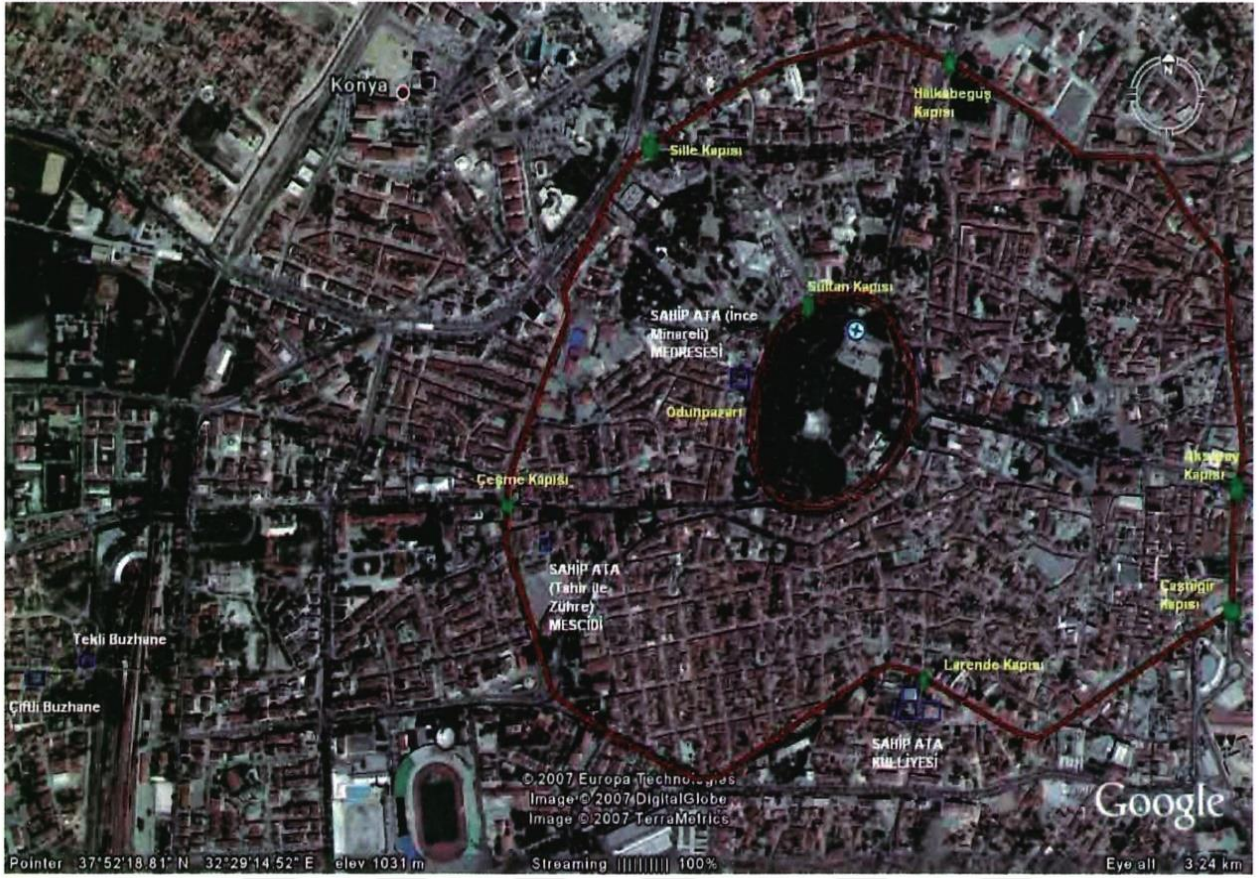
Harita 6 Cengiz Han'ın Ölümünden Sonra Moğol İmparatorluğu (Kaynak: Roux, a.g.e., s.256)

Harita 7 Moğollar Zamanında İran'ın Siyasi Yapısı (Kaynak: Spuler a.g.e.)

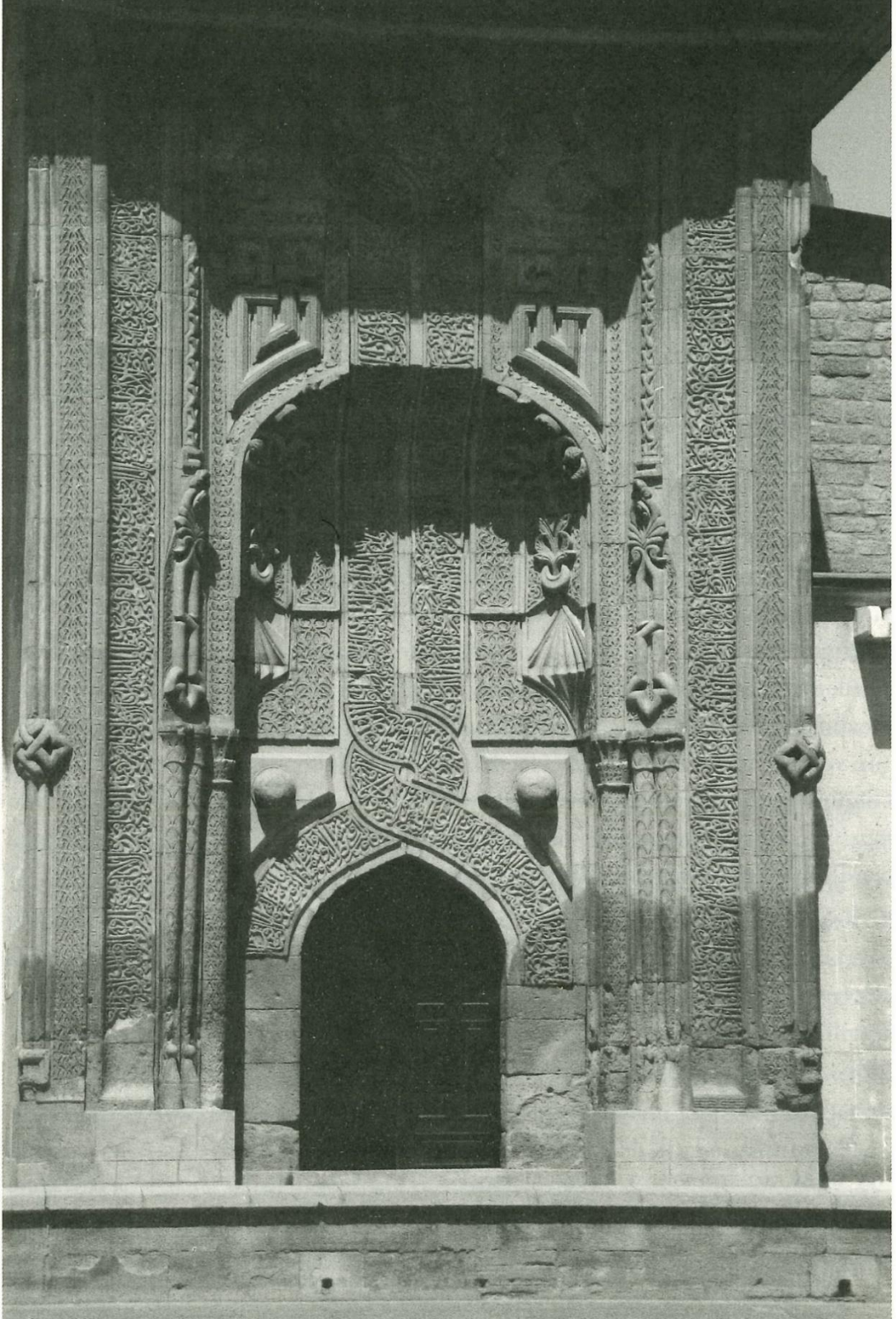

Harita 8 Konya – Afyon Kervan Yol Üzerindeki Sâhib Ata Fahreddin Ali'ye Ait Yapılar (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.277)

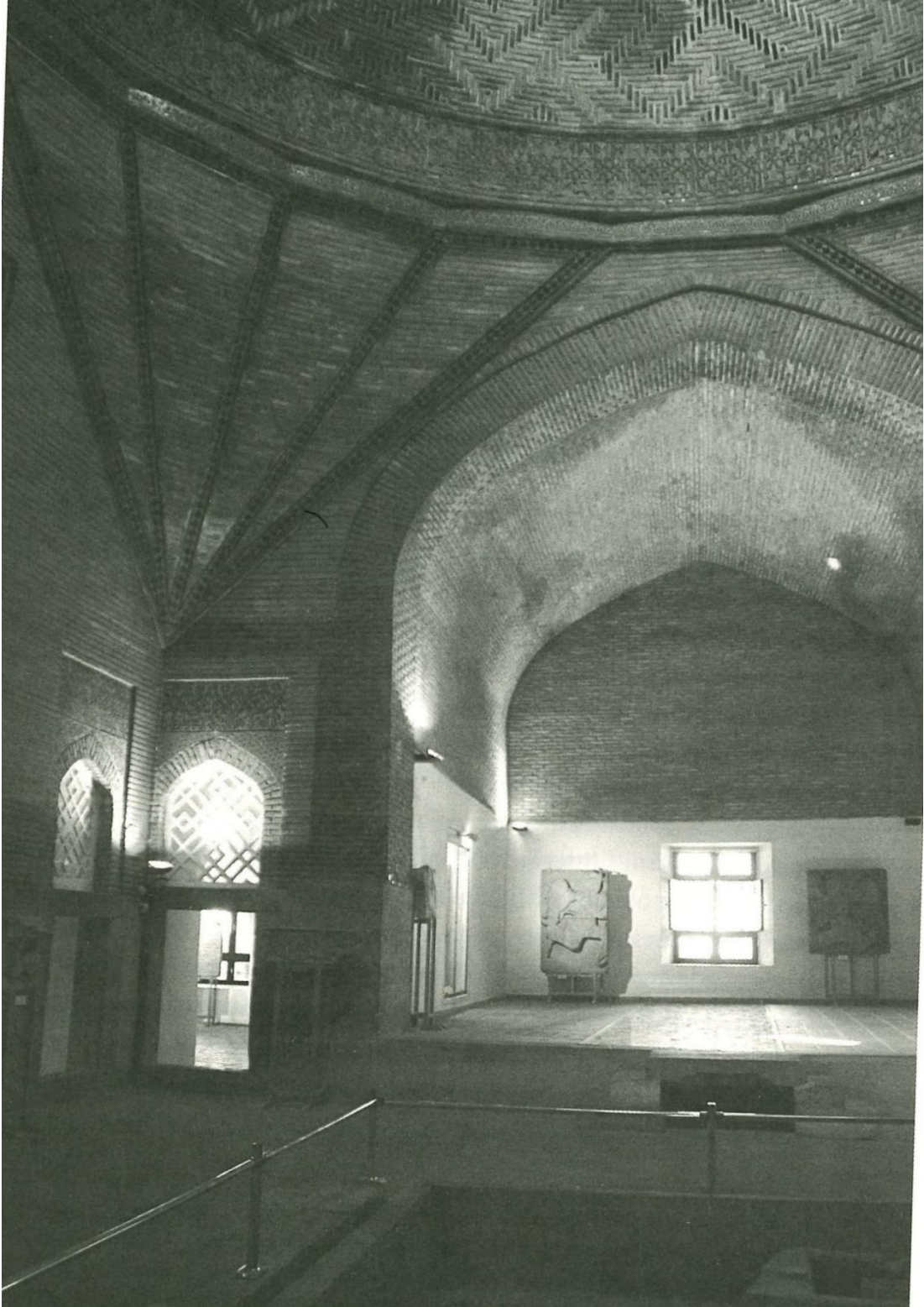

Harita 9 Ortaçağ Konya'sının Kale Kapıları ve Sâhib Ata Fahreddin Ali'ye Ait Külliye (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.78)

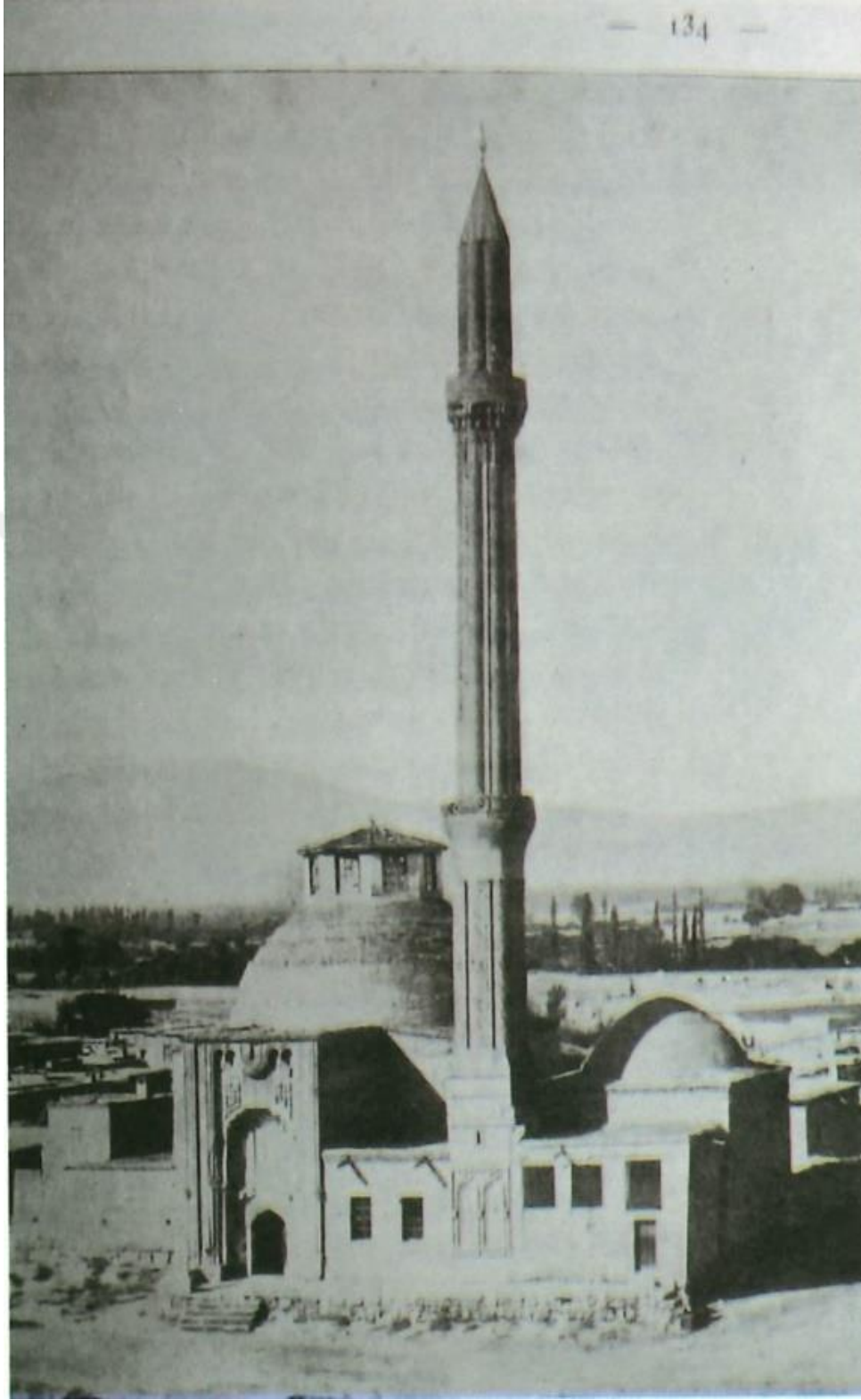
B) RESİMLER

Resim 1 Konya İnce Minareli Medrese Taçkapı (Kaynak: Blessing, a.g.e., s.81)

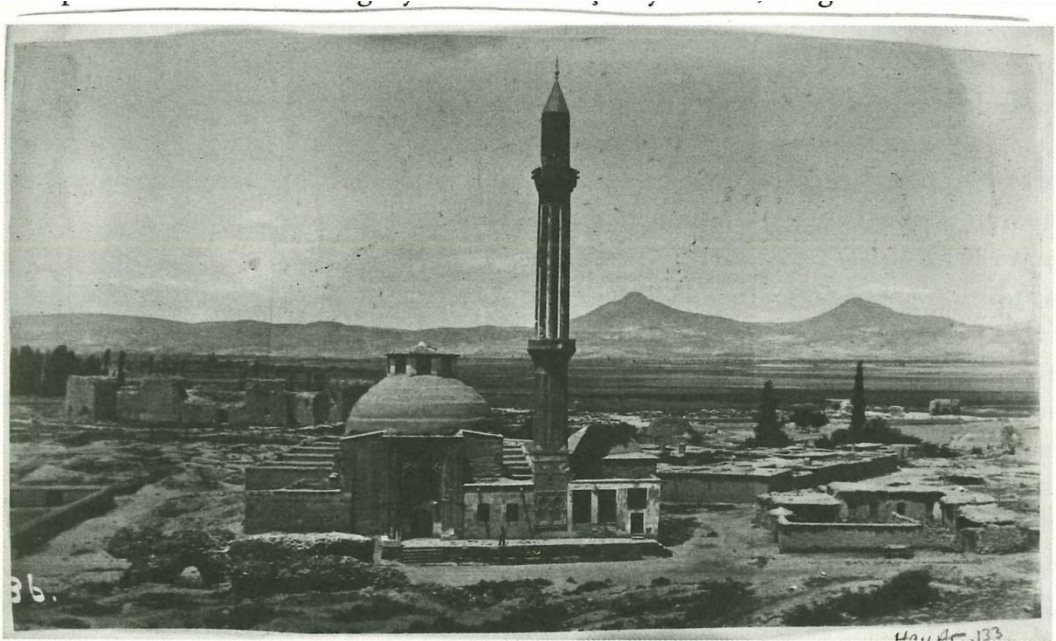
Resim 2 Konya İnce Minareli Medrese İç Mekân (Kaynak: *Blessing, a.g.e., s.84*)

Resim 3 Konya İnce Minareli Medrese XIX. yüzyıl (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.368)

Resim 4 Konya İnce Minareli Medrese Günümüz (Kaynak, Yavaş, a.g.e., s.368)

Resim 5 Konya İnce Minareli Medrese 1885'deki Orijinal Hali (Kaynak: Blessing,, a.g.e., s.79)

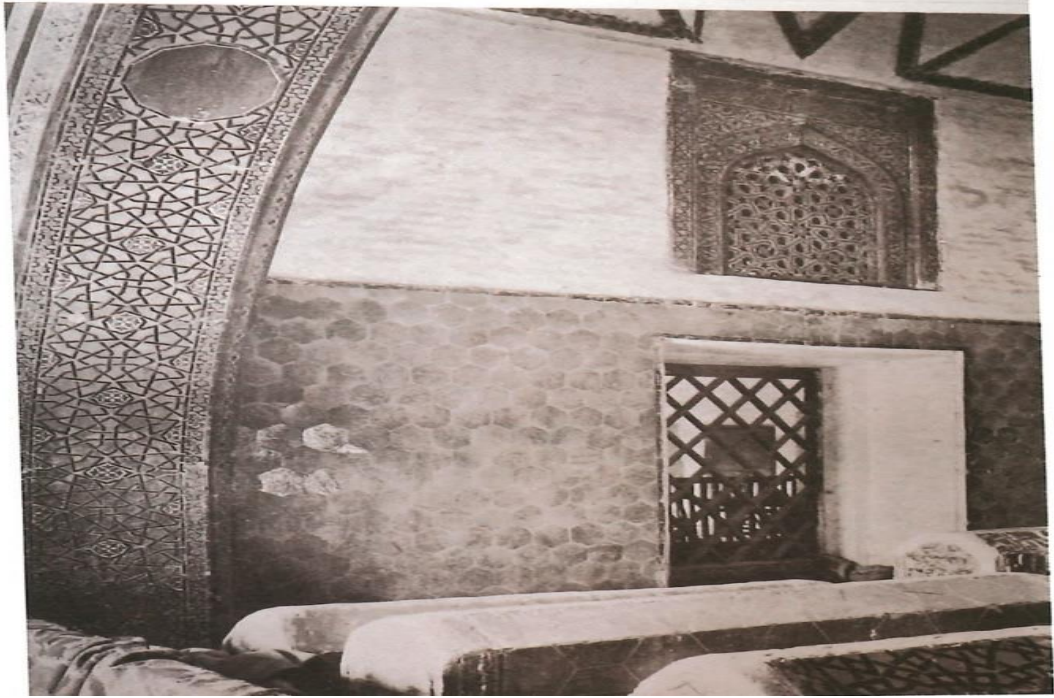
Resim 6 *İshaklı Sâhib Ata Kervansarayı Avlu Portalı (Yavaş, a.g.e, s.309.)*

Resim 7 *İshaklı Sâhib Ata Kervansarayı Batı Cephesi (Yavaş, a.g.e., s.311)*

Resim 8 İshaklı Sâhib Ata Kervansarayı Ön Cephesi (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.309)

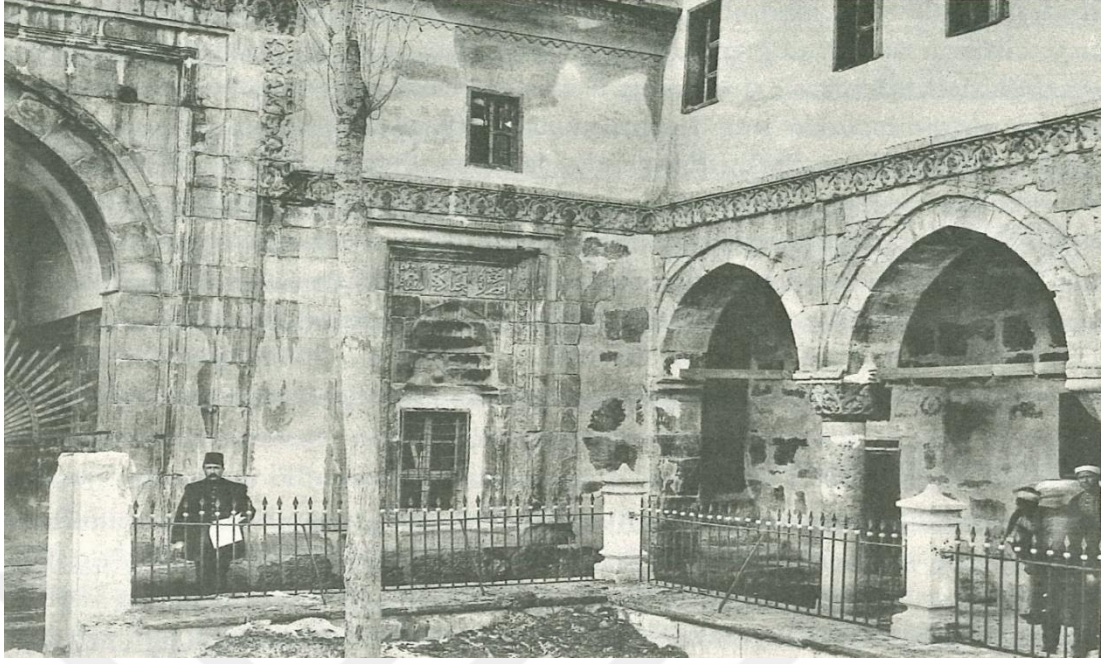
Resim 9 Konya Sâhib Ata Türbesi Onarım Öncesi (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.360)

Resim 10 Konya Sâhib Ata Türbesi Onlarım Sonrası (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.361)

Resim 11 Konya Sâhib Ata Türbe Sandukası (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.364)

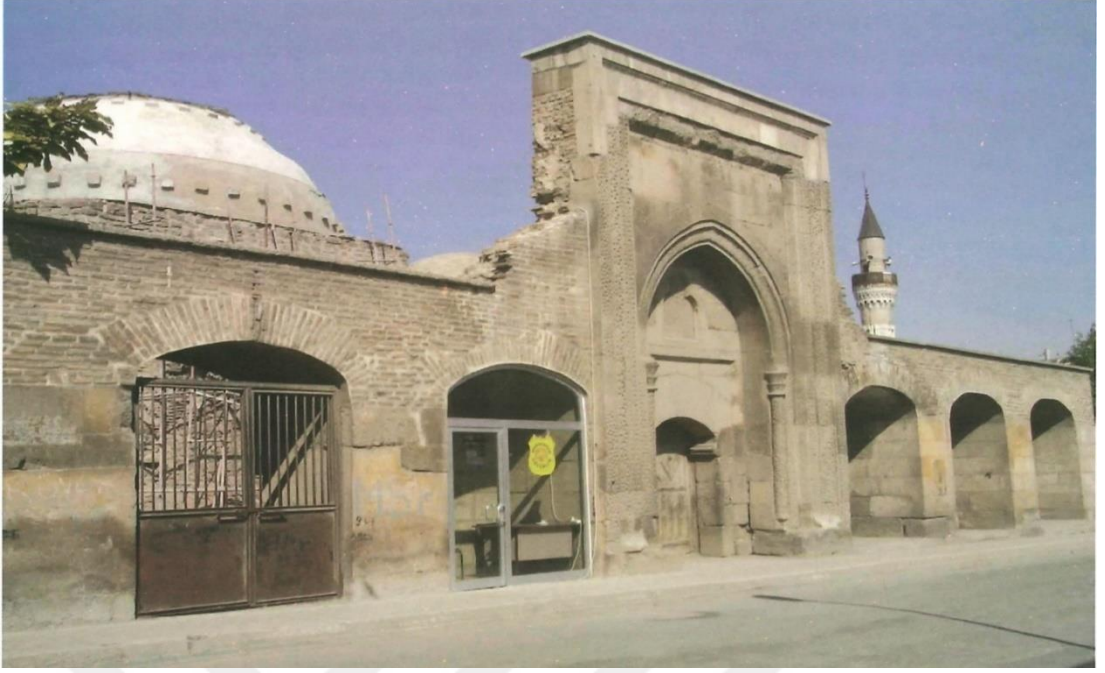
Resim 12 Sivas Gökmedrese Avlusunun Kısmi Görüntüsü (Kaynak: Blessing, a.g.e., s.153)

Resim 13 Sivas Gökmedrese Ön Cephe (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.410)

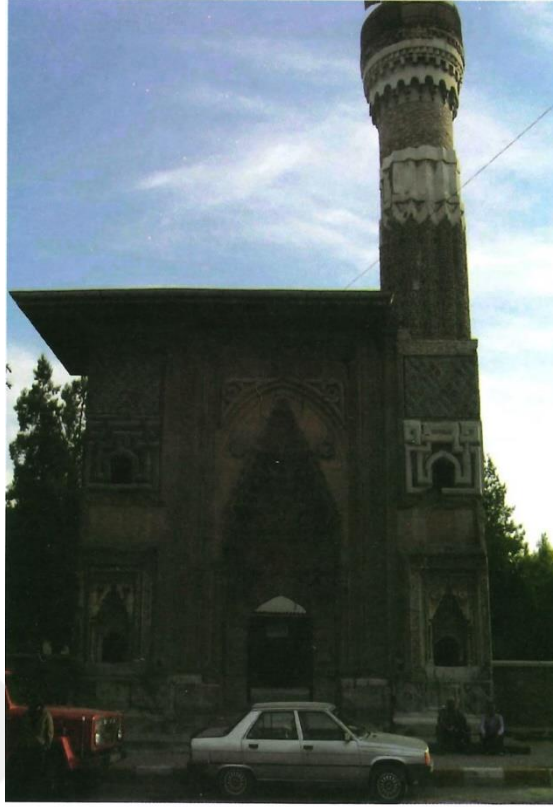
Resim 14 Konya Sâhib Ata Külliyesi Hanchah Avlusu (Kaynak: *Blessing, a.g.e., s.90*)

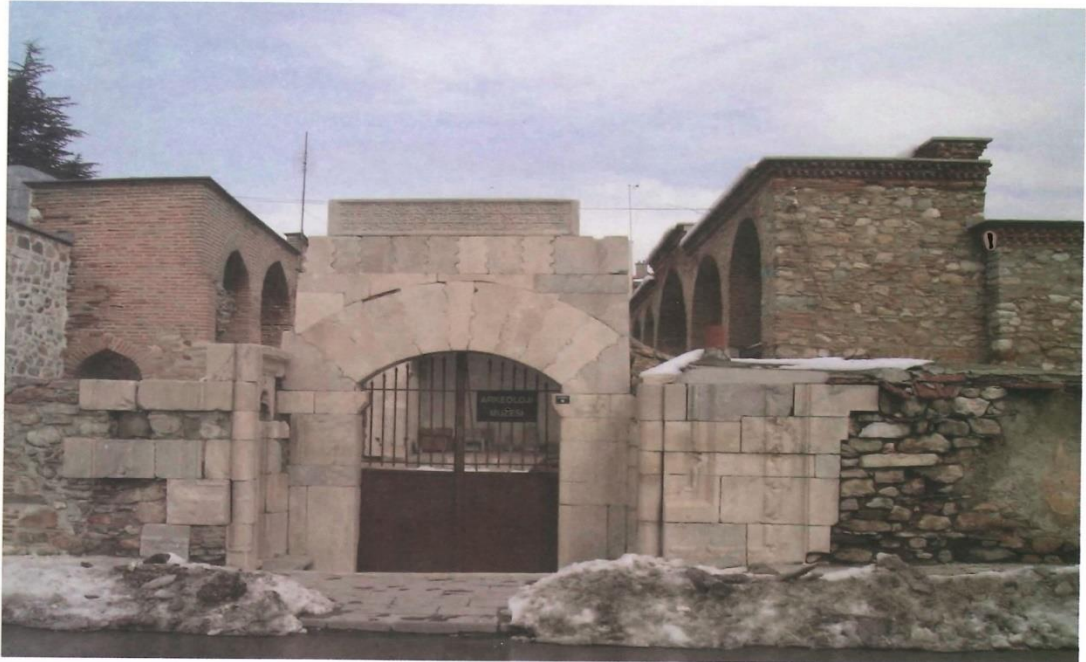
Resim 15 Konya Sahib Ata Hancahı Dış Cephe (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.339)

Resim 16 Konya Sâhib Ata Camii XIX. yüzyıl (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.329)

Resim 17 *Konya Sâhib Ata Camii Günümüz (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.329)*

Resim 18 *Akşehir Sâhib Ata Medresesi (Taş Medrese) Portalı (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.317)*

Resim 19 Akşehir Sâhib Ata Medresesi ve Mescidi XIX. yüzyıl (Kaynak: Yavaş, a.g.e., s.316)

Resim 20 Konya Sâhib Ata Külliyesi Taçkapı (Kaynak: Blessing, a.g.e., s.87)

Resim 21 Konya Tahir ve Zühre Mescidi (Kaynak: Nermin Şaman Doğan, “Anadolu Seluklu Yapılarından Örnekler, Selçuklu Tarihi El Kitabı, Ankara 2014, s.749)

Resim 22 Sâhib Ata'nın Bir Müddet Tutsak Edildiği Çorum'daki Osmancık Kalesi (Kaynak: Ersan, "Sâhib Ataoğulları Beyliği", s.137)

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında İzmir/Bornova’da doğdum. İlköğrenime İzmir Batı Anadolu Çimento İlkokul’unda başladım. Sonrasında Antalya’ya taşındım. Orta öğretimi Antalya Fatih Ortaokul’unda bitirdikten sonra 2006 yılında Antalya Murat Paşa Anadolu Lisesi’nde eğitimime devam ettim. 2010 yılında Liseden mezun oldum. 2011 yılında İzmir Ege Üniversitesi Tarih Bölümünde lisans eğitimine başladım. 2015 yılında Prof. Dr. Mehmet ERSAN’ın danışmanlığında *“Irak Selçuklularında Bâtîni Faaliyetleri”* adlı lisans bitirme tezimi hazırladım. 2016 yılında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Tezli Yüksek Lisans eğitimine başladım. 2017 yılında tez danışmanın Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ile birlikte *“Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)”* adlı tezi hazırlamaya başladım.